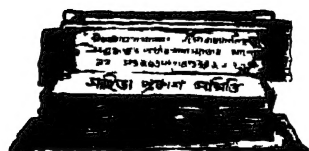

বামানন্দ দ্বিজ বচিত
মহামোহ কাব্য

শ্রীবিবିধি কুমাৰ বৰুৱা

সম্পাদিত

সাহিত্য প্রকাশ সমিতি, গুৱাহাটী।

১৯৫৪

RAMANANDA DVIJA'S
MAHAMOHA KAVYA

A metrical rendering in Assamese of Krishna Mishra's
Prabodha Chandrodaya by Ramananda Dvija. Edited
with an Introduction, Glossary and Plate.

By
BIRINCHI KUMAR BARUA.

SAHITYA PRAKASH SAMITI, GAUHATI

1954

নাহিত্য প্ৰকাশ সমিতিৰ হৈ শ্ৰীবিচিত্ৰনাৰায়ণ দত্তবৰুৱা, বি-এল,
লন্নাৰ্ছ বুক ষ্টেল, গুৱাহাটীৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত ।

[সৰ্বস্বত্ব সংৰক্ষিত]

প্ৰথম সংস্কৰণ—১৯৫৪

মূল্য—২।০ টকা

সূচী

প্ৰকাশকৰ কথা	১
ভূমিকা	২-১৯
মূল পুথিৰ পদ	১-১১২
শব্দ-সূচী	১১৩-১২২

প্ৰকাশকৰ কথা

কেইবাজনো সাহিত্যিক আৰু অধ্যাপকৰ সহায়ত সাহিত্য প্ৰকাশ সমিতি স্থাপন কৰা হৈছে। এই সমিতিৰ ঘাই উদ্দেশ্য হৈছে প্ৰাচীন অসমীয়া পুথিৰ প্ৰকাশ আৰু প্ৰচাৰ। ইতিমধ্যে সমিতিয়ে কেইবাখনো পুৰণি পুথি প্ৰকাশ কৰিবলৈ হাতত লৈছে। তাৰে ভিতৰত শ্ৰীৰাম আতা আৰু শ্ৰীৰামানন্দৰ গীত আৰু হৰিবৰ বিপ্ৰৰ বক্ৰবাহনৰ যুদ্ধ অলপতে প্ৰকাশ পাব।

অসমীয়া সাহিত্যৰ এই প্ৰচাৰকাৰ্য্যত ৰাইজৰ পৰা সকলো প্ৰকাৰ উৎসাহ উদগনি ভিক্ষা কৰা হ'ল।

লয়াছ বুক ষ্টল,

গুৱাহাটী

১৯৫৪

শ্ৰীবিচিত্ৰনাৰায়ণ দত্তবৰুৱা

ভূমিকা

পুথি-প্ৰসঙ্গ—পণ্ডিত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীদেৱে Descriptive Catalogue of Assamese Manuscripts গ্ৰন্থত মহামোহ কাব্যৰ বিৱৰণ দিছে (পৃ: ১১৭-১৮)। তেখেতৰ সম্পাদিত অসমীয়া সাহিত্যৰ চানেকি-ত এই পুথিৰ কিছু অংশ সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে (খণ্ড ২, ভাগ ৩, পৃ: ১০২৬-৩৮)। গোস্বামীদেৱে মূল পুথিখনি বেঙেনাআটী সত্ৰৰ অধিকাৰ পূৰ্ণানন্দ গোস্বামীদেৱৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰিছিল। কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতিৰ পুথি-ভঁৰালত মূল পুথিখনি আছে। বৰ্ত্তমান ছপা কৰি উলিওৱা কাব্যৰ পাঠ অনুসন্ধান সমিতিৰ সংৰক্ষিত পুথিৰ পৰা গ্ৰহণ কৰা হৈছে। পুথিখনি সাঁচিপতীয়া আৰু ৯৯টা পাতত সমাপ্ত। কাব্যৰ শেহত গীত এটিও সংযুক্ত কৰা আছে। পুথিখনিৰ আকাৰ দীঘলে ৯ঃ ইঞ্চি আৰু পুতলে ২ঃ ইঞ্চি। পুথিৰ প্ৰতিটো পাতত পাঁচৰ পৰা সাত শাৰীলৈকে আছে। কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতিৰ পুথি-ভঁৰালত মহামোহ পটল নামৰ এই কাব্যৰ এটি সংক্ষিপ্ত সংস্কৰণৰো নকল আছে। মহামোহ পটল ২১২ পদত সমাপ্ত। এই প্ৰকাশিত কাব্যৰ লগত পটলৰ বিষয়-বস্তুৰ ভালেখিনি সাদৃশ্য আছে। কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত দুই পুথিৰ পদৰো মিল পোৱা গৈছে। কাব্যৰ তম ব্ৰাহ্মণ প্ৰসঙ্গৰ লগত (পৃ: ৩৯-৪৭) পটলত থকা বৰ্ণনাৰ সাদৃশ্য দেখুৱাবলৈ তলৰ অংশটি উদ্ধৃত কৰা হল :

ঝুমুৰি

ৰাজ আজ্ঞা শিৰে লই।

ধীৰে ধীৰে চলি যায় ॥

পত্ৰক শিৰত ধৰি।

মুখে নোবোণয় হৰি ॥ ২৪

মোৰ ভৈল দশ নাম।

ৰাজ্যৰ সাধিবো কাম।

এ'হ বুলি পথে চলে।

কদ্ৰাকৰ মালা গলে ॥ ২৫

এহি মতে বঙ্গ মনে ।
 চুটলিয়া পাচে চলে ।
 ধপল দশন পাতি ।
 ককা ককা বুলি মাতি ।
 দুয়ো ভবি কাংস্পে তবি ।
 মুখত বচন নাই ।
 মুখে বিষ পৰিশৰা ।
 দায়োঁ ভবি আগ কৰি ।
 মোৰ ভৈল দশ নাম ।
 বহু ধন বহু বিত ।
 গাৰে বস্ত্র যায় উৰি ।
 ৰাজ আশ্রা শিৰে লই ।
 কৈব গুৰু কৈয়ো কথা ।
 বাৰাণসী হস্তে গ্রাম ।
 ৰাজ আশ্রা কৰি বীৰ ।
 বাৰাণসী হস্তে তথা ।
 কটকৌৰ বার্তা পাই ।
 পাইলা বিবেকৰ ঠাই ।
 পত্ৰত বসিল ঠেসে ।
 মহামোহ নামে বাই ।
 হয় হস্তী গজ বাজী ।
 জিনি আছে তিনি লোক
 বিবেক ৰাজ্যে শুনি ।
 তোৰ মহামোহ বাই ।
 মহামোহ নটবৰ ।
 পত্ৰক হাতৰ চিৰি ।
 শুনা সভাসদ নৰ ।
 ছদ্মপুৰে ঘোৰ যুদ্ধ ।

হাসে অতি মনে মনে ।
 কান্ধে লৱৰিয়া গলে ॥ ২৬
 বিকৃত কৰয় কান্ধি ।
 ক্রোধে খঞ্জে দন্ত আটি ॥ ২৭
 যেহেন খাগৰি খৰি ।
 কৰ্পূৰ তাহুল খায় ॥ ২৮
 লাখুটিত ভিৰ দিয়া ।
 মুখত কুবাক্য বড়ি ॥ ২৯
 ৰাজ্যৰ কৰিবো কাম ।
 মনে মনে গুণে চিত ॥ ৩০
 পাইল বিবেক পুৰী ।
 দ্বাৰত বসিল গই ॥ ৩১
 দ্ৰৱৰী স্তম্বিল কথা ।
 আসিয়াছে অনুপাম ॥ ৩২
 চলি যাস্তু ধীৰে ধীৰ ।
 দ্ৰৱৰী স্তম্বিল কথা ॥ ৩৩
 দিষ্টি দ্বাৰে মিল যাই ।
 আশীৰ্বাদ কৈলা চাই ॥ ৩৪
 কহিলন্ত মহাবেশে ।
 পঠাইছে তোমাৰ ঠাই ॥ ৩৫
 মোহোত বৰক সাজি ।
 লুহিবা যুদ্ধক দিউক ॥ ৩৬
 খঞ্জে ৰাজ্য মনে গুণি ।
 উকছাইবে কাৰ ছাই ॥ ৩৭
 কৰিবোহো তৰোতৰ ।
 যেন মহামোহ তিৰী ॥ ৩৮
 মহামোহ পটলৰ ।
 ডাকি বোলা সভাসদ ॥ ৩৯

কাব্য-প্ৰসঙ্গ—অসমীয়া বৈষ্ণৱ ধৰ্ম্মৰ ইতিহাসত কেইবাজনো বামানন্দ দ্বিজৰ নাম পোৱা গৈছে। তাৰ ভিতৰত বংশীগোপাল দেৱৰ চৰিত-ৰচক বামানন্দ, আইতগুৰি সত্ৰৰ প্ৰতিষ্ঠাতা ভাটীৰ আতা জীৰামৰ পুত্ৰ বামানন্দদেৱ আৰু মহামোহ কাব্যৰ কবি দ্বিজ বামানন্দ নাম বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। দ্বিজ বামানন্দ সম্ভৱতঃ আউনিআটী সত্ৰাধিকাৰ দত্তদেৱৰ (১৮১৮-১৯০৪) সমসাময়িক আছিল। কিয়নো কাব্যৰ গুৰুবন্দনা প্ৰসঙ্গত অগ্ৰাণ্ণ বৈষ্ণৱ-গুৰু সকলৰ লগতে কুশদেৱ আৰু পৰৱৰ্তী অধিকাৰ দত্তদেৱৰ নাম স্মৰণ কৰা হৈছে (পৃ: ১১১)। পুথিৰ শেহত কাব্য-সমাপ্তি সম্বন্ধে আছে—শাকে বস ঐশচ্য (ঋতু) সিদ্ধু মহি, ৰাজচন। সেই অনুযায়ী পুথি ৰচনাৰ কাল ১৭৬৬ শক বা ইংৰাজী ১৮৪৪ খৃষ্টাব্দ। পণ্ডিত গোস্বামীদেৱে মহামোহ কাব্য ৰচনাৰ সময় ১৮৪৪ খৃষ্টাব্দ বুলি ধৰিছে। তেখেতে লিখিছে—“The copy looks considerably old and appears to have been written not later than 1766 Saka or 1844 A. D.” (পৃ: ১১৭)। কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতিয়ে বামানন্দৰ ভক্তিসাৰ নামৰ অন্ত এখনি পুথিও সংগ্ৰহ কৰিছিল। এই পুথিৰ নকল সমিতিৰ পুথি-ভঁৰালত বৰ্ত্তমান আছে। সেই নকলটিৰ মতে ভক্তিসাৰ পুথি ৰচনাৰ কাল ১৭৩১ শক। ভক্তিসাৰ পুথিৰ ৰচকেই যদি মহামোহ কাব্যৰ বামানন্দ হয়, তেনেহলে কবিৰ জন্ম ওঠৰ শতিকাৰ শেষভাগ বুলি ধৰিব পাৰি। কিন্তু বৰ্ত্তমান প্ৰকাশিত পুথিত (পৃ: ৫০) মহামোহ নাটক ৰচনা সম্বন্ধে যি থিনি পদ আছে তাৰ পৰা বামানন্দ নাটখনিৰ ৰচক বুলিও অনুমান হয়। সেয়ে হলে বামানন্দৰ কাল ভালেখিনি আগুৱাই যাব (অন্ততঃ সোতৰ শতিকাৰ

১। আমাৰ সম্পাদিত জীৰামজাতা আৰু জীৰামানন্দদেৱৰ গীত পুথিত এওঁৰ বিষয়ে আলোচনা আছে।

শেষ ভাগ)। অৱশ্যে এই বিষয়ে সুনিশ্চিত অভিমত ভবিষ্যতলৈ ধোৱাই ভাল।*

মহামোহ কাব্যৰ মূল—ৰামানন্দ দ্বিজৰ মহামোহ কাব্য অসমীয়া বৈষ্ণৱ সাহিত্যত এখনি ৰূপক কাব্য। অসমীয়া বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ যি সমূহ গ্ৰন্থ পোহৰলৈ আহিছে তাৰ ভিতৰত একেধাৰে ৰূপক স্বৰূপে ৰচিত কাব্য এইখনকে বুলি ধৰিব পাৰি। কাব্যখনি কবিৰ স্বকীয় কল্পনাশ্ৰুত নহয়; সংস্কৃত নাটক এখনিৰ ভাব অনুবাদহে। সংস্কৃত সাহিত্যত ভালেমান ৰূপক কাব্য ৰচিত হৈছিল, তাৰ ভিতৰত মিথিলাৰ শ্ৰীকৃষ্ণমিশ্ৰৰ প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয় (একাদশ শতিকা), যশপালৰ জৈনধৰ্ম্ম সম্বন্ধীয় মোহ-পৰাজয় (তেৰ শতিকা), গোকুলনাথ উপাধ্যায়ৰ অমৃতোদয়, বেঙ্কটনাথৰ সঙ্কল্প-সূৰ্য্যোদয়, অনন্ত নাৰায়ণৰ মায়াবিজয়, পদ্মসুন্দৰৰ জ্ঞানচন্দ্ৰোদয়, বাদিচন্দ্ৰৰ জ্ঞান সূৰ্য্যোদয়, কবি কৰ্ণপুৰৰ চৈতন্য-চন্দ্ৰোদয়, জাতদেৱৰ পূৰ্ণপুৰুষাৰ্থ চন্দ্ৰোদয়, সোতৰ-ওঠৰ শতিকাৰ ৰচিত শৈৱ নাটক বিষ্ণুপৰিণয় (কবি আনন্দ ৰায়) আৰু জীৱানন্দন আদিয়ে প্ৰধান। ৰামানন্দ দ্বিজৰ কাব্য ঘাইকৈ শ্ৰীকৃষ্ণমিশ্ৰ ৰচিত প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয়ৰ বিষয়-বস্তু অনুসৰণ কৰি ৰচনা কৰা হৈছে। কবিয়ে মূল সংস্কৃত নাটকত নিৰ্ভৰ কৰি এই কাব্য ৰচনা কৰিছে নে নাই—সি বিচাৰৰ বিষয়। মূল পুথিখনি বাৰাণসীৰ পৰা অহা বুলি কাব্যত উল্লেখ আছে (পৃ: ৪২)। অসমীয়াত এই নাটৰ অনুবাদ হৈছিল আৰু আউনিআটী সত্ৰত নিৰঞ্জনদেৱ অধিকাৰৰ চেষ্টাত ইয়াৰ প্ৰথম অভিনয় হোৱাৰ কথাও কাব্যত উল্লেখ আছে (পৃ: ৫০-৫১)। প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয়ৰ এটি অসমীয়া নাট সংস্কৰণৰো সম্ভেদ পোৱা গৈছে। অসম গবৰ্ণমেণ্টৰ বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগে আউনিআটী সত্ৰৰ শ্ৰীদণ্ডীৰাম চৌধুৰীৰ পৰা

২। মহামোহ নাট উদ্ধাৰ হলে এই বিষয়ে নতুন তথ্য জানিবপৰা হ'ব বুলি আশা কৰা হৈছে।

মহামোহ নাটক পুথিখনি ঋণলৈ আনিছিল। ১৯৩৬ চনৰ মাৰ্চ মাহত পুথিখনি পুনৰ ত্ৰীচৌধুৰীক ঘূৰাই দিয়া হয়। ছুখৰ বিষয় বহু চেষ্টা কৰিও সেই পুথিৰ সম্ভেদ বৰ্ত্তমানে পোৱা নগল।

প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয় নাটক এসময়ত ভাৰতৰ সৰ্ব্বত্ৰ বিশেষভাৱে সমাদৃত হোৱাৰ প্ৰমাণ আছে।* পিচৰ যুগত প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয় নাটকক অম্লকৰণ কৰি সংস্কৃতত ভালেমান ৰূপক কাব্য ৰচিত হৈছিল। অসমতো এই নাটকৰ প্ৰচাৰ আৰু প্ৰভাৱ পৰিলক্ষিত হৈছে। মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱে অধ্যয়ন কৰা শাস্ত্ৰসমূহৰ ভিতৰত প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয়ৰ উল্লেখ মন কৰিবলগীয়া। (কথা গুৰুচৰিত, পৃষ্ঠা ২৮)। শঙ্কৰদেৱৰ ভক্তি-ৰত্নাকৰ গ্ৰন্থতো প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয় নাটকৰ শ্লোক উদ্ধৃত কৰা হৈছে। অসমীয়াত ইয়াৰ নাটকীয় সংস্কৰণ আৰু একাধিক পদ পুথি ৰচিত হোৱা কথায়ে অসমত প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয়ৰ জনপ্ৰিয়তাৰ পৰিচয় দিয়ে।

প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয় নাটকৰ বিষয়বস্তু—প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয় সংস্কৃত সাহিত্যৰ এখনি দাৰ্শনিক তত্ত্বপূৰ্ণ নাটক। নাটকখনি ছয় অঙ্কত সমাপ্ত। মানৱ-হৃদয়ৰ স্ন আৰু কু প্ৰৱৃতিসমূহৰ এটা জ্বলন্ত চিত্ৰ ইয়াত দাঙি ধৰা হৈছে। আত্মা-অনাত্মা বিবেক-জ্ঞানৰ কেনেকৈ হৃদয়ত উদয় হয় আৰু সেই নবোদিত জ্ঞানৰ সহায়ত কেনেকৈ মুক্তি লাভ কৰিব পাৰি, সেই কথা প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয় নাটকত দৰ্শোৱা হৈছে। লগতে সমসাময়িক ধৰ্ম্মমত সমূহৰ বিচাৰ বিশ্লেষণো আছে।

বিবেক এই নাটকৰ প্ৰধান নায়ক ; উপনিষদ আৰু মতি বিবেকৰ দুই ধৰ্ম্মপত্নী। মহামোহ প্ৰতিনায়ক। পৰব্ৰহ্ম পৰমাত্মা স্বভাৱতে উদাসীন আৰু অসঙ্গ ; কিন্তু কাল-কৰ্ম্ম বিপাক অনুসাৰে মায়াৰ

৩। *Prabodha Chandrodaya or Rise of the Moon of Intellect, a spiritual drama and Atmabodha or the knowledge of self. Translated from the Sanskrit and Prakrit by J. Taylor, Bombay, 1916, Introduction, p. 4.*

লগত তেওঁৰ সম্বন্ধ ঘটে। এই সম্বন্ধত মনৰ উৎপত্তি হয়; সেই মনেই ত্ৰৈলোক্যৰ সৃষ্টি কৰে। মনৰ প্ৰবৃত্তি আৰু নিবৃত্তি নামৰ দুগৰাকী ধৰ্ম্মপত্নীৰ পৰা মহামোহপ্ৰধান আৰু বিৱেকপ্ৰধান নামৰ দুটি বংশৰ উৎপত্তি। এওঁলোকৰ ভিতৰত মহামোহ পিতৃৰ অধিক প্ৰিয়পাত্ৰ হয় আৰু পিতৃৰ সহায়ত তেওঁ বিশেষ খ্যাতি লাভ কৰে। এই হেতু বিৱেক আৰু মহামোহৰ মাজত বিদ্বেষ ভাৱ জন্মে। বিৱেক মহামোহক নিস্কুল কৰিবলৈ যুদ্ধৰ কাৰণে সাজু হ'ল।

মহামোহৰ সহায়ক হ'ল মনৰ প্ৰবৃত্তি পক্ষৰ পুত্ৰ অহঙ্কাৰ, অহঙ্কাৰৰ পুত্ৰ লোভ, লোভৰ স্ত্ৰী তৃষ্ণা, লোভৰ পুত্ৰ দম্ভ, পোত্ৰ অনৃত, ক্ৰোধ (মনৰ প্ৰবৃত্তি-পক্ষৰ পুত্ৰ) আৰু তেওঁৰ স্ত্ৰী হিংসা, কাম আৰু তেওঁৰ স্ত্ৰী ৰতি, বিভ্ৰমাত্মী আৰু মিথ্যাদৃষ্টি (মহামোহৰ উপপত্নী), তামসী শ্ৰদ্ধা, পাকস্থ্য, মান, মাৎসৰ্য্য, মনৰ কণ্ঠা অসূয়া, পুত্ৰবধু আশা, সঙ্কল্প, প্ৰবৃত্তি, দিগম্বৰ সিদ্ধান্ত, বুদ্ধাগম ভিক্ষু, কাপালিক ৰূপধাৰী সোমসিদ্ধান্ত, ৰাগ, দেষ, মদ, অবিজ্ঞা, চাৰ্ব্বাক দৰ্শন, কলি, স্নেহ, মমতা, বাসনা, মধুমতী বিজ্ঞা আদি। বিৱেকৰ পক্ষত বিৱেকৰ দুই ধৰ্ম্মপত্নী মতি আৰু উপনিষদ, সাত্বিকী শ্ৰদ্ধা আৰু তেওঁৰ কণ্ঠা শান্তি, কৰুণা, মৈত্ৰী, বস্তু বিচাৰ, ভক্তি, ক্ষমা, সন্তোষ, যম, নিয়ম, আসন, প্ৰাণায়াম, প্ৰত্যাহাৰ, ধ্যান, ধাৰণা, সমাধি, তৰ্ক, গীতা, বিষ্ণুভক্তি, সৰস্বতী, বৈৰাগ্য, নিদিধ্যাসন (বিষ্ণুভক্তিৰ আত্মীয়), প্ৰবোধোচ্ছন্ন, বিজ্ঞা, নিবৃত্তি আদিয়ে যোগ দিলে।

বাৰাণসী নগৰ পৃথিবীৰ ভিতৰত পৰম মুক্তি-ক্ষেত্ৰ। অস্তিমত ভগৱান প্ৰাপ্তিৰ কাৰণে এই ক্ষেত্ৰত চাৰিও আশ্ৰমবাসী লোক সমবেত হয়। এই ক্ষেত্ৰ বিজ্ঞা আৰু প্ৰবোধৰো জন্মভূমি। মহামোহে এই বাৰাণসী নগৰত নিজ আধিপত্য স্থাপন কৰি বিৱেক আৰু তেওঁৰ সহায়বৃন্দক ধ্বংস কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। বিৱেকেও যুদ্ধৰ নিমিত্ত সাজু হৈ মহামোহৰ ওচৰলৈ নৈয়ায়িক দৰ্শনক দূতৰূপে পঠিয়ালে। দূতৰ মুখে তেওঁ নিৰ্দেশ দিলে—মহামোহে যেন অতি শীঘ্ৰে

ভাগীৰথীৰ তীৰৰ বিষ্ণুধাম ত্যাগ কৰি স্বেচ্ছ দেশলৈ গুচি যায়। বিৰেকৰ আদেশত ব্ৰহ্ম হৈ মহামোহে পাষণ্ড তৰ্ক-শাস্ত্ৰৰ সৈতে যুঁজ কৰিবলৈ পাষণ্ডাগমক পঠিয়ালে। ইতিমধ্যে সবস্বতী দেৱীয়ে বেদ, উপবেদ, পুৰাণ, ধৰ্ম্মশাস্ত্ৰ আৰু ইতিহাসক লৈ বিৰেকৰ সৈন্তবাহিনীৰ কাষ চাপিল। বিষ্ণু, সূৰ্য্য আৰু শিৱৰ উপাসকসকলো দেৱীৰ সহায় হ'ল। মীমাংসা, সাংখ্য, ন্যায়, বৈশেষিক, মহাভাষ্য আদি শাস্ত্ৰ সমূহেও দেৱীক সহায় কৰিবলৈ আগ বাঢ়ি আহিল। বিৰেক আৰু মহামোহৰ সঙ্গীসকলৰ মাজত তুমুল সংগ্ৰাম লাগিল। সেই সংগ্ৰামত পাষণ্ডাগমে সৰ্ব্বপ্ৰথমে লোকাৱিত তন্ত্ৰক লগত লৈ যুদ্ধলৈ আগ বাঢ়ি গৈ নিজে সমূলে ধ্বংস হল। সদাগমে অগ্ৰাণু পাষণ্ডাগমক বিনাশ কৰিলে। মৌগত (বৌদ্ধ) মতাবলম্বীসকল সিদ্ধ, গান্ধাৰ, অন্ধ্ৰ, মগধ আদি দেশলৈ পলাই গ'ল। পাষণ্ড দিগম্বৰ, কাপালিক আদি মালৱ, পাঞ্চাল, আভীৰ দেশলৈ গ'ল। ন্যায় শাস্ত্ৰানুগত মীমাংসাৰ দ্বাৰা জৰ্জৰিত হৈ নাস্তিক তৰ্কশাস্ত্ৰও দূৰ দেশলৈ পলাল। বস্তু বিচাৰৰ দ্বাৰা কাম ধ্বংস হ'ল; ক্ষমাৰ দ্বাৰা ক্ৰোধ, পাক্ষ্য আৰু হিংসা, সন্তোষৰ দ্বাৰা লোভ, তৃষ্ণা, দৈন্ত্য ইত্যাদি; অনসূয়াৰ দ্বাৰা মাংসঘা আৰু পৰগুণাধিকাৰ দ্বাৰা মান নাশ হ'ল। মহামোহ জৰ্জৰিত হলেও একেবাৰে ধ্বংস হোৱা নাছিল। নিজ পুত্ৰ-পৌত্ৰাদিৰ বিনাশত মনে অশেষ দুখ পাই চিত্তানলত প্ৰবেশ কৰি মৃত্যুক বৰণ কৰিবলৈ সঙ্কল্প কৰিলে। এনে সময়তে মনক বৈবাগ্য বিষয়ক উপদেশ দিবলৈ বিষ্ণু-ভক্তিয়ে সবস্বতীক (বেদান্ত শাস্ত্ৰক) পঠিয়ালে। সবস্বতীয়ে নানা ভাৱে সংসাৰৰ অনিত্যতা সম্বন্ধে জ্ঞান দি মনক বৈবাগ্যধৰ্ম্মৰ শ্ৰেষ্ঠতা দৰ্শালে। সবস্বতীৰ জ্ঞানগৰ্ভ উপদেশত মনৰ পৰিবৰ্ত্তন ঘটিল। বৈবাগ্যই এই ক্ষণতে মনক আহি গ্ৰহণ কৰিলে। নিবৃত্তিক সহধৰ্ম্মাচাৰিণী কৰি যম, নিয়মৰ আচৰণত মন ব্ৰতী হ'ল।

পৰাজিত হৈও মহামোহে কিন্তু বিৰেকক হেৰুৱাবলৈ নেৰিলে।

পুনৰ তেওঁ বিৱেকৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ কৰিবলৈ সাজু হৈ মধুমতী নামে বৰ্মণীয় ৰূপৰ ঐন্দ্ৰজালিক বিজ্ঞান বিৱেকক মুহিবলৈ পঠিয়ালে। মধুমতীয়ে ঐন্দ্ৰজালিক বিজ্ঞানে বিৱেকৰ মন মুহিবলৈ ষড়যন্ত্ৰ কৰিলে। মধুমতীৰ এই কাৰ্য্যক মায়াই প্ৰশংসা কৰিলে, মনে অনুমোদন জনালে, সঙ্কল্পই উৎসাহ দিলে। কিন্তু এওঁলোক কোনেও বিৱেকৰ মন টলাব নোৱাৰিলে : বিৱেক অচল-অটল হৈ ৰ'ল। মধুমতীয়ে লাজ পাতি বিৱেকৰ কাষৰ পৰা আঁতৰি আহিল।

মহামোহৰ প্ৰভাৱত এতিয়ালৈকে নিজ পত্নী উপনিষদৰ পৰা বিৱেক আঁতৰি আছিল। নিৰাশ্ৰয়া উপনিষদে মঠ-মন্দিৰত, যজ্ঞ-বিদ্যাত (কৰ্ম্মকাণ্ডত), মীমাংসাত, তৰ্কবিদ্যাত আশ্ৰয় বিচাৰি হতাশ হৈ অৱশেষত বিষ্ণুৰ মন্দিৰত গীতাৰ লগত বাস কৰিছিল। গীতাত আশ্ৰয় পোৱা উপনিষদে সং-চিং-আনন্দ-স্বৰূপ পৰমাৰ্থৰ বিষয়ে পুৰুষক জ্ঞান দিলে। পুৰুষে বিৱেকৰ সহায়ত প্ৰকৃত অৰ্থ উপলব্ধি কৰিলে। সেই সময়ত বিষ্ণুভক্তিয়ে নিদিধাসনক বিৱেক আৰু উপনিষদৰ ওচৰলৈ গৈ তেওঁলোকক বিষ্ণুভক্তিৰ মহিমা বুজাবলৈ নিৰ্দেশ দিলে আৰু তেওঁক পুৰুষৰ আশ্ৰয়ত থাকিবলৈ উপদেশ দিলে। নিদিধাসনে উপনিষদৰ কাষ চাপি তেওঁৰ গৰ্ভত ক্ৰম সত্ত্বা বিজ্ঞা নামে কন্যা আৰু প্ৰবোধচন্দ্ৰ নামৰ পুত্ৰৰ জন্ম হব বুলি জনালে। সেই ক্ৰমসত্ত্বা বিজ্ঞাই মনত আৰু প্ৰবোধচন্দ্ৰই পুৰুষত আশ্ৰয় কৰি থাকিব বুলি কলে। যথাসময়ত প্ৰবোধচন্দ্ৰৰ উদয় হ'ল আৰু তেওঁ পুৰুষত আশ্ৰয় ললে। তেতিয়া বিষ্ণুভক্তিয়ে পুৰুষক মোহ-অন্ধকাৰৰ পৰা মুক্ত হোৱা দেখি আনন্দ পালে। বিষ্ণুভক্তিয়ে পুৰুষক আশীৰ্বাদ দিলে, ইয়াৰ পিচতে নাটকৰ ঘটনাব অন্ত পৰিল।

মহামোহ কাব্যৰ বিষয়-বস্তু—মহামোহ কাব্যত নায়ক-নায়েকীৰ সংখ্যা মূল নাটকতকৈ ভালেখিনি কম। বিষয়বস্তুৰ পৰিধিও চুটি কৰা হৈছে। ৰামানন্দৰ কাব্যত বিৱেকেই হৈছে প্ৰধান নায়ক। হৃদয়পুৰৰ বিৱেক নগৰত এওঁৰ বাস। এই নগৰৰ অগ্ৰ নাম সংসজ্জ।

মহামোহ কাব্যৰ প্ৰতিনায়ক। বাৰাণসী ক্ষেত্ৰ এওঁৰ ৰাজ্য আৰু দুসঙ্গ ইয়াৰ প্ৰধান নগৰ। মহামোহে সংসঙ্গ নগৰৰ মহিমা আৰু বিৱেকৰ গুণ-গৰিমা সছা কৰিব নোৱাৰি সেই নগৰ আক্ৰমণ কৰিবলৈ স্থিৰ কৰিলে। মহামোহক সহায় কৰিবলৈ ওলোৱা পাত্ৰ-মন্ত্ৰী সকলৰ ভিতৰত কাম, ক্ৰোধ, লোভ, মোহ, মায়া, মতি, ভৈৰৱী কন্যা, নন্দি, ভৃঙ্গি, অশৌচ, অবিচাৰ, অমিত্ৰ, অথিৰ, নিকৰুণ, কুবুদ্ধি, কুৰুখা, হিংসা, মদ, মাৎসৰ্য্য, অগ্নীতি, অশ্লৈহ, অসত্য, অশুদ্ধ, কুৰস, দুখ, বিষম, অসন্তোষ, অযুগুতি, কুয়শ, অকৰণী, আলস্য, নিদ্ৰা, কুৱৰ্দ্ধি, দুসঙ্গ, অসত্য, দুৰাচাৰ, অশ্ৰদ্ধা, অনন্ম, ভয়, অনীতি, অধৰ্ম্ম, অমঙ্গল, পাপ, কুমাৰ্গ আদিয়ে প্ৰধান। বিৱেকক সহায়কাৰীসকলৰ ভিতৰত হ'ল—ধৈৰ্য্য, ক্ষমা, দয়া আৰু তৃষ্টি (চাৰি জন মন্ত্ৰী), ৰাণী নম্ৰাবতী, প্ৰেম, ভক্তি, আক্ৰোধি, কাৰুণি, মৈত্ৰী, শ্ৰদ্ধা, কৰুণা, সুবুদ্ধি, সুখিৰ, সুকথা, অহিংসা, শ্ৰীতি, শ্লৈহ, সত্য শৌচ, শুদ্ধ, সন্ত, সুৰস, সুখ, সন্তোষ, সুবশ, সম, যুগুতি, বিচাৰ, উদ্যোগ, জাগৰণ, সুবুদ্ধি, নিগুণ, নন্ম, নিভয়, নীতি, ধৰ্ম্ম, পুণা, পুৰুষাৰ্থ, শুদ্ধমাৰ্গ, আনন্দ, কৃপা, কৰণী, ধৰণী, নিবৃদ্ধি, ভক্তিমাৰ্গ আদি।

মহামোহে সংসঙ্গ নগৰ আক্ৰমণ কৰিবলৈ প্ৰথমে মায়াক পঠালে। মায়াই বিশ্ববিমোহিনী ৰূপ ধৰি বিৱেকনগৰত প্ৰবেশ কৰি ভাৰ্য্যা, ধন, সুখ-সন্তোষ আদিৰ সৃষ্টি কৰিলে। কিন্তু বিৱেকপুৰৰ কোনো লোকে মায়াৰ এই প্ৰভাৱৰ প্ৰতি কটাক্ষপাত নকৰিলে। মায়া অকৃতকাৰ্য্য হৈ উভতি গ'ল। তেতিয়া মায়াৰ চাৰি পুত্ৰ—কাম, ক্ৰোধ, লোভ, আৰু মোহে সংসঙ্গ নগৰ ধ্বংস কৰিবলৈ প্ৰতিজ্ঞা কৰিলে।

সংসঙ্গ নগৰ আক্ৰমণ কৰাৰ পূৰ্বে মহামোহে নিজ গুৰু পুৰোহিত তম ব্ৰাহ্মণক পত্ৰ-সন্দেশ দি বিৱেক ৰজাৰ ওচৰলৈ পঠালে। তম ব্ৰাহ্মণে বিৱেকক মহামোহৰ ওচৰত আত্ম সমৰ্পণ কৰিবলৈ উপদেশ দিলে। মহামোহৰ পত্ৰ পঢ়ি আৰু তম ব্ৰাহ্মণৰ উপদেশ শুনি বিৱেকৰ খং উঠিল; তেওঁ নিজ সৈন্যসকলক দুসঙ্গ নগৰ আক্ৰমণ

কৰিবলৈ আদেশ দিলে। ছয়ো দলৰ ভিতৰত যুদ্ধ হল। সেই যুদ্ধত মহামোহ আৰু তেওঁৰ সহায়ক সকলৰ পৰাজয় ঘটিল। এই পৰাজয়ৰ পিছতো মহামোহে পুনৰ ভৈৰবী কণ্ঠাক পঠাই বিৰেকক বশীভূত কৰিবলৈ যত্ন কৰিলে; কিন্তু তাতো অকৃতকাৰ্য্য হৈ শেষত বিৰেকৰ চৰণত শৰণ লবলৈ বাধ্য হল। বিৰেকে মহামোহক ভক্তি ধৰ্ম্মৰ বিষয়ে উপদেশ দিলে। এয়ে কাব্যৰ থুলমূল বিষয়বস্তু।

প্ৰবোধচল্লোদয়ৰ উদ্দেশ্য—অদ্বৈত বেদান্ত মতেও পৰম তত্ত্ব লাভ কৰিবলৈ বিষ্ণুভক্তিৰে যে একান্ত প্ৰয়োজন, প্ৰবোধচল্লোদয় নাটকত তাকেই দৰ্শোৱা হৈছে। সাধকৰ সকলো অৱস্থাতে ভক্তিৰ একান্ত প্ৰয়োজন; ভক্তিয়ে জ্ঞানমार्গত সাধকক দৃঢ় কৰি ৰাখে। বহুতৰ মাজত এক অদ্বিতীয়ত্বৰ জ্ঞান লাভ কৰাই ভাৰতীয় দৰ্শনৰ চৰম লক্ষ্য। অদ্বৈতৰ চৰম লক্ষ্যত উপনীত হবলৈ হলে ন্যায়, মীমাংসা আদি দৰ্শনক প্ৰাধান্য দিয়া উচিত নহয়। এই কথাৰ পৰা বাকীবোৰ দৰ্শনৰ আৱণ্ণাক নাই বুলি ভাবিব নালাগে। বিভিন্ন অৱস্থাত সকলো দৰ্শনৰে প্ৰয়োজন আছে। সেই কাৰণে বিৰেকে নিজেই মহামোহৰ ওচৰলৈ ন্যায়দৰ্শনক দৃঢ় স্বৰূপে পঠিয়াইছিল; মধুমতী বিত্ৰাৰ জালৰ পৰা মুক্ত হবলৈ তৰ্কৰ প্ৰয়োজন হৈছিল। প্ৰবোধচল্লোদয় নাটকত প্ৰকাশ পাইছে যে অদ্বৈত মতেও ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণক পূৰ্ণব্ৰহ্ম বুলি স্বীকাৰ কৰিছে। পূৰ্ণব্ৰহ্মৰ জ্ঞান লভিবলৈ হলে মানুহে সংসাৰ ত্যাগ কৰিব নালাগে; সংসাৰত থাকি আশ্ৰম ধৰ্ম্ম পালন কৰিও মানুহে নিজৰ পৰম উদ্দেশ্য সাধন কৰিব পাৰে। এই নাটকৰ মতেৰে কৰ্ম্ম, ভক্তি আৰু জ্ঞান এই তিনিটাৰ সামঞ্জস্য ৰাখিব পাৰিলেহে চৰম আধ্যাত্মিক লক্ষ্যৰ সাধন সম্ভৱ হয়। এই তিনিটাৰ সম্যক বিচাৰত ব্ৰহ্ম আৰু জীৱৰ অভেদ জ্ঞান, উপাস্ত আৰু উপাসকৰ অভিন্ন মিলন উপলব্ধি কৰিব পাৰি।

পূৰ্বেই উল্লেখ কৰা হৈছে যে এই নাটকত বৌদ্ধ, জৈন, চাৰ্ব্বাক, কাপালিক ধৰ্ম্মৰ ব্যাখ্যা আছে আৰু সেই ধৰ্ম্মমত সমূহক উপহাসো

কৰা হৈছে। সেই বিষয়ে বুজিবলৈ সহজ হ'ব বুলি প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয়ঃ
তৃতীয় অঙ্কৰ পৰা অলপ সংক্ষিপ্ত অনুবাদ দিয়া হল :—

(দিগম্বৰ সিদ্ধান্তৰ প্ৰবেশ)

দিগম্বৰ সিদ্ধান্ত—অৰ্হত সকলক প্ৰণাম। নৱদ্বাৰ যুক্ত দেহ-গৃহৰ জলন্ত প্ৰদীপ
জীৱাত্মাই পৰম সূত্ৰ মোক্ষ দান কৰে, এয়েই আমাৰ জিন-শ্ৰেষ্ঠৰ মত।
(পৰিক্ৰমণ আৰু আকাশলৈ চাই) হে শ্ৰাবক সকল শুন, মলেৰে পৰিপূৰ্ণ
এই দেহ কেনেকৈ শুচি হ'ব পাৰে? কিন্তু আত্মা স্বভাৱতেই নিৰ্মল।
তোমালোকে দেহ শুদ্ধিৰ কাৰণে ঋষিসেৱাট উৎকৃষ্ট বুলি জানিবা; ঋষিক
দূৰতে প্ৰণাম কৰিবা, ভোজন সামগ্ৰী আগবঢ়াই সৎকাৰ কৰিবা। তেওঁলোকৰ
জীৱসকলকো সন্মান কৰিবা; ঈৰ্ষা নকৰিবা।

* * * * *

(হাতত পুথিৰে সৈতে ভিক্ষুকপত্ৰ বোদ্ধাগমৰ প্ৰবেশ)

ভিক্ষু—(চিন্তাকৰি) হে উপাসকসকল। এই সকলোবোৰ ক্ষণস্থায়ী আৰু
নিৰাস্বক; বহিৰ্জগতৰ পদাৰ্থ মাত্ৰেই ক্ষণভঙ্গুৰ। সংসাৰৰ কাৰণ-ভূত
বাসনাৰ নিবৃত্তিৰে প্ৰকৃত জ্ঞান প্ৰকাশ কৰে। (পুনৰ পৰিক্ৰমণ) অহো—
সৌগতৰ এই ধৰ্ম্মটো শ্ৰেষ্ঠ। এই ধৰ্ম্মত সূত্ৰ আৰু মোক্ষ চয়ো আছে।
এই ধৰ্ম্ম মতে সুন্দৰ গৃহত বাস, সুন্দৰ আসনত উপবেশন, নাৰীৰ সেৱা লাভ
কৰিব পাৰি; থোৱা-বোৱাতো বাচবিচাৰ নাই। জোনাক নিশা যুৱতীৰ
লগতো ৰতি-কৌতুক কৰাৰ সুবিধা আছে।

* * * * *

হে উপাসক আৰু ভিক্ষু সকল। ভগৱান সৌগতৰ বাক্যামৃত শ্ৰবণ কৰ।
(পুথি পাঠ কৰি) মই দিবা চকুৰে লোকসকলৰ সুগতি আৰু দুৰ্গতি দেখিবলৈ
পাইছোঁ। সৰ্ৱ সংস্কাৰেই ক্ষণিক; আত্মাও স্থায়ী নহয়। গতিকে ভিক্ষু
যদিও পৰদাৰাসক্ত হয় তথাপি তেওঁক ঈৰ্ষা নকৰিবা। ঈৰ্ষাই চিন্তৰ মূল।

* * * * *

দিগম্বৰ—(ভিক্ষুকক দেখি উচ্চৰবে) হে ভিক্ষুক! এই পিনে আহা; তোমাক
এটা প্ৰশ্ন সোধো।

ভিক্ষু—(ক্ৰোধ কৰি) হে পাপিষ্ঠ, পিষাচ, তই কি শ্ৰেণীৰ বকিছ ?

দিগম্বৰ—থং নকৰিবিচোন, এটি শাস্ত্ৰীয় কথাহে স্মৃতিম।

ভিক্ষু—ক্ষণক ! তই আকৌ শাস্ত্ৰৰ কথা জান কি ! বাক, শুনোয়েইচোন ;
(ওচৰ চাপি) কি স্মৃতিৰ খুজিছ ?

দিগম্বৰ - ক' চোন তোৰ দৰে ক্ষণভঙ্গৰ দেহৰ লোকক এই ব্ৰত ধাৰণ কৰিবলৈ
নিৰ্দেশ দিলে কোনে ?

ভিক্ষু—শুন ; যি আমাৰ মন্ত্ৰত চলি বাসনা ত্যাগ কৰে সিহেই মোক্ষ লাভৰ
অধিকাৰী হয়।

দিগম্বৰ—হে মুখ, যদিও কচিৎ কোনোবা মনুষ্যৰত কোনো লোকৰ মুক্তি হয়
তাত গৌৰ লাভ কি ? তই তো অলপ দিনৰ ভিতৰতে মৰিবি। আক এটা
শ্ৰেণী সোধো—এই ধৰ্ম্মৰ উপদেশ তোক দিলে কোনে ?

ভিক্ষু—সৰ্বজ্ঞ ভগবান বুদ্ধই মোক এই ধৰ্ম্মৰ উপদেশ দিছে।

দিগম্বৰ—হেৰ ! বুদ্ধ যে সৰ্বজ্ঞ সেই কথাৰ প্ৰমাণ পালি কত ?

ভিক্ষু—তেওঁৰ ধৰ্ম্ম গ্ৰন্থসমূহত।

দিগম্বৰ—হে মুখ, যদি নিজৰ কথাতেই সৰ্বজ্ঞত্ব প্ৰতিপন্ন হয়—তেম্ভে ময়ো কৈছোঁ
যে মঠ সৰ্বজ্ঞ। পুনৰ মঠ কলো যে তোৰ পিতা পিতামহ—সাত পুৰুষ
মোৰ দাস হৈ আছিলি।

ভিক্ষু—(ক্ৰোধত) হে পাপিষ্ঠ, পিষাচ, মলপঙ্কজ, কি কলি—মই—তোৰ
দাস ?

দিগম্বৰ—হে দাসীবিহাৰী ছুট ভিক্ষু। এইটো এটা মাত্ৰ তোক দৃষ্টাৰ্থে
দিছোঁ। এতিয়া তোৰ হিতৰ কথা কও শুন—বৌদ্ধ ধৰ্ম্ম ত্যাগ কৰি অৰ্হতৰ
মত গ্ৰহণ কৰি দিগম্বৰ ব্ৰত ধাৰণ কৰ।

ভিক্ষু—হে পাপিষ্ঠ ! তইতো নিজে অধঃপতনে গলি, এতিয়া আনকো বিনাশ
কাৰবলৈ বিচাৰিছ।

• • • তত্ৰপৰি অৰ্হত যে সৰ্বজ্ঞ সেই কথাকে বা কোনে বিশ্বাস কৰিব ?

দিগম্বৰ—গ্ৰহনক্ষত্ৰৰ গতি আৰু চন্দ্ৰ সূৰ্য্য গ্ৰহণৰ গণনাৰ পৰাই অৰ্হতৰ
সৰ্বজ্ঞত্ব জানিব পাৰি।

ভিক্ষু—অনাদি প্ৰবৃত্ত জ্যোতিষ শাস্ত্ৰৰ অধীন অতিক্ৰীয় জ্ঞানৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠিত
হৈ তট্ট এই প্ৰথম বটৰ ব্ৰত ধাৰণ কৰিছ।

সেই কাৰণেই কৈছোঁ যে অৰ্হতৰ মত ত্ৰিলোকবিকল্প । সৌগতৰ দৰ্শনেই শ্ৰেষ্ঠ, সুখাবহ আৰু পৰম বৰণীয় ।

* * * * *

(কাপালিক ৰূপধাৰী সোমসিদ্ধান্তৰ প্ৰৱেশ)

সোমসিদ্ধান্ত—(ইফালে সিফালে ভ্ৰমণ কৰি) নৰ-অস্থি মালা মোৰ দেহৰ ভূষণ, শ্মশানৰ শব্দৰ ছাই-ভস্ম মোৰ বাসস্থান, মানুহৰ মূৰৰ খোলাৰ পাত্ৰত মোৰ ভোজন । যোগৰ সহায়ত মই সম্যকভাৱে জগৎ দৰ্শন কৰোঁ ; জগত আৰু জীৱৰ মোৰ মনত অভিন্ন ।

দিগম্বৰ—এইটোৱে দেখিছোঁ কাপালিক ব্ৰত গ্ৰহণ কৰিছে । বাক, ইয়াক প্ৰশ্ন সুধোচোন । (ওচৰ চাপি) হে নৰমুণ্ডধাৰী কাপালিক ! তোৰ ধৰ্ম কেনেকুৱা, তোৰ ধৰ্মত মোক্ষৰে বা ৰূপ কি ?

কাপালিক—হেৰ দিগম্বৰ, আমাৰ ধৰ্ম কেনেকুৱা শুন । আমি নৰদেহ মাংস অগ্নিত আহুতি দিওঁ । লবোনে থাকি ব্ৰাহ্মণৰ মূৰৰ খোলাত সুৰাপান কৰোঁ । নৰকণ্ঠ ছেদ কৰি তাৰ শোণিতৰে মহাভৈৰৱক অৰ্চনা কৰোঁ ।

ভিক্ষু—(কাণ ঢাকি) বুদ্ধ ! বুদ্ধ । তোমালোকৰ ধৰ্ম অহুষ্ঠান অতি ভয়ানক । দিগম্বৰ—অৰ্হত, অৰ্হত ! কব নোৱাৰোঁ কোন পাপিষ্ঠই এই বেচেৰাক প্ৰতাৰণা কৰিছে ।

সোমসিদ্ধান্ত—(ক্ৰোধত) হে পাপিষ্ঠ, পাৰশ্বাম, মুণ্ডিত মুণ্ড, চঙাল, প্ৰবঞ্চক ! যি জন চতুৰ্দশ ভুবনৰ সৃষ্টি-স্থিতি-প্ৰলয়কৰ্তা, যাৰ মহিমা বেদ প্ৰসিদ্ধ, সেই ভগৱান ভবানীপতি মোৰ আৰাধ্য । মোৰ ধৰ্মৰ মহিমা বৰ্ণনা কৰোঁ শুন ! হৰি হৰ ব্ৰহ্মা সুব্ৰহ্মেষ্ঠ সকলোকে মই অধীনত ৰাখোঁ, আকাশৰ গ্ৰহ নক্ষত্ৰৰ গতি ৰোধ কৰোঁ, গোটেই পৃথিৱী পানীৰে দ্ৰাৱিত কৰোঁ ! আকৌ মুহূৰ্ত্ততে সেই পানী শুহি পেলাওঁ ।

দিগম্বৰ—হে কাপালিক ! সেই কাৰণেই কৈছোঁ যে কোনো যাত্ৰকৰে ঐক্সকালিক বিজাৰে তোক বঞ্চনা কৰিছে ।

সোমসিদ্ধান্ত—(ক্ৰোধত) হে পাপিষ্ঠ, তই পুনৰ পৰমেশ্বৰক যাত্ৰকৰ বুলি গালি পৰিছ ? (চিন্তাকৰি) তোৰ ক্ষতপালি আৰু সন্মুখ কৰিব নোৱাৰি । (খঙেৰে আক্ৰমণ) তোৰ দেহৰ গ্ৰন্থীৰ পৰা ওলোৱা ৰক্তৰে মই ভৰ্গদেৱীক পূজা

কবির; উষকৰ ধ্বনিৰে ভূতসকলক নিমন্ত্ৰণ কৰি অৱশিষ্ট শোণিত প্ৰদান
কৰিম।

দিগম্বৰ—(ভয়ত) হে মহাভাগ ! অহিংসা পৰমো ধৰ্ম্মঃ।

(ভিক্ষুৰ কোলাত প্ৰবেশ)

ভিক্ষু—(কাপালিকক বাধা দি) হে মহাভাগ ! ধেমালিত হে এই বাক-বিতণ্ডা
হৈছে; তাতে বেচেষাৰ প্ৰাণ সংহাৰ কৰিবলৈ আগ বঢ়া তোমাৰ উচিত
হোৱা নাই।

সোমসিদ্ধাস্ত—(খড়্গা ওভোতাই স্থিৰ হয়)।

দিগম্বৰ—(আশ্বত হৈ) হে মহাত্মন। যদি আপুনি ক্ৰোধ সম্বৰণ কৰে তেন্তে
পুনৰ এটি প্ৰশ্ন সুধিবলৈ ইচ্ছা কৰোঁ।

সোমসিদ্ধাস্ত—সোধ।

দিগম্বৰ—আপোনাৰ পৰম ধৰ্ম্ম মতৰ কথা শুনিছোঁ; এতিয়া কওক চোন, আপোনাৰ
মতে মোক্ষৰ কি ৰূপ ?

* * * * *

সোমসিদ্ধাস্ত—(স্বগত) শ্ৰদ্ধা নোহোৱা হেতু ইহঁতৰ অন্তঃকৰণ বিক্ষিপ্ত হৈ আছে;
গতিকে এওঁলোকলৈ শ্ৰদ্ধাক অনাৰ প্ৰয়োজন। (প্ৰকাশ কৰি) হে শ্ৰদ্ধে!
এই পিনে আহা (কাপালিনীৰ বেশ ধৰি শ্ৰদ্ধাৰ প্ৰৱেশ)।

শ্ৰদ্ধা—প্ৰভু! আপোনাৰ কি আজ্ঞা ?

সোমসিদ্ধাস্ত—প্ৰিয়ে এই ভিক্ষুকক গ্ৰহণ কৰা।

শ্ৰদ্ধা—(ভিক্ষুকক আলিঙ্গন)

ভিক্ষু—(শ্ৰদ্ধাৰ আলিঙ্গনত বোম্বাঙ্কিত হৈ) আহা হা, এই কাপালিনী কি
সুখস্পৰ্শা !

* * * * *

আহা হা, এই কাপালিক দৰ্শন কি পুণ্যজনক; ধনু সোমসিদ্ধাস্ত।
আশ্চৰ্য্য এই ধৰ্ম্ম। হে সুবিখ্যাত কাপালিক, মই বৌদ্ধ ধৰ্ম্ম পৰিত্যাগ কৰি
আপোনাৰ ধৰ্ম্ম গ্ৰহণ কৰিলোঁ। আপুনি মোৰ গুৰু! মই আপোনাৰ
শিষ্য হলোঁ। মোক পাৰমেশ্বৰী দীক্ষাত দীক্ষিত কৰক।

দিগম্বৰ—হে ভিক্ষু, তই কাপালিনীৰ আলিঙ্গনত দূষিত হৈছ। আঁতৰ হ!
মোক স্পৰ্শ নকৰিবি।

ভিক্ৰু—হাঁস পাপ! কাপালিনীৰ আলিঙ্গন সুখৰ পৰা বঞ্চিত হৈ জঁৰাঁত ভই
এই কথা কৈছ!

সোমসিকান্ত—প্ৰিয়ে এই দিগম্বৰক গ্ৰহণ কৰা।

শ্ৰদ্ধা—(দিগম্বৰক আলিঙ্গন)

দিগম্বৰ—(বোম্বাঙ্কিত হৈ) অহঁত অহঁত ; কাপালিনীৰ আলিঙ্গন কি সুখম্পশা।

সুন্দৰী, মোক পুনৰ এবাৰ আলিঙ্গন দিয়া। (স্বগত) মোৰ যে ইন্দ্ৰিয়
সমূহক অধীনত ৰখা অসম্ভব হ'ল! এতিয়া উপায়?

* * * *

মহামোহ কাব্যৰ উদ্দেশ্য—প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয় নাটকক অম্লসৰণ
কৰি ৰচিত হলেও মূল নাটকৰ উদ্দেশ্যৰ লগত অসমীয়া কাব্যখনিৰ
উদ্দেশ্যৰ কিছু পাৰ্থক্য ঘটিছে। প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয় নাটক ৰচিত
হৈছিল—বৌদ্ধ আৰু জৈন মত আদি উচ্ছেদ কৰি কেৱল বেদান্ত মত
প্ৰচাৰ কৰিবলৈ। সেই কাৰণে নাটক খনিত বিভিন্ন মতবাদ উল্লেখ
কৰি সেইবোৰ সমালোচনা কৰা হৈছে। অসমীয়া কাব্যখনিত বিভিন্ন
মতবাদৰ বিশ্লেষণ আৰু খণ্ডন নাই। ইয়াত কেৱল বৈষ্ণৱ ধৰ্ম্মৰ
প্ৰাধান্যহে স্থাপন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে। মূল নাটকত অদ্বৈত
বেদান্ত মতে পৰম তত্ত্ব লাভ কৰিবলৈ বিষ্ণুভক্তিৰ যিদৰে প্ৰয়োজন
দৰ্শাইছে, সেইদৰে মহামোহ কাব্যতো একেশ্বৰবাদ মত স্থাপন কৰি
অনন্তা ভক্তিয়ে যে সেই পৰম তত্ত্ব লাভ কৰাৰ উপায় তাকেই বিশদ
ভাৱে ব্যাখ্যা কৰিছে।

কবিৰ বঁচনা-পদ্ধতি—পূৰ্বে উল্লেখ কৰা হৈছে যে প্ৰবোধ-
চন্দ্ৰোদয় নাটকক অবলম্বন কৰি ৰচিত হলেও এই কাব্য সেই নাটকৰ
হুবহু অম্লবাদ নহয়। জনসাধাৰণৰ মনোৰঞ্জনৰ কাৰণে ৰচিত
হোৱাৰ হেতু এই কাব্যত দাৰ্শনিক তত্ত্বতকৈ আখ্যান ভাগত অধিক
প্ৰাধান্য দিয়া হৈছে। ঠায়ে ঠায়ে কবিয়ে মূলত নথকা কথা আৰু
চৰিত্ৰও সংযোগ কৰিছে। কোনো কোনো চৰিত্ৰৰ ওপৰত অসমীয়া

জীৱনৰ সাঁচ পৰিছে। পূৰ্ব বৈষ্ণৱ কবি সকলৰ কাব্যৰ প্ৰভাবো
ঠায়ে ঠায়ে নপৰাকৈ থকা নাই। এই বিষয়ে মহামায়াৰ ৰূপ বৰ্ণনাৰ
লগত মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱৰ হৰমোহনৰ বৰ্ণনাৰ সাদৃশ্যলৈ আঙুলিয়াব
পাৰি।

বিষয়-বস্তুৰ বৰ্ণনা-প্ৰসঙ্গত কবিয়ে প্ৰাচীন পদ্ধতিকে অনুসৰণ
কৰিছে। ভাৰতীয় দৰ্শন, উপনিষদ আৰু পুৰাণ আদি গ্ৰন্থত এজন
বস্তু বা উত্তৰ দিওঁতা আৰু এজন শ্ৰোতা বা প্ৰশ্ন সোধোঁতা থাকে ;
আৰু সেই শাস্ত্ৰ সেই বিশেষ শ্ৰোতাজনৰ মুক্তিৰ নিমিত্তে ৰচিত হয়।
গীতা শাস্ত্ৰ ৰচনায়ে এই ৰীতিৰ নিদৰ্শন। মহামোহ কাব্যত শুদ্ধ
পুৰুষ বা পৰমাত্মা বস্তু আৰু জীৱ (জীৱাত্মা) শ্ৰোতা। পৰমাত্মা
আৰু জীৱাত্মাৰ অভেদ জ্ঞান অথবা সাক্ষ্য প্ৰতিপাদন কৰায়ে হৈছে
প্ৰয়োজন।

নাটকতকৈ কাব্যত ঘটনাৰ বহুল বৰ্ণনা দিবলৈ সুবিধা। বিশেষতঃ
সংস্কৃত নাট্যশাস্ত্ৰৰ অনুশাসন মতে নাটকত যুদ্ধাদিৰ অভিনয় নিষেধ।
গতিকৈ প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয়ত যুদ্ধৰ উল্লেখহে আছে ; কিন্তু মহামোহ
কাব্যত যুদ্ধৰ বৰ্ণনাই সবহ ঠাই আগুৱি লৈছে।

সংস্কৃত আৰু প্ৰাকৃত ভাষাত অসমীয়া কবিৰ যথেষ্ট জ্ঞান আছিল।
ৰামানন্দৰ অনুবাদৰ ক্ষমতাৰ বিষয়ে দুই চাৰিটা শ্লোকলৈ আঙুলিয়া-
লেই এই কথাৰ পৰিচয় পোৱা হ'ব। বিৱেৰে ধৈৰ্য্যৰ ওচৰত কামৰ
গীৰহ প্ৰশংসা প্ৰসঙ্গত আছে—

চৈধ্যয় ভুবনে যাক জিনিব নপাৰে।

মহাধোৰ্গী ধ্বনি মোহে কামৰ প্ৰহাৰে ॥

দুহিতৃৰ হাতে ব্ৰহ্মদেৱক ধৰাইলা।

কজক মোহিতা কামে গাছে সাবটাইলা ॥

অহল্যা ত পতিত কৰাইলা বাসৱক।

কাম-বাণে প্ৰহাৰে ফুটিলা সৌভৰিক ॥

কপ-বস-গন্ধ-স্পর্শ শব্দে ভেদয় ।
 দেৱাসুৰগণে যাৰ লেহাৰি নসয় ॥
 হেনয় পৰম বীৰ বলিষ্ঠ কামক ।
 কোনজনে সমুখ হৈবাহা সমৰক ॥

ইয়াৰ লগত মূলৰ তলৰ শ্লোকটো তুলনীয়—

অহল্যায়ৈ জাৰঃ স্তবপৰিত্তভূদাতনয়াং
 প্রজানাথোহঘাসীদভজত গুৰোৰিন্দুবল্যাম্ ।
 ইতি প্রায়ঃ কো বা ন পদধপথেহ কাৰ্য্যত ময়া
 শ্রমো মহাণানাং কইব ভুবনোগ্নাথ বিধিষু ॥

(প্রথম অঙ্ক—১৪ শ্লোক)

মহামায়াৰ ওচৰত ক্ৰোধ উক্তি প্ৰসঙ্গত আছে —

জগতৰ জীৱক দেখাইবো অন্ধকাৰ ।
 সংসাৰী কৰিয়া দিবো যাতনা নিকাৰ ॥
 ধৰ্ম্মাধৰ্ম্ম বিচাৰ সমস্তে নকৰিবো ।
 জগতকে ক্ৰোধ নাম চা'ণ্ডালে ধৰিবো ॥
 ত্ৰৈলোক্য ভিতৰে মোক সম কেহো নাই ।

ইয়াৰ লগত মূলৰ তলৰ শ্লোকটো তুলনীয়—

অন্ধীকৰোমি ভুবনং বধিবীকৰোমি
 ধীৰং সচেতনমচেতনতাং নয়ামি
 কৃত্যং ন পশ্চতি ন যেন হিতং শৃণোতি
 ধীমানধীতমপি ন প্ৰতিসংদধাতি ॥

(দ্বিতীয় অঙ্ক—২২ শ্লোক)

ক্ৰোধৰ পৰাজয়ত মহামোহৰ আক্ৰেপ প্ৰসঙ্গত আছে—

যিটো ক্ৰোধ মহাবীৰ সমৰত বলিয়ান
 যাক সম নাহি ত্ৰৈলোক্যত ।

ব্রহ্মা কদ্র দেবতাক বাবে বাবে জিনি আছে
 হেন বীৰ হাৰিণ বণত ॥
 আছে বত সদকৰ্ম তীৰ্থ ব্রত তপ ধৰ্ম
 যাগ যজ্ঞ হৃদৰ্ম্ম সন্মাস ।
 দেব পিতৃ যজ্ঞ দান কোনে ভঙ্গ কৰাইবেক
 কাহাত কৰিবো মই সাস ॥

ইয়াৰ লগত নাটকত ক্ষমাই বজাৰ আগত কোৱা শ্লোকটো
 তুলনীয়—

তং পাপকাৰিণমকাৰণবাধিতাৰং
 সাধ্যায়দেব-পিতৃ-যজ্ঞ-তপঃ ক্ৰিয়ানাম্ ।
 ক্ৰোদং স্মৃলিঙ্গমিব দৃষ্টিভিকল্পমন্তং
 কাত্যায়নীৰ হৰিষং বিনিপাতয়ামি ॥
 (চতুৰ্থ অঙ্ক—১৭ শ্লোক)

পাঠ-প্ৰসঙ্গ—সম্পাদন কালত একাধিক পুথিৰ সহায়
 নোপোৱাত বৰ্ত্তমান প্ৰকাশিত পুথিৰ পাঠ-নিৰ্ণয়ত কিছু ত্ৰুটি বৈ যোৱা
 সম্ভৱ । মূল পুথিৰ পাঠত ঠায়ে ঠায়ে বিকৃত ৰূপ আছিল ; সেইবোৰ
 যথাসম্ভৱ শুধৰাই দিয়া হৈছে । পুৰণি শব্দৰ আখৰজোঁটনি মূলৰ
 দৰে ৰখা হৈছে : কোনো কোনো ক্ষেত্ৰতহে অৰ্থ সুস্পষ্ট কৰিবলৈ
 বৰ-বিন্যাস পৰিবৰ্ত্তন কৰা হৈছে ।

কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন—প্ৰাচীন অসমীয়া সাহিত্যৰ চৰ্চ্চা আৰু
 প্ৰাচীন অসমীয়া পুথি প্ৰকাশ কাৰ্য্যত গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ভাইচ-
 চেঞ্চেলৰ শ্ৰীযুত কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ডাঙৰীয়াৰ পৰা সততে উৎসাহ-
 উদগনি পোৱা হৈছে । সেই কাৰণে সৰ্ব্বপ্ৰথমে তেখেতৰ ওচৰত
 কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰ্তব্য ।

অধ্যাপক শ্ৰীযুত উপেন্দ্ৰ চন্দ্ৰ লেখাৰু, অধ্যাপক শ্ৰীযুত মহেশ্বৰ
 নেওগ, অধ্যাপক শ্ৰীমান প্ৰমোদ চন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য্য, অধ্যাপক শ্ৰীমান

মহেন্দ্ৰ দেৱগোস্বামী আৰু অধ্যাপক শ্ৰীযুত সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্ম্মাই
পুথিৰ সম্পাদন কাৰ্য্যত নানাভাৱে সহায় কৰিছে। প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয়
নাটকৰ লগত তুলনামূলক আলোচনা প্ৰসঙ্গত শ্ৰীমান যোগেশ্বৰ
শৰ্ম্মা এম-এৰ পৰা সহায় পোৱা হৈছে। এইখিনিতে এওঁলোক
আটাইকেইজনৰে শলাগ লোৱা হ'ল।

কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতিৰ সম্পাদক অধ্যাপক শ্ৰীযুত প্ৰেমধৰ
চৌধুৰীদেৱৰ ওচৰত সম্পাদক বিশেষভাৱে খণী। তেখেতৰ সৌজন্যতে
সমিতিৰ পুথি-ভঁৰালত থকা পুথিখনি সম্পাদন কৰিবলৈ সুযোগ
ঘটিল। লগতে সমিতিৰ বিষয়-ববীয়া সকললৈও কৃতজ্ঞতা
জনোৱা হ'ল।

গুৱাহাটী

শ্ৰীবিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱা

১৯৫৪

মহামোহ কাব্য

শ্ৰীকৃষ্ণায় নমো নমঃ

বন্দনা

নমো বাধাপতি কৃষ্ণ গোলোক ঈশ্বৰ ।
ব্রহ্মা বিষ্ণু কল্প আদি যাহাৰ কিল্বৰ ॥
মৎস্ত কৃষ্ণ ৰূপ ধৰি নানা অৱতাৰ ।
আপোনাৰ নিজ যশ কৰিবে প্ৰচাৰ ॥
একাদশ ইন্দ্ৰিত্য কৰি দেৱগণ ।
সত্ত্ব ৰজ তম তিনি গুণৰ ভাজন ॥
ইসব সহিতে চল কাল ৰূপে আসি ।
আপোনাতে কৰি যশ বসক প্ৰকাশি ॥
পঞ্চ তত্ত্ব দেহে পশি ছয়া অদৰ্শন ।
বিশ্বতে ব্যাপ্ত ভাৱে আছা নাৰায়ণ ॥
স্থূল সূক্ষ্ম ৰূপে প্ৰজা পালন সংহাৰ ।
উত্তম শ্লোক গুণ কোনে পাইবে পাৰ ॥
পুছিলন্ত জীৱে শুদ্ধ পুৰুষক পাই ।
কহিয়ো সকল অৰ্থ আমাত বুঝাই ॥
যেন মতে তৰো ইটো দুৰ্ঘোৰ সংসাৰ ।
কোন ভৈলা সংসঙ্গ দুসঙ্গ নাম কাৰ ॥
কোনে কাক জিনি আছে কহিয়োক তাক ।
কি মতে জিনিলা তবু আদি যে মায়াৰ ॥
শুদ্ধ নিগদতি জীৱ শুনিয়ে পূৰ্বত ।
বাম বাহুৰ যুদ্ধ লক্ষা নগৰত ॥

ধৰ্ম্ম সীতা হৰি নিয়া বান্ধণ হাবিল ।
 সেহিমতে হৃদিপুৰে সমৰ মিলিল ॥
 সৎসঙ্গ বলিষ্ঠ বাজা বিবেকে জিনিল ।
 দুসঙ্গৰ বল হীন নিমিত্তে হাবিল ॥
 সৎসঙ্গত থাকি যিটো ধৰিলে নাযক ।
 কি কৰিতে পাৰে তাক দুসঙ্গ কণ্টক ॥
 পৰম গহন কথা মহাজ্ঞানময় ।
 আকাশত বায়ু যেন ভিন্ন লুহিকয় ॥
 সুভাগ্য নিমিত্তেই দেখিবাক পাই ।
 ইচ্ছা গুণ কৃপা কৰি দিলন্ত দেখাই ॥
 পৰম অজ্ঞানী লোক আছিলেক যত ।
 গৈল মল বিজ্ঞান প্রদীপ প্রসাদত ॥
 কিনো কৃপাময় তুমি পৰমাত্মা দেৱ ।
 তোমাৰ চৰণে নাথ পৰি কৰোঁ সেৱ ॥
 বৈকুণ্ঠ তেজিয়া দিলা জীৱক অভয় ।
 জীৱনে মৰণে মোক তাৰিতে লাগয় ॥
 যতেক অজনা মানে বিনোদ তোমাৰ ।
 বহু বিধ লীলা তাতে কৰা বাৰে বাৰ ॥
 আমাক কৃপায়ে কলি যুগে অৱতৰি ।
 ভৈলাহা বিদিত পৰিপূৰ্ণ ৰূপ ধৰি ॥
 নিজ যশ গুণ বিস্তাৰিলা আপোনাৰ ।
 যাৰ একে নামে তৰি দুৰ্গোৰ সংসাৰ ॥
 ইটো কলিযুগ মহাপাপৰ সাগৰ ।
 তথাপিতো ভাল মানো ভকত জনৰ ॥
 ই কথা বহোক পূৰ্বে ধৰ্ম্ম যেন মত ।
 ত্রীনাৰায়ণে কৈলা ব্ৰহ্মাৰ আগত ॥

ধৰ্ম গুণসকলৰ
বৃত্তান্ত

ব্ৰহ্মায়ে লভিয়া জ্ঞান নাৰদক দিলা ।
 শুনি নাৰদেয়ে তাকে ব্যাসত কহিলা ॥
 ব্যাস হস্তে গুৰু স্তম্ভ মূনি ধৰিলন্ত ।
 শৌনকৰ আগত আপুনি কহিলন্ত ॥
 শৌনকত হস্তে ধৰ্ম্ম শব্দৰে লভিলা ।
 দুসঙ্গ খণ্ডিয়া সুখ সংসঙ্গ কহিলা ॥
 মাধৱ স্বৰূপে যথি ইহাৰ বসক ।
 কৰাইলা কৰিলা পান সুধা অমৃতক ॥
 নিগম বৃক্ষৰ ফল নভাগিল ডালে ।
 দুই সম্প্ৰদায়ে বৈ আছে ভালে ভালে ॥
 ত্ৰীমন্ত গোপালে ধৰ্ম্ম সেতু বান্ধিলন্ত ।
 লোকক কৃপায়ে সেহি পথ চলাইলন্ত ॥
 সেহি অনুক্ৰমে যত্নমণি ধৰ্ম্ম ধৰি ।
 জনাইলা কৃষ্ণৰ ভক্তি পৰিপূৰ্ণ কৰি ॥
 ত্ৰীমন্ত শব্দৰ ৰূপে জগত তাৰিলা ।
 সেহি মূল ধাম মানি সমস্তে ধৰিলা ॥
 অনন্তৰে বামকৃষ্ণ ৰূপ দেখাইলন্ত ।
 পূৰ্ণভক্তি সংসঙ্গ মহিমা কহিলন্ত ॥
 ত্ৰীদামোদৰ যে মাধৱ কৃপাময় ।
 ধৰ্ম্ম সেতু বাধি দিলা জীৱক অভয় ॥
 এহিমতে শিষ্যে গুৰুৰ মৰ্যাদা ৰাখন্ত ।
 আপুনি আপোন ছয়া আপুনি জানন্ত ॥
 গুৰু শিষ্য ধৰ্ম্ম সাৰ যিজনৈ জানন্ত ।
 যান্ত পৰে সংসাৰত নাহি ভাগ্যবন্ত ॥
 ই কথা থাকোক আবে শুনা আত পৰে ।
 হৃদিপুৰ নগৰৰ কথা নিবন্তৰে ॥

মূৰ্ত্তিশূন্য বুলি মোক নথৰিবা দোষ ।
 মনতে বিচাৰি চাই ছয়োক সন্তোষ ॥
 হৃদয় বৈকুণ্ঠপুৰী শূন্যতে থাপন ।
 কোটি সূৰ্য্য সম জ্যোতি দেখি বিতোপন ॥
 উচ্ছ্রিত মণ্ডপ দশোদিশে বহুময় ।
 জলে ভৰি পূৰি আছে সৰোবৰচয় ॥
 পদ্ম বনে শুক্লবৰ্ণ ৰাজ হংসচয় ।
 চাৰিয়ো পাৰত মৰকতে বান্ধিচয় ॥
 স্তম্ভকিত পুষ্পত ভ্রমৰে কৰে বোল ।
 মধু পানে মত্ত ছয়া নচাৰয় কোল ॥
 হীৰা মৰকত আলি ফটিকে গম্ভীৰ ।
 অমৃতৰ নদীচয় দেখি বিপৰীত ॥
 সাজি মাজি চৌপাশ পদূলি কচিকৰ ।
 যতে বাতি সৰ লগাই আছে নিবন্তৰ ॥
 নগৰত নৃপতিৰ মন্দিৰ জলয় ।
 সাত খান গড়ে বেড়ি চৌপাশে শোভয় ॥
 মহাভয়ে কালকলি ওচৰে নযাই ।
 যাহাৰ লোকৰ জৰা মৃত্যু ভয় নাই ॥
 বৈকুণ্ঠ সম্পত্তি দশোদিশে সুখময় ।
 চৌবিশাদি তত্ত্ব সবো আনন্দে সেরয় ॥
 বিৱেক নগৰ নাম ব্ৰহ্মাণ্ডে প্ৰখ্যাত ।
 যেই মনে বাঞ্ছা কৰে সেই পাই তাত ॥
 দশোদিশে হৰিনাম কীৰ্ত্তন কৰয় ।
 থানে থানে তাৰ অৰ্থ শ্ৰৱণ কৰয় ॥
 বিনোদৰ বিলাস বিনন্দি শুক্লমতি ।
 সেহি নগৰতে ভৈল্য বিৱেক নৃপতি ॥

বিৱেক নৃপতি

পুত্ররন্তে প্রজাক পালন্ত নৃপবর ।
 পিতৃ যেন সেবা করে প্রজা নিবন্তর ॥
 স্বপ্নত নিচিন্তে মন্দ নবনারী যত ।
 নিতে নিতে স্নেহ বাড়ে রাজার মনত
 ধৈর্য্য ক্ষমা দায়্য তুষ্টি চাৰি বীৰবর ।
 সৰ্বদায়ে নৃপতিৰ মন্ত্রী আজ্ঞাপৰ ॥
 একতিলো নৃপতিৰো নছাৰন্ত পাশ ।
 সেবা কৰি থাকয় রাজাৰ যেন দাস ॥
 দেখি নৃপতিৰ আনন্দৰ সীমা নাই ।
 নিতে নৱ নৱ কৰি স্নেহ বাঢ়ি যাই ॥
 এহিমতে অন্তৰ্য্যামী বিবেক নৃপতি ।
 সৰ্ব পৰিপূৰ্ণ ৰূপ ঈশ্বৰ শকতি ॥
 বত্নৰ কিৰীটি শিৰে কৰে জলমল ।
 আকুঞ্চিত কেশ কৰ্ণে মকৰ কুণ্ডল ॥
 নয়ন কমল নীল নাসা তিল ফুল ।
 বদন পঙ্কজ দন্ত অধৰ বাতুল ॥
 সুবলিত ভুজ দুই কঙ্কণে ভূষিত ।
 বত্নৰ আঙ্গুষ্ঠিচয় দশো আঙ্গুলিত ॥
 বহল হৃদয়ে জলে মুকুতাৰ হাৰ ।
 কণ্ঠিত মেথলা জিলিমিলি পেচন্দাৰ ॥
 কনক কিঙ্কিনী তাতে ৰণ বুন ঘোষ ।
 কচিকৰ উৰু জজ্ঞা দেখিতে সন্তোষ ॥
 চৰণ পঙ্কজ দেখি আনন্দ মিলয় ।
 বত্নময় নপুৰ শোভিত অতিশয় ॥
 কোমল পল্লৱ পদে জলে পঞ্চ চিহ্ন ।
 বত্নৰ উজ্জ্বলিত কেশৱেৰে মুহি ভিন্ন ॥

বাণী নম্রাবতী

শ্যাম শৰীৰ কাস্তি দিখ প্রকাশয় ।
 ৰূপে কোটি কম্পৰ দৰ্পক হবয় ॥
 কোটি হিমবন্ত যেন নিকম্প শৰীৰ ।
 সমুদ্র কোটিতো কৰি গহীন গম্ভীৰ ॥
 ভকত কামোদ যিটো দেৱ ভগবন্ত ।
 যাহাৰ মহিমা ব্রহ্মা হৰে নজানন্ত ॥
 তেহেহন্তে আপুনি ছয়া বিৱেক মহন্ত ।
 হৃদিপুৰ নগৰৰ লোকু নিস্তাৰন্ত ।
 পুৰুষোত্তমৰ জীউ নম্রাবতী সতী ।
 বিহাইলা আনন্দে তাক বিৱেক নৃপতি ॥
 একতিলো নছাৰন্ত ৰাজ্যৰ সন্নিত ।
 পৰম সুন্দৰী সৰ্ব গুণে অনিন্দিত ॥
 নৃপতিৰ প্ৰাণতো অধিক সমসৰ ॥
 নৱ অলঙ্কাৰ পিন্ধি আছে নিবন্তৰ ॥
 তাহান তনয় ভৈলা প্ৰেম-ভক্তি নাম ।
 অমৃত পুতলী ৰূপে গুণে অনুপাম ॥
 ক্ষেণেকো নেবন্ত ৰাজা স্নেহ সমুদাই ।
 নিতে নৱ নৱ কৰি শ্ৰদ্ধা বাঢ়ি যাই ॥
 এহিমতে বিৱেক নৃপতি মহাশয় ।
 সম পদে পালে নগৰৰ প্ৰজাচয় ॥
 ধৈৰ্য্য ক্ষমা দায়ী তুষ্টি এই চাৰি বীৰ ।
 ৰাত্ৰি দিনে আন্ত পালি থাকে নৃপতিৰ ॥
 সন্তোষ সৎসঙ্গ সম যুগুতি বিচাৰ ।
 আক্ৰোধী কাকণী মন্ত্ৰী শুদ্ধ বুদ্ধি সাৰ ॥
 সত্য শৌচ আদি আনো ভক্তগণ যত ।
 বিৱেকৰ আন্ত পালি থাকে নগৰত ॥

ষাণ্মি দিনে কবে মাত্র হৰিত ভকতি ॥
 দেখি আনন্দিত হৈলা বিবেক নৃপতি ॥
 পাত্র মন্ত্ৰী সমে হৰি ভকতি কৰিয়া ।
 বহিলা বিবেক জ্ঞাতি সকল পালিয়া ॥
 কৃষ্ণৰ চৰণে যাৰ ভকতি আছয় ।
 দুসঙ্গৰ সৈন্তে তাক ছুইবে নপাৰয় ॥
 শূনা সৰ্বজন তোৰা সৱত বিনাঞ' ।
 পৰম গহন কথা তদ্বক নপাঞ' ॥
 হৃদয়ৰ আত্মা কৃষ্ণে দিলা যেন মতি ।
 তাকেসে বুলিতে পাৰো ক্ষমিয়ো সম্প্রতি ॥
 হেন প্রাণ বন্ধু কৃষ্ণ নজানো ভকতি ।
 পাপ সাগৰত নিমজিল মোৰ মতি ॥
 আপুনি কৰিয়ো পাৰ কৃপা দৰশাই ।
 তোমাৰ চৰণ বিনে আন গতি নাই ॥
 আয়ু আলেজালে গৈলা কালৰ বেগত ।
 তথাপি নভৈল মোৰ চেতন গৱত ॥
 জানি দুখ সাগৰ তৰাইয়ো দিয়া নাম ।
 তেবেসে তৰিবো ডাকি বোলা ৰাম ৰাম ॥

দুলড়ি ॥

অনন্তৰে জীয়ে মনক সম্বধি
 পুন কহিবাক লৈলা ।
 হৃদিপুৰ মহা সৎসঙ্গ নগৰে
 শূনা যেন কথা ভৈলা ॥

জ্বলিপুর বসন্ত
নগরত যত্নবর গুরু
সেবা

কোটি সূর্য্য সম প্রকাশ করিয়া
হবি-মন্দিবেক আছে ।
যত্ন বর গুরু সেবা করিবাক
লবিলা বিরেক পাছে ॥
হবি গুণ গাই প্রজা চলি যাই
চাৰিয়ো পাশে আৱৰি ।
উচ্চ কৰি ঘনে আনন্দিত মনে
সুখবয় হবি হবি ॥
ধৈৰ্য্য ক্ষমা দায়া তুষ্টি সমে চাৰি
পারে যাই ধীৰে ধীৰ ।
আনন্দ উৎসৱ সবেয়ো কৰয়
সমৰতোমহা বীৰ ॥
জয় জয় হবি নামক সুখৰি
প্ৰবেশিলা মহামতি ।
যত্নবর গুরু আগত বুলিয়া
কৰিয়া পৰি প্ৰণতি ॥
সংসঙ্গৰ গোষ্ঠী বিৱেক কোলাত
দেখি মহা ৰঙ্গ ভৈলা ।
ভকতি সাধক জানি মহামতি
সবাকো আশ্বাস কৈলা ॥
আজ্ঞা পায় পুত্ৰ বিৱেক আসিলা
আনন্দে আকুল আতি ।
জ্বলিপুর মথো নগৰ পাতিয়া
বহিলা সবাকো মাতি ॥
এহিমতে পাছে বিৱেক নৃপতি
জ্ঞাতি সকলক আনি ।

নৃপতিৰ
জ্ঞাতি সকলক
উপদেশ

সবাকো জন্মুখি বুলিবে লাগিলা

অমৃত মধুৰ বাণী ॥

শুনিয়োক জ্ঞাতি সবে নিবাস্তব

যিমতে কুশল হয় ।

দুসঙ্গ কণ্টকে নগৰ পশিবে

যেন মতে নপাৰয় ॥

କବି ମହା ଯତ୍ନ ହରି-ପଦ-ସତ୍ତ

সেবিবি সুদৃঢ় মতি ।

মনুষ্য লোকত সংসার বধ্যাত

হবি বিনে নাহি গতি ॥

কৃষ্ণের সেন্সাত মনক বাধিবা

মুখে হরি নাম গাইবা ।

ভক্তৰ সঙ্গৈ কৰিবা পাঁৰিতি

শ্রদ্ধা ভাব দৃষ্টাইতা ॥

ভকতক সেবা কবিনা সদায়

জানি সাব মহাভাগ ।

বৈষ্ণৱৰ সঙ্গৈ থাকি মহা বঙ্গৈ

ভକତିକ পাইବା লাগ ॥

আত পৰে জানা। কলিৰ যুগত

আন যতে গতি নাই !

যতবৰ গুৰু কহিয়া আছন্ত

জানি হেলা মুয়ুঝাই ॥

শুনা শৈল্যা বীৰ তুমি হৈবা থিৰ

কামৰ শব্দ ঘাৱে ।

মেক গিৰি যেন কিঞ্চিত্তো নটলে

অল্প বিচনীৰ বাবে ॥

শুনা কয় বব নেবিবাহা থব

ক্ৰোধৰ দাক্ষণ শৰে ।

কাটো। বুলি যদি ক্রোধে খেদি আসে

ক্ষেমিবা তাক সত্ববে ॥

শুনিয়োক তৃষ্টি অল্পতে সন্তোষ

হৈবা তুমি ভাল যতে ।

লোভে লোভ দেখাই বাখিব জীবক

জানিবা তাক অন্ততে ॥

মোহে মোহ পাশ জড়িয়ে বান্ধিব

থাকিবা তাহাক চাই।

মোর প্রিয়া ভক্তি মাতৃকথা সবি শ্রবণে

সংসার বন্ধ এৰাই ॥

শুনিয়ে। সম্ভোষ তেজি অসম্ভোষ

অল্পতে মন বাধিয়ে ।

শুনিয়োক সম সংগ্রাম বিষম

বুদ্ধত তুমি মাৰিয়ো ॥

শুনিয়েও সৎসঙ্গ দুসঙ্গ বিনাশি

সকল সঙ্গ দিয়োক ॥

শুনিয়ে বিচার তেজি অবিচার

সংসাবীক তাবিয়োক ।

কাকণি শুনিয়ো ককণা কবিয়ে।

সকলক জগতক ।

মিত্রবর্তী ভার সরাতে কবিয়ে।

এবিশ্লোক অমিত্রক ॥

শুনিয়ে। যুগুতি তেজি অযুগুতি

যুক্তিক কৰিয়ো চাই।

আনন্দক মাতি বোলন্ত নৃপতি
 ভকতি আনন্দ কৰা ।
 স্বৰূপ কাহিনী শুনা বোলো বাণী
 যেন তুমি নৃপাসৰা ॥
 সুকথা কুকথা তেজি হৰি কথা
 মুখত মাত্র নেৰিবা ।
 শুনিয়ে মোহন মোহোৰ বচন
 সুদৃঢ় কৰি জানিবা ॥
 শুনিয়েক রূপা জগত খানক
 রূপা গুণ দৰশায়ো ।
 দায়া মোৰ বাণী লৱা যদি জানি
 সৱাকৈ দায়া কৰিয়ো ॥
 শুনিয়েক লজ্জা মৌন ছয়া তুমি
 নিলাজ ভাৱ এড়িবা ।
 নিৰ্গত যি সৱ আছে তাক এৰি
 অৱশ্যে ধৰ্ম্মক পাইবা ॥
 এহিমতে আৰো বিস্তৰ কহিলা
 যুগুতি তৰ বিচাৰ ।
 পদ বাহুল্যৰ ডৰে নকহিলো
 ক্ষেমিয়ো দোষ আমাৰ ॥
 পাছে মহামতি বিৱেক নৃপতি
 জ্ঞাতিক বুঝাইবৈ লৈলা ।
 ৰাজাৰ আশ্ৰয়ক পালি প্ৰজাগণে
 সৎসঙ্গ নগৰে বৈলা ॥
 বিৱেক ৰাজাৰ ভক্তিৰ মহিমা
 কহিবৈ কাৰ শকতি ।

মহামোহ কাব্য
যশ বিস্তাৰিয়া
সংসঙ্গ নগৰে
ধাক্কিলন্ত নবপতি ॥

ছবি ॥

শুনিয়েক সৰ্বজন
বুঝিলা সংসঙ্গ যেন
বিরেক পুৰৰ কথা যত ।
হৰিত বিমুখ যত
আছে প্রাণী সংসাৰত
তাৰ দুখ কহিবোহো কত ॥
মনুষ্য যোনিৰ কৰ্মে
নিশেষ যোনিত ভ্রমি
গাছ-মাছ তনুক ধৰয় ।
অনেক কৰ্মৰ ফলে
কজিত মনুষ্য তনু
পাইলো আসি কোনো ভাগ্যোদয় ॥
হৰিভক্তিৰ ফল
ভগৱন্ত অনুগ্রহে
যদিস্থাত কলি যুগে
ভাৰতবৰ্ষিষে অনুপাম ।
দেৱৰো বাঞ্ছনি তনু
মহাশুক উপদেশি
আপোন কুশল হৰিনাম ॥
পৰম দুৰ্লভ জানি
যিজনে হৰিক ভজে
তাত পৰে সুখী আৰ নাই ।
জানি আপোনাৰ আত্মা
আপুনি সেৱক হৈয়ে
আপুনি আপোনে সুখ পাই ॥
আপুনি আপোন পৰ
ইটো ভেদ দূৰ কৰ
পৰ কৰি সংসাৰত নাই ।
তেবে বাণিজ্যক ভাল
বাণিজ্য কৰিলা ভাই
ভাৰতবৰ্ষিষে জন্ম পাই ॥
নমো ৰাম দেৱ
মোত পৰে নাহি কেৱ
জ্ঞানশূন্য মূৰ্খমতি নৰ ।

তবু গুণ মহিমা ক ত্রজ্ঞা হবে নজানন্ত
 আমি জানো কমন পায়ব ॥
 বেদ শিবোমন্ত গাই তাক দেখি চিত্ত যাই
 ভকতিৰ নজানো বিচাৰ ।
 পূৰ্বাপৰ অনুসৰি কৃষ্ণক হৃদয়ে ধৰি
 পাইলো যত কহিলোহো সাৰ ॥
 বুদ্ধিৰ দোষত থাকি কতো আগ পাচ হয়
 আলোচন্তে মোৰ শিশুমন ।
 কৰযোৰ কৰি মঞ্জি সবাবে পারত মাতে।
 বাম বাম বোলা সৰ্বজন ॥

পদ ॥

মহামোহ নৃপতিৰ
বিবৰণ

শুদ্ধ নিগদতি শুনিয়েক আত পৰে ।
 যেন মতে মহামোহ নাম নৃপবৰে ॥
 বাৰাণসী ক্ষেত্রে ভৈলা নৃপতি প্রধান ।
 সমবে প্রচণ্ড কোটি মহেন্দ্ৰ সমান ॥
 হেন শূনি মনে পাচে পুছিলো দুনাই ।
 কহিয়ো সকলে তুমি মোহোত বুঝাই ॥
 মহামোহ নৃপতিৰ কথা যত যত ।
 শুনিবাক ইচ্ছা মোৰ মিলিলা মনত ॥
 নৃপতিত খাটি থাকে কোন পাত্ৰ গণ ।
 তাৰ সৈন্য সমস্তৰ কহিয়ো লক্ষণ ॥
 কতবা জন্মৰ ভাগ্যে পাইলো সুধিবাক ।
 আবে কৃপাময় দায়্য কহিয়ো আমাক ॥
 তোমাৰ মুখত কথা শুনু যত মানে ।
 নথণ্ডে তৃপ্তি যেন অমৃতৰ পানে ॥

হেন জানি আছো মোক তাবিবা আপুনি ।
 হবিক স্মৰিয়া জীয়ে মাতিলন্ত গুণী ॥
 শুনিয়েক মন ভাই স্বরূপ কাহিনী ।
 মহামোহ নামে বাজা ত্রৈলোক্যত জানি ॥
 শঙ্কর অংশ ত্রৈলোক্যতে বীর সাৰ ।
 ত্রেকা কদ্র ইন্দ্রক দিলন্ত যিটো ধাৰ ॥
 শঙ্কর বৰ পাই কাকো নগণয় ।
 বাৰাণসী ক্ষেত্রে থাকে নৃপতি অজয় ॥
 মোহ মায়া নামে তাত ভৈলা অধিপতি ।
 জগতকে মায়াত বমাইলা নিয়া মতি ॥
 তাহাতে ভৈববী কণা বেকত ভৈলন্ত ।
 কাল ক্রমে আনি তাইক বিহা কৰাইলন্ত ॥
 নন্দী ভৃঙ্গী দুই ভাই দুই পুত্র ভৈলা ।
 যাত হস্তে ভোগ্য ক্ষয় কৰিবাক লৈলা ॥
 এহিমতে মহামোহ নৃপতি নিশ্চলে ।
 চৈধ্যয় ভুবন জিনিলেক বাহু বলে ॥
 ধর্ম অর্থ কাম মোক্ষ সাৰ জিনি লৈলা ।
 বেদ নীতি ধর্মক তলত পাৰি ধৈলা ॥
 পাত্র মন্ত্রী সমস্থিতে থাকে মহা বঙ্গে ।
 ক্রমত বিমুখ কবে জীৱক দুসঙ্গে ॥
 লোভ মোহ কাম ক্রোধ চাৰি পাত্র তাৰ ।
 লোভ, মোহ, কাম কাহাকো কটাক্ষ নকৰয় দুৰাচাৰ ॥
 ক্রোধ এই চাৰি পাত্র আলস্ত ঘুমটি ভয় শোক দুখ মন ।
 ক্ষুধা তৃষ্ণা জন্ম মৃত্যু কুবুদ্ধি কুমন ॥
 হিংসা মদ মৎসৰ পৈশুণ্য নিন্দাবাদ ।
 ঈৰ্ষা অসূয়া আদি যন্তেক প্রমাদ ॥

মহামোহ বজাৰ
 লোভ, মোহ, কাম
 ক্রোধ এই চাৰি পাত্র

কাম নগৰৰ বৰ্ণনা

চক্ষু কৰ্ণ নাসা জিহ্বা ইন্দ্ৰিগণ যত ।
 গারে গারে কৰে ৰতি অধৰ্ম্য পথত ॥
 দুসঙ্গৰ সঙ্গী ছয়া বৈলা দেৱগণ ।
 ৰাত্ৰি দিনে ভাগ্যক সি কৰয় যতন ॥
 গন্ধৰ্বৰ গায়য় বিজ্ঞাধৰে বাত বাই ।
 অপেন্সৰাগণে নাচে ভাব দৰশাই ॥
 যতেক ৰমণী আছে হাতে তাল ধৰি ।
 মনক মুহিয়া গীত গারে বজ কৰি ॥
 তাক দেখি কামুকে কামুৰি কতো খাই ।
 কুকুৰে ভক্ষক যেন মানি থাকে চাই ॥
 সেই মতে মোহৰ নগৰে লোক যত ।
 সবাবে বাঢ়িল মন অধৰ্ম্য পথত ॥
 থানে থানে বজ তম দেখি নিৰন্তৰ ।
 জলে ভৰি আছে তাত বহু সৰোবৰ ॥
 শৰালী প্ৰভৃতি পক্ষী বহু গীত বৰ্ণ ।
 নানাবিধ পুষ্প আছে দেখিতে শোভন ।
 মদন কামৰ সিটো বিহাৰৰ বন ।
 লহ লহ বহে তাত মলয়া পৰন ॥
 পুষ্পৰ সুৰভি গন্ধে আমোদ মনত ।
 গুপ্তৰে ভ্ৰমৰে মধু পানে ছয়া মত্ত ॥
 কতো কতো আগছয়া ৰমণী আছয় ।
 ফল-ফল ভৰে ডাল ভাগিয়া পৰয় ॥
 মহামায়া পুৰী যেন ইন্দ্ৰৰ নগৰী ।
 তাত ৰতি-পতি থাকে নানা ক্ৰীড়া কৰি ॥

ক্ৰোধ নগৰৰ বৰ্ণনা

ক্ৰোধৰ নগৰ যেন শুনিয়েক তাক ।
 ধৰ-মাৰ কিল-কিলি শুল্কনয় হাক ॥

কৰে অহঙ্কাৰ দ্ৰোহ আচৰে লোকৰ ।
 গৰু ব্ৰাহ্মণক মাৰি ফুৰে নিৰন্তৰ ॥
 যজ্ঞক নিবেধি কৰে অধৰ্ম্মত বত ।
 সাধুক পীড়য় পিতৃ-মাতৃ কৰে হত ॥
 সকলে চণ্ডাল তাৰ সৈণ্য যত মানে ।
 ক্ৰোধে সূৰ্য্যপানে বীৰে থাকে সেহি ধানে ॥

লোভ নগৰৰ বৰ্ণনা

লোভৰ নগৰ কথা শুনা আত পৰে ।
 খাঞ খাঞ বুলি ফুৰে লোক নিৰন্তৰে ॥
 যাহাৰ জিহ্বাৰ পানী পৰে সবসৰি ।
 সকলে বস্ত্ৰক আনি ভুঞ্জে চুৰি কৰি ॥
 ঘৰে ঘৰে ফুৰে তাৰ মনে লোভ আছে ।
 তাপৰিবে নপাৰি ভুঞ্জয় গৈয়া পাছে ॥
 জিতেন্দ্ৰিয়ে লাজে লোভ সম্ভব কৰয় ।
 লুভীয়া জনৰ লাজ ভয় নাহিকয় ॥

মোহ নগৰৰ বৰ্ণনা

আত পৰে কহো শুনা মোহ নগৰত ।
 মোহ জবী টানি টানি লগাৱে পাৱত ॥
 বিশ্বামিত্ৰ পৰাশৰ মুনিৰ মনক ।
 তেখনে মোহয় দেখি কামিনী জনক ॥
 সমস্তে লোকক মুহি আছে দুৰাচাৰ ।
 মোহৰ সমান বীৰ আছে কোন আৰ ॥
 ধন নাৰী আদি কৰি মোহৰ সজ্জতি ।
 সেহি নগৰত থাকে মোহ মন্দমতি ॥
 এহিমতে চাৰি বীৰ চাৰি নগৰত ।
 পৰম আনন্দে থাকে দুসঙ্গ পুৰত ॥
 কিঞ্চিতেকো ধৈৰ্য্য ভাব নাহিকে মনৰ ।
 ব্ৰহ্মাণ্ডৰ দুখ লাগ লৱে নিৰন্তৰ ॥

সত্ত্ব বজ্জ তম তিনি গুণৰ ভিতৰ ।
 সদায়ে চঞ্চল ভাৱ মুগ্ধচে চিত্তৰ ॥
 যতোক অনর্থমানে সমস্তে কৰয় ।
 বিষয় বিষ্ঠাত যেন শূকৰে লুটয় ॥
 কামৰ বৃত্তিয়ে কতো কাম জুৰে ধৰে ।
 ক্ৰোধৰ বৃত্তিয়ে কতো কিল-কিল কৰে ॥
 লোভৰ বৃত্তিয়ে কতো ভুঞ্জিবে খোজয় ।
 মোহৰ বৃত্তিয়ে পাই এৰিয়া নেদয় ॥
 হিংসাৰ বৃত্তিয়ে কতো প্ৰাণী হিংসা কৰে ।
 এহিমতে দুসঙ্গ কটক নিবন্তৰে ॥
 গায়ে গায়ে আপোন স্তভাৱে কৰে বল ।
 কোনে সীমা কৰি তাক কহিবে সকল ॥
 এহিমতে পাত্ৰ মন্ত্ৰী সমে নৃপবৰ ।
 আপোনাৰ বলে ৰাজ্য মাৰয় সকল ॥
 হয় হস্তী পদাতি সবাক লুড়ি আনি ।
 আপোনাৰ বশ্য কৰি লৈলা সবে প্ৰাণী ॥
 দশ দিগপালৰ বিভৱ যত আছে ।
 দেৱতাগণক বশ্য কৰিলন্ত পাছে ॥
 পূৰ্বে যেন হিৰণ্যক্ষ দৈত্য দুৰাশয় ।
 গাৱে গাৱে দেৱতাক কৃত্য কৰয় ॥
 এহিমতে মহামোহে সূৰ্য্যক অনাই ।
 চক্ষুত দিলন্ত স্থান কামিনী দেখাই ॥
 কৰ্ণে দিশ দেৱে আসি কুকাণ শুনয় ।
 নাসিকাত অগ্নিনী কুমাৰে আণয় ॥
 জিহ্বাত বকণ দেৱে স্বাদক দিলেক ।
 বচনত বিষ বহ্নি বজ্জাৰে অনেক ॥

মহামোহ ৰজাই
 দেৱতাসকলক
 বশ্য কৰাব
 বৰ্ণনা

চক্ষু বায়ুদেবে আসি মার্জ্জন কবয় ।
 হস্তত থাকিয়া ইন্দ্রে কুকৰ্ম্য কবয় ॥
 গুহ্য স্থানে যম রাজ্য লিঙ্গে প্রজ্ঞাপতি ।
 অহঙ্কাৰে আসি কল্প দেবে কবে গতি ॥
 সমস্ত দেৱক আনিলেক বলে ধৰি ।
 তোমাতে বহিল চন্দ্র জানা নিষ্ঠ কৰি ॥
 বোদ্ধ ৰূপে চিন্তে বাস্তৱেৰ বিজ্ঞানে ।
 ময়ো সংসাৰত পৰো তোহোৰ নিদানে ॥
 আনিলেক দেৱতাগণক জিনি বলে ।
 জিনি লৈলা মহামোহ নৃপতি নিম্বলে ॥
 ৰাৱণে দিলেক যেন সমস্তকে গীড়া ।
 গন্ধৰ্বৰ নাৰী আনি কৰিলেক ক্রীড়া ॥
 ত্ৰৈলোক্যৰ ভোগ্য ভুঞ্জৈ ৰাৱণ প্ৰমত্ত ।
 পাছে ৰামদেৱে তাক কৰিলেক হত ॥
 মহামোহ পাপমতি পাপক আচৰি ।
 বিৱেকৰ হাতত আপুনি যাইব মৰি ॥
 কৈত শুনি আছা অধৰ্ম্মত আছে জয় ।
 কালে কালে ভগৱন্তে বিনাশ কবয় ॥
 ধৰ্ম্মৰ বিনাশ নাই সকলে কালত ।
 সমস্তে ধৰ্ম্মৰ বাসা হৰিৰ নামত ॥
 হেন হৰিৰ নামত বহোক ঘোৰ মতি ।
 এহি অম্লগ্ৰহ কৰা বাপ যত্নপতি ॥
 তোমাৰ দাসৰো দাস কৰি নিয়া মোক ।
 তেবেসে নিস্তৰো ইটো ঘোৰ পৰলোক ॥
 তযু ভকতৰ পদ ৰেণু লিখে ধৰি ।
 বোক এহিমান্নে কৃপা কৰা দেৱ হৰি ॥

কবিৰ প্ৰাৰ্থনা

নমো মোব নিজ গুণকৰ্মী কৃষ্ণদেয় ।
 তবু নামে বতি হোক নবাঙ্কোহো কের ॥
 নিবল্যবে ইন্দ্রিগণে এড়ি আন কাম ।
 জগোক সমনে ডাকি বোলা বাম বাম ॥১১৮

ছবি ॥

এহিমতে মহামোহে চৈধ্যয় ভুবন জিনি
 জগতকে বৈশ্য কবিলন্ত ।

হৃদয়পূবত মহা সৎসঙ্গ নগরখন
 আছে হেন কথা শুনিলন্ত ॥

বুলিলন্ত বীরগণ মোহোত নববি কোন
 আছে রাজা পৃথিবী মণ্ডলে ।

হৃদিপূবত সৎসঙ্গ

নগর আক্রমণ

কবিলন্ত মহা-

মায়ায় মহামোহক

দ্বাৰা নির্দেশ

তাৰ কিনো ভৈলা গহ ভাঙ্গিবো সকলে মহ
 আমি সমে গৈয়া সমদলে ॥

হেন শুনি পাত্রগণে নৃপতিত বিনারন্ত
 থাকা তুমি পৰম কল্যাণে ।

চৈধ্যয় ভুবনে হেৰা তুমি কাক ডব কৰা
 আমি সর আছে বিজ্ঞানে ॥

তোমার বীরত্বচয় যিটো যিটো নজানয়
 তাকে জাঙ্গ দিবাক লাগই ।

আছোক মনুষ্য দেব ইন্দ্র চন্দ্র আদি কবি
 ব্রহ্মা কদ্রে তোমাক ডবাই ॥

হেন শুনি মহামোহে মায়ায় মাতিয়া পাছে
 বুলিলন্ত মধুৰ বচন ।

হৃদিপুৰ নগৰত মাল্যৰ অঞ্জলি পাতি
 সৎসঙ্গ নগৰ কৰা ছন ॥
 হেন শুনি মহামায়া বাজাক বোলন্ত চায়া
 মঞি মায়া ত্রৈলোক্যতে সাৰ ।
 ত্রল্লা কদ্র ইন্দ্র আদি সবাকো মুহিয়া আছে
 মনুষ্যসকল কোন চাব ॥
 মঞি কটাক্ষতে মুহি আছে সুবাস্তব যত
 কোনে মোৰ আগে হৈব ধিব ।
 নকৰিবা মনে ভীত যাবো তোমাৰ হিত
 থাকিয়ো কল্যাণে মহাবীৰ ॥
 এহি বুলি মহামায়া ধৰি বেশ নিত্য কায়া
 জলমল লোকক দেখাই ।
 দেৱতাৰ অপ্ৰচাৰ বত্ৰময় অলঙ্কাৰ
 তিৰি মিৰি চাহন নমাই ॥
 শশী পূৰ্ণিমাৰ কান্তি মুখে অন্ন অন্ন হাসি
 দন্ত মুকুতাৰ পাস্তি নয় ।
 নেত্রৰ কটাক্ষে ঠেঁল জগত মোহিনী বেশ
 কর্ণ দুইত কুণ্ডল জলয় ॥
 বান্ধি উচ্চ কৰি ধোপা মালতী পুষ্পৰ ধোপা
 পাৰিজাত কৰিলেক নাশ ।
 কপালে তিলক শোভে বহু গলপতা গলে
 সাতসৰী ওপৰে প্ৰকাশ ॥
 হৃদয় মধ্যত দুই কমল উদ্ভিত ছই
 নবীন যৌৱন মনোহৰ ।
 বুলন্তে বসন উদি কতো থাকে চক্ষু মুদি
 লাস বেশে মোহে বিকল্প ॥

মহামায়াৰ
 দিব্যকপ
 ধারণ

দ্বিবা নেত শাবী গারে সংসার মোহনী ভায়ে
আগ বাঢ়ি পাচ গুচি যাস্ত ।

বন্ধন্যে কাখ পিঠি কাহাকো সমুখ দৃষ্টি
দেখি যেন লোকে মোহ পাস্ত ॥

বন্ধন যথেনা আনি কটিত বাঙ্কিলা টানি
হালে মধ্যদেহ বতাসত ।

বন্ধন কঙ্কণ কবে কন যুন কবি বাঞ্জে
পদ্ম গোট চন্দ্রে হাতত ॥

দশো আঙ্গুলিত জাম্প সোণাৰ আঙ্গুষ্ঠিচয়
তাৰা যেন আকাশে প্রকাশ ।

উচ্চ কুচ ভবে যেন হাষ্টিবাক নপাবয়
কতো কতো দেখাই লয়লাস ॥

কটিত কিস্কিনী পাস্তি কনু বুনু কবে আতি
বত্ন অলঙ্কার জিকি পাবে ।

গায়ন সুবভি ভ্রাণে ভ্রমবে নচাবে লাগ
মধুলোভে পৰিয়া গুঞ্জবে ॥

ললিত বলিত ভবি কমল পঙ্কজ সবি
বত্নময় নৃপূৰে প্রকাশে ।

যেন আতি কাচি পাৰি দিবা ৰূপে লক্ষ্মী মায়ে
স্বামীসেৱা কৰিবাক আশে ॥

ত্রৈলোক্যত নাহি আৰ ধৰি ৰূপ চমৎকাৰ
মহামায়া জগত মোহনী ।

জীৱক বাখয় ধৰি সমস্তে মন হৰি
ভকতিত পাতয় বিঘিনি ॥

দুলাড়ি ॥

মহামায়ার বিভিন্ন
কাৰ্য্য

অবিষ্ঠার পক্ষ পৰ্ব্বা আসিজন্য
চপৰা আন্ধার সাজি ।
সংসার নিকাৰ ভুঞ্জিবাক লাগি
জীৱ বৈলা ডোলে বাজি ॥
মায়ার বচনা ভাৰ্য্যা ধন দুই
স্নেহত আকুল মতি ।
সংযোগে সুখক বিয়োগে দুখক
মায়ার এহি শক্তি ॥
পাপ পুণ্য দুই অধঃ উৰ্দ্ধ গতি
এহি ডোলে বন্দী কৈলা ।
পুণ্য কৰি স্বৰ্গ সুখক লভয়
পাপ কৰি নৰ্কে গৈলা ॥
কতো মনোমোহ ধনতে কবয়
কতো কামিনীক দেই ।
কতো ঐশ্বৰ্য্যত মনক বাধয়
পাচে যাতনাক নেই ॥
এহি মতে মায়া পাতয় জঞ্জাল
বিরেকপুৰত যাই ।
হাস লাস কৰি ভঙ্গি ভাৱ ধৰি
কতো থাকে মুখ চাই ॥
কাকো ধন জন ঐশ্বৰ্য্য দিয়য়
কাৰো ক্ষেণে কৰে নাশ ।
বিয়োগৰে শোকে পুৰি মৰে লোকে
দেখি মায়াক কৰে হাস ॥

আনো অসংখ্যাত পাতির্জন্তু মায়া
 সৎসঙ্গ নগরে যাই ।
 বিবেকর সৈন্য নটলয় মন
 কটাক্ষ করি নচাই ॥
 যম যাতনাক নকরন্ত ভয়
 পুত্র ভাৰ্য্যা শোক দূৰ ।
 শবীৰ হবাইলে মনে দুখ নাই
 আনন্দ সুখ প্রচুর ॥
 ভকতি খলিত কৰিবাক লাগি
 আসিলা মায়া কিটাই ।
 ভক্তি পূর্ণ যাব তুচ্ছ মায়া তাৰ
 জানা কিছো ভয় নাই ॥
 হৰিনাম ধৰ্ম্মে যাব মন বৈলা
 ভকতি কৰিবে প্রতি ।
 তাহার মনক টলাইবাক লাগি
 আছয় কাৰ শকতি ॥
 মায়াক চবাই বৈকুণ্ঠক যাই
 হৰি অংশ জীৰ্ণচয় ।
 কেহো জনে টেব কৰিয়ো নচাইলা
 দেখি মায়া ভৈলা ভয় ॥
 বিবেকর লোক যতেক আছয়
 মায়াৰ হাত সাবিল ।
 সাৰি যাই দেখি মায়াৰ মনত
 পৰম দুখ মিলিল ॥
 লাজে অধোমুখ কৰি মহামায়া
 সৎসঙ্গপূৰ চড়াইল ।

দুসঙ্গ নগৰে প্ৰবেশিল পাছে
মনে মহা লাজ পাইল ॥
পাছে মহামোহে মায়াত পুছিল
সাধিলা কাৰ্য আমাৰ ।
বিশ্বেকৰ মন মুহিয়া জীৱক
কিমান দিলা সংসাৰ ॥
তোমাৰ কটাঙ্ক দৃষ্টিক দেখিয়া
কোন জন হৈব বিৰ ।
ই তিনি ভুবনে তোমাক জিনন্তা
নাহি জানো একো বীৰ ॥
মোহৰ এতেক বচন শুনিয়া
লাজে ভৈলা অধোমুখ ।
বিশ্বেকপূৰৰ মহিমা শুনিয়া
নিবেদিলা যত দুখ ॥

সৰ্বব্ৰহ্ম জীৱৰ যিটো অধিকাৰী ভগৱন্ত
 মঞি মায়া তাহানে কিঙ্কৰী ॥
 যত ব্ৰহ্মা জীৱচয় তাহাস্তে শৰণ পশি
 আমাক কটাক্ষ নকৰয় ।
 হৰি-পৰায়ণ হৈয়া মোৰ মাথে পাৰ দিয়া
 মহাৰঙ্গে উৰ্দ্ধক চলয় ॥
 এৱে মঞি মায়া দেখাই কাৰ উকৰাইবো ছাই
 কোনে মোক কৰিব সৎকাৰ ।
 কাৰ মন মুহি মঞি হৰিত বিমুখ কৰাওঁ
 মোৰ গুণে ভুঞ্জাইবো নিকাৰ ॥
 এহি আশা দূৰ গৈলা মৰ্দনত লাজ পাইলা
 কান্দি কান্দি মায়া মূৰ্ছা গৈলা ।
 শুনি মোহ নৃপতিৰ হিয়া যেন ভৈলা চিৰ
 কিছু সুবুলিয়া মোনে বৈলা ॥
 সিবৈলা সমাজে তৈত আছিল যতেক দুষ্ক
 কাহাৰো মনত নাহি সুখ ।
 বেঢ়িয়া বনত যেন অগ্নি লাগি গৈলা দেখি
 সমস্তে পল্লৰ মিলে দুখ ॥
 মহা শোকে জলে অগ্নি দুৰ্জ্জন লোকৰ তাৰ
 ভৈলা মনে পৰম বিস্ময় ।
 আমাৰ মাতৃক কোনে ত্ৰিদেশে জিনিব পাৰে
 দেখা কেনে ভৈলা বিপৰ্যায় ॥
 এহিবুলি প্ৰজাচয় অন্তো অন্তো কথা কয়
 নিশৰদ ছয়া চাহি আছে ।
 দেখি কাম ক্ৰোধ লোভে মোহ চাৰি বীৰে উঠি
 দৰ্প কৰি বুলিলন্ত পাছে ॥

কাম, ক্রোধ, লোভ, আমি বিজ্ঞমানে আই তোমাৰ এতেক দুঃখ
 মোহৰ সংসঙ্গ নগৰ দেখি আমি কেনে প্রাণ ধৰো।
 ধ্বংস কৰিবলৈ তেজিয়োক দুখ তাপ আভ্ৰা কৰা আমাসক
 উদ্ধোগ সংসঙ্গ নগৰখন মাৰো ॥
 হৰি অংশ নিগদতি শুনিয়োক সাধুমন
 পূৰ্বে যেন কংসৰ আগত।
 দুষ্ট দৈত্য গণে উঠি দৰ্পে বাণী বুলিলন্ত
 আজিও জানিবা সেহিমত ॥
 আয়ু শ্ৰী যশ ধৰ্ম্য বিভৱ কল্যাণ আদি
 বৈষ্ণৱ বিক্ৰমে নষ্ট যাই।
 হেন জানি নৰ যত সন্ত সাধু বৈষ্ণৱত
 কিঞ্চিতেকো দ্রোহ মুঘুদাই ॥
 সবাৰেসে আত্মা হৰি বাহিৰতো মূৰ্ত্তি ধৰি
 আছা দেৱ ভকত বৎসল।
 তাহাস্তে নিশ্চয় ভৈলে কি কৰিবে পাৰে তাকে
 কাম ক্রোধ দুসঙ্গৰ বলে ॥
 নমো নমো দেৱ হৰি তোমাৰ চৰণে ধৰি
 হৰচন্দ্র সম্বাদ বৰ্ণাওঁ।
 মাতৃ বিদ্ভাবাসিনীয়ে যিসব বোলাৰে তাক
 নিমৰিমি অৰ্থক বিনাওঁ ॥
 হে সমাজিক লোক নিন্দা মুবুলিবা মোক
 তুমি সৰো গুণৰ ভণ্ডাৰ।
 বালকৰ বহু বিধ বচনত কোন জনে
 দোষ গুণ কৰয় বিচাৰ ॥
 দাস হেন বুলি মোক সৰ্বদায়ে বাখিয়োক
 কি মতে তৰিবো ধৰি নাম।

অবাস্তব যত জন

এক প্রাণ ছয়া মন

নিবন্তৰে বোলা বাম বাম ॥

পদ ॥

কামৰ বচন

কামে উঠি বোলন্ত শুনিয়ে তুমি আই ।
 অকাৰণে চিন্তা কৰিবাক মুয়ুৰাই ॥
 ত্রৈলোক্য অজয় মোৰ আছে পাঞ্চ বাণ ।
 যাহাৰ ভয়ত ত্ৰিভুবনে কম্পমান ॥
 শঙ্কৰ ব্ৰহ্মাক জিনি আছে বাহুবলে ।
 কোনে মোক জিনে জানা ইটো ববিতলে ॥
 নকৰিবা চিন্তা মাতৃ মণ্ডি বিজ্ঞমানে ।
 পালটি বসিলা বীৰ হাতে পাঞ্চ বাণে ॥

ক্ৰোধৰ বচন

ক্ৰোধ বাৰে ক্ৰোধে উঠি বোলন্ত বচন ।
 শূনা মার চিন্তাত নেদেখো প্রয়োজন ॥
 মোহোৰ শৰব ঘাৱে সদয় বিদাৰে ।
 কৈতবা লুকাইব লোক দেখি অন্ধকাৰে ॥
 হৰি ভকতিক যিটো নম্ৰভাৱে কৰে ।
 তাহাকে বাধিবো মই এহি অগ্নিশৰে ॥
 জগতৰ জীৱক দেখাইবো অন্ধকাৰ ।
 সংসাৰী কৰিয়া দিবো যাতনা নিকাৰ ॥
 ধৰ্ম্মাধৰ্ম্মে বিচাৰ সমস্তে নকৰিবো ।
 জগতকে ক্ৰোধ নামে চাঙালে ধৰিবো ॥
 ত্রৈলোক্য ভিতৰে মোক সম কেহো নাই ।
 এহি বুলি ক্ৰোধ বহিলন্ত সেহি ঠাই ॥
 লোভে বোলে মার ভয় চিন্তা নকৰাহা ।
 মণ্ডি বিজ্ঞমানে তুমি কাহাক ডবাহা ॥

লাভৰ বচন

যত যত ধন জন কনক কামিনী ।
 লোভ দেখাই বাধিবোহো পাতিয়া বিধিনি ।
 ব্রহ্মাণ্ডৰ ভিতৰে দেখিয়োক তুমি আই ।
 লুভীয়াত পৰে মনুষ্যৰ মন্দ নাই ॥
 যত পাৰো মানে তাক ভাল নকৰিবো ।
 ভকতি খলিত কৰি যাতনাক দিবো ॥
 সাধুৰ সঙ্গক যদি কোনো মতে যাই ।
 ধৰিয়া বাধিবো যেন ভকতি নপাই ॥
 মোক এৰি ভকতি কৰিব কাৰ গৃহ ।
 এহি বুলি লোভ বহিলন্তু কৰি মহ ॥

মোহৰ বচন

মোহ বীৰে বোলে মাতৃ তেজিয়োক শোক ।
 চৈধ্যয় ভুবনে কোনে যিনি আছে মোক ॥
 ইন্দ্রকো জিনিয়া লৈলো অম্মারতী বাজ ।
 কোন চাৰ বীৰে জিনিবেক লাগে লাজ ॥
 তোমাক লগাইলে দুখ মোহোৰ আগত ।
 কি মতে সহিবো তাৰো এতেক মহত ॥
 জগতৰ লোকক বান্ধিবো মোহ জৰী ।
 সংসাৰী কৰিবো যেন নভজয় হৰি ॥
 তোমাৰ যতেক কাণা সাধিবো নিশ্চয় ।
 হেন জানি মাৰ তুমি এৰিয়োক ভয় ॥
 এহি বুলি মহামোহে পাংলটি বসিলা ।
 দেখিয়া মায়াৰ মনে আনন্দ মিলিলা ॥
 পূৰ্বে দৈত্যগণে যেন নানা দেশ পশি ।
 ধৰ্ম্মক হিংসিয়া মাৰে ব্রাহ্মণত পশি ॥
 সেহিমতে দুসঙ্গৰ সেনা নিবন্তৰে ।
 ধৰ্ম্মক বিনাশি অধৰ্ম্মত ৰতি কৰে ॥

এৱম

আনো যত পুত্রগণ মায়াৰ আছয় ।
 সৰে দুসঙ্গৰ গোষ্ঠী ধৰ্ম্মক হিংসয় ॥
 হিংসা মদ মৎসৰ আলস্য নিদ্রা ভয় ।
 দস্ত দেব আদি প্ৰজা আলোচ কৰয় ॥
 ভকতৰ সঙ্গ নপায় যেন মতে ।
 কুচাৰ্থ হঠয় যেন বিনাশ সঙ্গতে ॥
 যেন মতে হৰিক নভজে লোক যত ।
 মায়াত মজিয়া যেন ৰহে সংসাৰত ॥
 অনন্তৰে কাম শৰ প্ৰহাৰ কৰয় ।
 কাম জ্বৰে ধৰি যেন অচেতন হয় ॥
 কত ক্ৰোধে শৰ মাৰি কৰয় আন্ধাৰ ।
 শৰীৰত লাগি তাৰ কৰাই অহঙ্কাৰ ॥

কাম, ক্ৰোধ, লোভ, কতো লোভে লোভ লগায় শৰ হানি ।
 মোহৰ আক্ৰমণ সৰ সৰ কৰিয়া জিহ্বাৰ পৰে পানী ।
 মোহ বীৰে মোহ লগায় টানি আনি ।
 মোহ জ্বৰী নিহল লগাৰে পাৰে টানি ॥
 কতো কতো আলাস নিদ্রায়ে আসি ধৰে ।
 কতো শোক দুখ লগায় নিবন্তৰে ॥
 ভয়ত ভ্ৰময় কতো সন্তোষ নপাই ।
 লাজ ছয়া মুখে মাত্ৰ নামক চেষ্টাই ॥
 ভুঞ্জাৰে যাতনা কতো নৰক কুণ্ডে ।
 কাকে মাংস টানি খাৰে ধৰি বজ্জ তুণ্ডে ॥
 তাম্ৰ ধালি পাতি কতো তৈলত ভসাই ।
 তাহাতে পেলায়া দূতে যাতনা ভুঞ্জাই ॥
 এহিমতে দুসঙ্গৰ দুৰ্ঘট সেনাচয় ।
 হৰি ভজিবাক চান্দে বিগ্নি আচৰয় ॥

হেন জ্ঞানি সাধুৰ সঙ্গক কৰি সাৰ ।
 এহি সত্য সৰ্ববশ্ৰুতি বেদৰ বিচাৰ ॥
 হৰি গুৰু চৰণে যতনে কৰা সাৰ ।
 অপ্রয়াসে তৰি যায়ে সংসাৰ নিকাৰ ॥
 দেখিয়োক মনে জীৱে হৰিক ভজায় ।
 অনেক বিধিনি পাতি মায়ায়ে বাধ্য ॥
 হেন জ্ঞানি মায়াৰ বন্ধন দূৰ কৰি ।
 বিচাৰৰ দ্বাৰে ভজিয়োক দেৱ হৰি ॥
 আবে কেন মতে বহো হৰিৰ সেৱাত ।
 পাৰি তৰিবাক কৰি ভকতি সাক্ষাত ॥
 যেন মতে হৰচন্দ্রে হৰি নিচিনয় ।
 অবিচ্ছা আন্ধাৰ দিয়া মায়া নিবাৰয় ॥
 সি সৰ কাহিনী কহো শুনা স্কন্ধপত ।
 জীৱৰ বচন যেন মনৰ আগত ॥
 পাছে মহামোহ ৰাজা দুসঙ্গ পুৰত ।
 নগৰ পাতিয়া ভোগ্য কৰে যেন মত ॥
 কৰ্ম্ম পাশে জীৱসকলক বান্ধি থৈলা ।
 কৰ্ম্মৰ অধীন লোক নিবন্তৰে ভৈলা ॥
 যম কাল মায়া মৃত্যু সাৰথি লগৰ ।
 বহুত নগৰ মাৰি ফুৰে নিবন্তৰ ।
 পাত্ৰ মন্ত্ৰী সমস্থিতে মহামোহ ৰাজা ।
 এহিমতে প্ৰবৰ্ত্তি পালয় যত প্ৰজা ॥
 চাৰি মহা মন্ত্ৰী চাৰি পাত্ৰক জিনিলা ।
 চাৰিখন নগৰত চাৰিয়ো ৰহিলা ॥
 প্ৰথমতে কামে মন চন্দ্ৰক জিনিলা ।
 অহঙ্কাৰ সমে ত্ৰোথে আনন্দে থাকিলা ॥

পাত্র-মন্ত্ৰোলকলৰ
প্ৰতি মহামোহ
ৰজাৰ আদেশ

কাম কৰ্ম্মে লোভৰ মিলিলা মহা বস ।
মৃত্যু অৱস্থাত মোহে বটাৱে কুযশ ॥
এহিমতে চাৰিদিশে চাৰি মহা বথ ।
চাৰিয়ো প্ৰৱৰ্ত্তি বহে অধৰ্ম্মৰ পথ ॥
পাচে মোহ ৰাজ্য পাত্ৰ সকলক লৈ ।
আলোচ কৰিয়া যেন আজ্ঞা দিলা গৈ ॥
সবাকো আশ্বাস কৰি বোলন্ত বচন ।
ভকতি নিষেধী কৰ জৈগ্যক যতন ॥
যাৰ যেন ভোগ্য দিয়ো আপুনি বিচাৰি ।
দেখা কেন মতে জীৱগণ যাই সাৰি ॥
ইন্দ্ৰিয় সকলে নেৰিবাহা মোৰ বোল ।
চক্ষু নেৰিবাহা ধন কামিনীৰ কোল ॥
স্ত্ৰীৰত্ন কামিনীক কৰিয়া দেখাইবা ।
কৰ্ণ তুমি ৰাত্ৰি-দিনে কুকথা শুনাইবা ॥
নাসা তুমি স্তম্ভৰ কোল নেৰিয়োক ।
পৰশৰ গুণে গাৱ মাৰ্জ্জন কৰোক ॥
শুনিয়োক জিহ্বা তুমি স্নাদক জানিয়ো ।
বাক্য তুমি অগ্নিসম বচন বুলিয়ো ॥
হস্তে মন্দ কৰ্ম্মমাণে কৰিয়ো যতন ।
দুসঙ্গৰ ঠাইক পদে কৰিয়ো গমন ॥
গুহা লিঙ্গে কৰিয়ো আপোন যেন কাজ ।
জিনিয়ো শত্ৰুক মোক নকৰিয়ো লাজ ॥
আনো সমস্তক গাৱে গাৱে নিয়োজিলা
পাছে মহামোহে কাম মিত্ৰক বুলিলা ॥
শুনিয়ো মোৰ মহা ইষ্ট মন্ত্ৰী বব ।
তোমাৰ নিমিত্তে ৰাজ্য কৰো নিবন্তৰ ।

মহামোহ ৰজাৰ
কামৰ প্ৰতি
নিৰ্দেশ

ত্রৈলোক্যে তোমাৰ সমান বীৰ নাই ।
 তুমিসে মোহোৰ জানো পৰম সহাই ॥
 শুনিলোক কাম ক্রোধ লোভ তিনি বীৰ ।
 সবে মিলি ৰাজ্যখন কৰিবোক ধিৰ ॥
 সৰ্বকালে আমাৰ বংশৰ ভঙ্গ নাই ।
 ইবেলি হাবিলে আমি সবে ৰঙ্গ পাই ॥
 শূনি আছে বিবেক নৃপতি বীৰ সাৰ ।
 ধৈৰ্য্য ক্ষমা দায়া তুষ্টি চাৰি বীৰ যাৰ ॥
 মৈত্ৰী কাকণি আদি আনো বীৰচয় ।
 সৎসঙ্গ নগৰে হৰি ভকতি ৰাখয় ॥
 সঙ্কেত জানিয়া মোত কহি আছে মায়া ।
 মুহিবে মূৰাৰি আসিলন্ত লাজ পায় ॥
 যিটো মহামায়া মাতৃ বীৰ মধ্যে সাৰ ।
 তেহো হাবিলত মোৰ অনেক ধিকাৰ ।
 হেন জানি বীৰগণ শূনা মোৰ বাক ।
 ভালমতে শিখাই গণি লৈবাহা সেনাক ॥
 ৰাজাৰ বচন শূনি মহা মন্ত্ৰীণৰ ।
 আগহুৱা কামে পাছে দিলন্ত উত্তৰ ॥
 শুনিলোক মহা ৰাজা বীৰ্য্য আমাৰ ।
 কোন বস্তু বিবেকৰ ধৈৰ্য্য দুৰাচাৰ ॥
 ধৈৰ্য্য ধৰি ভকতিয়া থাকিবেক চাই ।
 তেখনে ধৰিবো তাৰ হৃদয়ত পাই ॥
 ভগিনী দুহিতৃ মাতৃ গোৰৱ জনত ।
 বিস্মৰণ কৰাই তাৰ ধৰাইবো হাতত ॥
 ক্রোধে বোলে মহাৰাজা তেজিলোক দুখ ।
 যেতিয়কণে হৰে লোক হৰিত সমুখ ॥

বৰ্ণনা

ক্রোধৰ বচন

লোভৰ বচন

তেতিয়কণে হামো ক্ৰোধে চাণ্ডালে ধৰিবো ।
 ধৰ্ম্মাধৰ্ম্ম বিচাৰণ কিছু নকৰিবো ॥
 কুস্বভাৱ ধৰিয়া তোলাইবো অহঙ্কাৰ ।
 মোৰ আগে মুগ্ধ ভাৱি কোন হৈব আৰ ॥
 লোভে বোলে মহাৰাজা শুন। মোৰ বোল ।
 ব্ৰহ্মাণ্ড ভিতৰে যত আছয় সকল ॥
 তথাপি তোমাৰ মন পূৰণ নযাই ।
 চৈধ্যয় ভুবনে ফুৰো লোভুক লগাই ॥
 যদি ইন্দ্ৰিয়ক যিনি কৰয় ভকতি ।
 জিহ্বাক জিনিবে আছে কাহাৰ শকতি ॥
 জিহ্বাকে জিনিয়া যদি ভক্তি আচৰয় ।
 সিজনকে জানা জিতেন্দ্ৰিয় নোবোলয় ॥
 বিষয়ত মন ভৈলে হত হৱে বুদ্ধি ।
 মাৰবেক ৰোগী যেন কোচতে আসুধি ॥
 তুষ্টি আদি বীৰ গণ যতেক আছয় ।
 তোমাৰ আগত দিব বান্ধিয়া নিশ্চয় ॥
 কোন বুদ্ধি সংসাৰ তৰিব সিটোজন ।
 কৈলো নিমট কৰি ৰাজ্য নকৰা বিমন ॥

মোহৰ বচন

মোহে বোলে মহাৰাজা শুন। মোৰ বাক ।
 মঞি আচৰিবো কিছু তোমাৰ আজ্ঞাক ॥
 আকাশৰ পৰা লক্ষ্যধৰ সীমা কৰি ।
 গাঠি দিয়া ৰাখিবো পুত্ৰৰ শিৰে ধৰি ॥
 ঐশ্বৰ্য্য বিভূতি বিষ বিষয়ত হস্তে ।
 মোহ কৰাইবোহো মঞি বৈকুণ্ঠ পৰ্য্যন্তে ॥
 কোন চাৰ তুষ্টি আদি যত বীৰগণ ।
 কহিলোহো নিমট কৰি এৰা কৰ্ম্ম মন ॥

ঘুমটিৰ বচন

অনন্তৰে ঘুমটি বোলয় জ্ঞানু পাৰি ।
কুৰি মুনিষেয়ো যাক দমাইবে নপাৰি ॥
একেপথে ধৰি তাক কিলাইবো নিশ্চয় ।
যথা বসি দহে পাঞ্চে হৰি কথা কয় ॥
তথাতে শুৱাইবো মগ্নি কৰি ব্যৱধান ।
তোমাৰ আগত মই বুঝাইবো প্ৰমাণ ॥

আলস্তৰ বচন

আলাস বদতি শূনা মোৰ বিছাচই ।
ভকতৰ সঙ্গে যিটো যাইবাক ধোজাই ॥
জাৰ জহ সম দেখাই আলাসক দিয়া ।
তেখেনে ৰাখিবো ধৰি হৰি ভকতিয়া ॥
ভয়ে বোলে যদি হৰি সমাজক যাই ।
সৰ্প সিংহ চৌৰ ব্যাত্ৰ ভয় দৰ নাই ॥
ৰাখিবো তেখেনে সিটো কেন মতে যাই ।
কহিলো সমস্তে ৰাজা মোৰ অভিপ্ৰাই ॥

হিংসা, নিন্দা,
অহঙ্কাৰ, দন্ত
আদিৰ বচন

হিংসায়ে বোলন্ত ৰাজা হিংসিবো সবাকে ।
নিন্দায়ে বোলয় হটিবোহো নিন্দাবাকে ॥
দন্তে বোলে দন্ত ভাৱ দেখাইবো আমাৰ ।
অহঙ্কাৰে বোলে মই কৰাওঁ অহঙ্কাৰ ॥
দেষে বোলে দেইশুভাৱ কৰি দৰশাইবো ।
অমিত্ৰে বোলয় মগ্নি মিত্ৰ নকৰিবো ॥
নিকৰ্ণে বোলয় কৰুণা মোৰ নাই ।
অশ্ৰধাত শ্ৰধা ভাৱ কদাপি নাপাই ॥
অসূয়ায়ে বোলে মোৰ কোনে পাৱা নয় ।
অস্থখে বোলয় স্থখ কৈতো নিমিলয় ॥
অশুদ্ধ বদতি শুদ্ধ নাহিকে আমাৰ ।
কুবুদ্ধিয়ে বোলয় কুবুদ্ধিয়ে মোৰ সাৰ ॥

কুকথায়ে বোলে ষড়্ধি কুকথা কয়ো ।
 কুটস্থে বোলয় ষড়্ধি কুট বুদ্ধি দেঞে ॥
 মৈথুনে বোলয় ষড়্ধি মৈথুনক ষাওঁ ।
 সন্তুণে বোলয় ষড়্ধি দুগুণ কবাওঁ ॥
 এহিমতে দুসঙ্গব গোষ্ঠী নিবন্তব ।
 যিমানে আছিল দিলা তিমানে উত্তব ॥
 হেন শুনি মহামোহে ভৈলা বিমোহিত ।
 ধর্ম্মব হিংসাক মানিলেক মহা হিত ॥
 খন বস্ত্র আনি বটা সবাকৈ দিলন্ত ।
 দুসঙ্গব গোষ্ঠী যত সরে বহিলন্ত ।
 এহিমতে মহামোহ রাজা পাপমতি ।
 মহানন্দ আচবাস্ত একরাই ভকতি ॥
 শুনিল সেনাৰ যেন প্রচণ্ড বচন ।
 সমাজ বিসর্জিত পাছে পশিলা ভরন ॥
 মহামায়া সঙ্গে থাকে আলাপন কৰি ।
 নিত্যে নিত্যে পাপ কর্ম্ম কবাস্ত সুন্দরী ॥
 দেববো দেবতা যিটো আত্মরূপী হবি ।
 তাহাক নভজি মবে আত্মঘাত কৰি ॥
 পাপময় সংসারত সুখ নাহিকয় ।
 ক্ষেণে সুখ ক্ষেণে দুখ ক্ষেণে বিনাশয় ॥
 নমো নমো বাম কৃষ্ণ মুকুন্দ মুবাৰি ।
 বাধিয়া চরণে নিয়ো মায়াক নিবাৰি ।
 তযু ভকতব পদ বেণু শিবে লওঁ ।
 এহি মোৰ মন বাঞ্ছা অভিপ্রায় কওঁ ॥
 যৈতে তৈতে জন্ম হোক কর্ম্মব বিপাকে ।
 তৈতে সেরা ৰূপে যেন মন বহি থাকে ॥

বুজিবা আপোন কন্ঠে পাপ যোনি যাইবা
 কেন মতে যোব ভকতব সঙ্গ পাইবা ॥
 ইহাব উত্তব তযু পদে মাগো যাই ।
 যাতো সমস্ততে তুমি কৃপালু গোসাঞি ॥
 এতেকেসে কঁবো আমি যোদ্ধক যতন ।
 বাম বাম শব্দ যোষিলোক সর্বজন ॥ ২০৬

দ্বন্দ্বি ॥

শুক নিগদতি ইন্দ্র অধিপতি
 শুন্য যেন ভৈলা পাছে ।
 বাবাণসী ক্ষেত্রে রাজ্য ভোগ কবি
 মোহ রাজ্য তৈতে আছে ॥
 ইন্দ্রতো অধিক লভিলা আনন্দ
 কাহাকো নকরে ডব ।
 পাত্র মন্ত্রী সমে আনন্দে থাকন্ত
 যেন দুতি পুন্দর ॥
 সেরক সকলে চতুর্ভিতি বেড়ি
 সেয়া করে পবি পবি ।
 দণ্ডে ছত্রে বাড়ে পদাতি কটকে
 সিংহাসনে থাকে চড়ি ॥
 পাছে সেহি বেলা পবকূট বুদ্ধি
 আসিল ভয় ব্রাহ্মণ ।
 অবিজ্ঞাব মূর্তি ভক্তিব পথত
 অনেক পাতে বৈগুণ ॥

মহামোহব
 পুনোহিত
 ভয় ব্রাহ্মণ

আশীর্ব্বাদ কবি বসিলা ব্রাহ্মণে
 চৰ্ছা ড়িত ভৰি তুলি ।
 হাসি মহামোহে মাতিলে দ্বিজক
 কাৰ্য্য সিদ্ধ ভৈল বুলি ॥
 তুমি গুৰু মোৰ পুৰোহিত জন
 কুশলে আসিলা ভালে ।
 বোলো নিষ্ঠ কবি মোৰ এক কাৰ্য্য
 সাধিয়া আসা সকালে ॥
 আমাৰ বংশৰ শিৰষ ভূষণ
 সৰ্ব্বকালে চিন্তা হিত ।
 তুমি অগ্রগণি আমাৰ পাঞ্চনি
 কৰাইবে নোহে উচিত ॥
 তুমি যেন শ্ৰেষ্ঠ সিয়ো কাৰ্য্য তেন
 বিবেক নগৰে যোৱা ।
 ৰাজ আজ্ঞা চলে ধন বস্ত্ৰ কিবা
 মাগু সতকাৰ পোৱা ॥
 হেন শুনি লোভে ব্রাহ্মণে বোলন্ত
 নাথাক মোক উপেখি ।
 তোমাৰ আজ্ঞাক কৰিবো সম্ভবে
 দিয়ো এক পত্ৰ লেখি ॥
 মনি মহামোহে পত্ৰক লেখিয়া
 ব্রাহ্মণক দিলা খানি ।
 দুয়ো হাত পাতি সতকাৰে লৈলন্ত
 ৰাজ আজ্ঞা হেন জানি ॥
 মহামোহে বোলে মোৰ আজ্ঞাবাণী
 কৈবা বিবেকৰ আগে ।

মহামোহ ৰজাৰ
 পত্ৰ লৈ তম ব্রাহ্মণৰ
 বিবেক নগৰলৈ
 যাত্ৰা

କମ୍ପି ଯାହି ହାତ ପାତ୍ତ ।
 ଧିବ ନୋହେ ସର୍ବ ଗାତ୍ତ ॥
 ମୁଖରୋ ନୋଲାଇ ଯାତ ।
 ଗେକ୍ ଯାଟି ସାଧି ଗାତ ॥
 କଟିତ କପିନ ଶୁଣି ।
 ବାନ୍ଧି ଆଛେ ଟାନି ଟାନି ॥
 ଗଞ୍ଜ ଖୋଜ୍ଜ କାଟି ଯାହି ।
 ହାତତ ଲାଖୁଟି ବାହି ॥
 ଯେନ ବିଷ ବାସିଷୟ ।
 ମୁଖର ବଚନ ଚୟ ॥
 ଧୁପଳା ଦଶନ ପାନ୍ତି ।
 ବିକ୍ରତ କଷୟ କାନ୍ତି ॥
 ସଞ୍ଜସୂତ୍ର ଓଲୋମାହି ।
 ବାନ୍ଧକ ଆଚରି ଯାହି ॥
 ଶୁଦ୍ଧାନ ଦେଖିଯୋ ଡରି ।
 ସେହେନ ଧାଗରି ଧରି ॥
 ତଥାପିତୋ ମଟମଟି ।
 କ୍ରୋଧ କରେ ଚଟଚଟି ॥
 ସନେ ସନେ ଶୁଣା ଧାହି ।
 ମୁଖତ ମଧୁର ନାହି ॥
 ଚୁଟିଲିଆ ପିଠେ ଧାହି ।
 ଚଳେ କରାଣ୍ଡିକ ଲାହି ॥
 ଚରାଡ଼ିକ ଧରି ହାତେ ।
 ବୁଟା କକା ବୁଲି ଯାତେ ॥
 କତୋ କତୋ କ୍ରୋଧ କାରି ।
 ଲାଖୁଟି ଭେଜାରେ ଧରି ॥

বিবেকপুৰৰ সংসজ
নগৰত তম ব্ৰাহ্মণৰ
ঐবেশ

কতো তাকে চটাআই ।
মাতে বোলে চলি যাই ॥
এহিমতে বিপ্ৰস্বৰ ।
কতো বেলি অনন্তৰ ॥
গৈলা বেগে বহু দূৰ ।
পাইলা বিবেকৰ পুৰ ॥
নগৰৰ যত কাজ ।
দেখিলন্ত দ্বিজ ৰাজ ॥
বিবেক নগৰ চয় ।
সূৰ্য্য যেন প্ৰকাশয় ॥
হাটি বাটি সমোবৰ ।
গড় চয় ভয়ঙ্কৰ ॥
ভেদিবাক নপাৰয় ।
সংসজৰ সেনাচয় ॥
কোটি অমৰাৱতী ঠিক ।
দেখিলা ৰাজ্যৰ শ্ৰীক ॥
মোক্ষ মোক্ষ বীৰচয় ।
সংসজত উপাসয় ॥
কাল কলি মায়া দূৰ ।
প্ৰেমময় ভক্তি পুৰ ॥
হৰি কথা বিনে আন ।
নকহয় একো ধান ॥
দেখি তম ব্ৰাহ্মণৰ ।
ভয়ে তনু তৰ তৰ ॥
একো মাত বোল নাই ।
দূৰতে ৰহিল যাই ॥

কিনো মোৰ মহা দুৰ্গতি বিপাকে
পাইলেক আছোহো জানি ।

কৈৰ হস্তে দ্বিজ দেখা দিলা মোক
সদৰে বুলিও বাণী ॥

শুনিয়া ব্রাহ্মণে পত্ৰ দিলা আনি
বঙ্গে বাজা চাহিলন্ত ।

মোহ নৃপতিৰ যতেক বিচেষ্টা
সমস্তে অর্থ পাইলন্ত ॥

মোহ নৃপতিক বাৰাণসী ক্ষেত্রে
জানিয়াছ সৰ্বলোক ।

হয় হস্তী বধে বড়িয়োক আসি
মুহি যুদ্ধ দেওক মোক ॥

এতেক বচন শুনিয়া পত্ৰত
বিরেক মহা মহন্ত ।

পত্ৰক পেলাই অনেক দিলাৰ
নৃপতিক কৰিলন্ত ॥

বিরেক বজাৰ
লগত ব্রাহ্মণৰ
কথোপকথন

পাছে নৃপবৰে তম অস্তানক
মাতিলন্ত মুখ চাই ।

আউৰ যদি তোৰ বুলিবাক আছে
কহা মোত অভিপ্রাই ॥

হেন শূনি পাছে ব্রাহ্মণে বোলয়
কহিবো তোমাত আমি ।

বাৰাণসী ক্ষেত্রে মহামোহ বাজা
জানা কি নাজানা তুমি ॥

যদি আছা জানি লৈয়া বন্ধ মনি
মাণিক পৰাল চয় ।

বজ্রত পদাতি বথ হয় হস্তা
 দাস দাসী যত হয় ॥
 অনেক সম্ভাৰ বান্ধি সান্ধি ভাৰ
 চলিলোক নীত্ৰ কৰি ।
 বাজাত শবণ পৰিয়া বড়িয়ো
 অনেক কাতৰ কৰি ॥
 ত্ৰৈলোক্য বিজয় মহামোহ বাজা
 প্রচণ্ড বীৰ প্রধান ।
 তানে পুৰোহিত অধিবেক মোক
 জাৰিবা তম ব্ৰাহ্মণ ॥
 তৰু আদি আনো শাস্ত্ৰক পঢ়িয়া
 দশগোটা নাম লৈলো ।
 ত্ৰৈলোক্যত মোক সতকাৰ কৰয়
 তোমাৰ আগত কৈলো ॥
 এহি বুলি পাছে বহিলা ব্ৰাহ্মণ
 শুনি সৎসঙ্গৰ সৈন্য ।
 কহিবা উদণ্ড ব্ৰাহ্মণ বুলিয়া
 কবিলন্ত ক্ৰোধ মন ॥
 আমাৰ নৃপতি আতি শুদ্ধ মতি
 তাতেসে ক্ষেমি আছন্ত ।
 প্রজাসকলৰ বুঝিয়া মনক
 বিবেক মহা মহন্ত ॥
 সবাকো সমুখি শাস্তি কৰি পাছে
 ব্ৰাহ্মণক বোলে বাক ।
 শুনিলোক তম কিনো মহামোহ
 ছৰিত ভৈল বিপাক ॥

কৈব হস্তে বিপ্র দেখা দিলা আসি
মোহ কিছু ভয় নাই ।

কৈব মহামোহ তোমার রাজ্যে
কার উকরাইবে চাই ॥

উপনিষদৰ মন্ত্রে মূর্তি ধরি
যাৰ যশ গুণ কয় ।

হেনয় হরিষ চরণে ভজিয়া
কাহাকেও নকৰো ভয় ॥

স্নেহ শ্রুতা যাৰ মনত প্রকাশে
ককণ যাত বিবাজে ।

মোহন পঞ্চম স্বপ্নে নাহি সম
গোকুল পুৰত বাজে ॥

অভয় বৰদ সেৱাৰ সম্পদ
যাতো হৰি পূৰ্ণকাম ।

তানে মহা শুভ্র বিবেক নগৰ
পুৰী আতি অমুপাম ॥

পৰম পুৰুষ পুৰুষোত্তমক
হৃদয়ে যাৰ বঞ্জন ।

পৰম অপৰ ভেদ কিছু আত
নাহি নাহি হৰি বিনা ॥

অজ্ঞান বিনাশি মহাজ্ঞান যিটো
কৰিলা তাক প্রকাশ ।

শুন্যৈক তম যত যত কৈবো
স্বৰূপ ইটো বিশ্বাস ॥

অজ্ঞানত থাকি অসত্যক সত্য
জ্ঞান চকু অন্ধ যাৰ ।

জ্ঞান দীপ্তি মহা আদিত্য উদয়
 সপ্রেম ভকতি তাব ॥
 ভোমার অজ্ঞান ভিষিক লাগি
 মোৰ কিছু নাহি ভয় ।
 সত্য সৈন্ত দেখি ভোৰ পাপ যুখে
 গলাইব জানো নিশ্চয় ॥
 হেন কথা মোহ বাজাত কহিবা
 কবোক এহি উশাই ।
 হয় হস্তী বধে শবণে পশোক
 বাজা আসি মোৰ ঠাই ॥
 হৰি ভকতিক বিমুখ কৰায়ে
 মহামোহ পাপমতি ।
 কৃষ্ণৰ চৰণ সেৱা বলে তাক
 দেখা কেন কৰো গতি ॥
 হেৰা কমা দায় তুষ্টি বিৰকতি
 আদি যন্ত বীৰগণ ।
 মোৰ আজ্ঞা চাই সসৈন্তে জন্তাই
 চলা সবে এতিক্ষণ ॥
 বাৰাণসী ক্ষেত্রে বাজা মন্ত্ৰী দুইক
 বান্ধি আনা হাতে গলে ।
 সৰ্বদম্ভ আগ্ৰহি আনিবা নিগ্ৰহি
 ধৈয়ে দাসী খাটতলে ॥
 অল্প মত গুই এতেক ধিকাৰ
 কৰে মোক কোন গুণি ।
 তাৰ প্ৰতিকাৰ সাধিবো ইবাৰ
 হাসোক প্ৰজা আপুনি ॥

বিৱেক ৰজাৰ

মহামোহক বান্ধি

আনিবলৈ নিৰ্দেশ

হেনর প্রচণ্ড বিবেক বাজাব

আজ্ঞা শুনি দূতগণ ।

কবিত গমনে গৈয়া ভেতিকাণে

পাশিলা মোহ-ভরন ॥

বিবেকব বাণী শুনি ব্রাহ্মণব

মনে ভৈলা মহাভয় ।

জানো মাৰি ধৰি বিকৰ্ণনা কৰি

বখাশালে মোকো থয় ॥

মোহ নৃপতিব দূত হয় আইলো

পাইলো বহু সন্মান ।

আছোক ধনক সৎকাৰ লভিবো

গাৱ মাৰিবাক টান ॥

এহি গুণি পাছে লৰিলা ব্রাহ্মণে

ৰাজ্যত মেলানি কৰি ।

সৃষ্টি দ্বাৰে পুনু বাহিৰ ভৈলন্ত

নকৰয় পাছ ভৰি ॥

হৃদিপুৰ মহা নগৰ এড়াই

দ্বিজৰ ভয় গুচিল ।

মহাদুখ মনে বাৰাগসী ক্ষেত্রে

ব্রাহ্মণে পুনু লৰিল ॥

পথত ব্রাহ্মণে গুণে মনে মনে

ভালো আইলো গাৱ সাৰি ।

এহি বুলি তৰ্ক থগু কন্দলি এ

চলি যাস্ত বেগ ধৰি ॥

ছবি ॥

কনক কামিনী বস্ত্র বাহিৰত পৰি গৈল
 অজ্ঞান ভিষিক দৰশাই ।
 চৈধ্যয় ভুবনে সিটো জীৱক বিমুখ কৰে
 জ্ঞান দীপ্তি ধন দূৰে যাই ॥
 ধৱল দশন পাস্তি মাথে কেশ উড়ি যাস্তি
 লববৰ কৰে আব কাই ।
 লাখুটিত ভিৰ দিয়া হাষ্টিবাক নপায়
 খনো লাসে লাসে কৰি যাই ॥
 বুটলিয়া চৰিক চলনে চলিয়া যাই
 নানামতে বচন মাতয় ॥
 লঘোনে বিজৰ আত্মা শুখাইল পেটৰ ভোকে
 ভৰি হাত ধিৰে নপৰয় ॥
 কতোবেলি অনন্তবে প্ৰবেশিলা বিজবৰে
 আপুনাৰ দুসঙ্গ নগৰ ।
 মহামোহ নৃপতিৰ আগত লাগিলা তাৰ
 চিন্তা দুখ আকুল ভাগৰ ॥
 তম ব্ৰাহ্মণক দেখি ভালে আইলা গুৰু বুলি
 পুছিল। সকলে নৃপবৰ ।
 মোহৰ গুনিয়া বাণী তমে পাচে মনে গুণি
 কষ্ট কৰি দিলন্ত উত্তৰ ॥
 তোমাৰ গুনিয়া কথা বিৰেকে বুলিলা মোক
 তোৰ ৰাজ্য মোহোতে বৰোক ।
 যদি তাৰ আছে বলে সাজি আসি সম্মলে
 যুদ্ধ কৰি আমাক জিনোক ॥

ব্ৰাহ্মণে মহামোহৰ
 আগত বিৰেকে
 পঠোৱা সংবাদ
 দিয়ে

মহামোহ পাপমতি জ্ঞান শূন্য অধোগতি
 অজ্ঞান তিমির দৰশাই ।
 জ্ঞান দীপ্তি আদিত্যক অজ্ঞানে আন্ধারে কিবা
 কবি মোৰ উকয়্যাইবে চাই ॥
 বিবেকে বুলিলা যত তাতো দশ গুণে বাহু
 কপটে কহিলা দুবাচাৰ ।
 অবিছাৰ মুক্তি কূট -নাট কপটীয়া ছুট
 দুৰ্জ্জন পামৰ কুলাঙ্গাৰ ॥
 পাতয় জঞ্জাল মায়া প্রাণীক নাহিকে দায়া
 আপুনাৰ সাধে মাত্ৰ কাৰ্য্য ।
 তোৰ যেন লাগে হোক কিনো নকৰিলো মোক
 বিবেক নৃপতি মহাবাজ ॥
 শুন হেৰ নৰপতি মোৰ যেন ভৈলা গতি
 ধিক ধিক ত্ৰাঙ্গণ অজ্ঞান ।
 কৰ্ম্মত কুশল মানি মোক ভাঙি পঠাই দিলি
 নাপাইলো সৎকাৰ একোমান ॥
 যিটো মঞি তৰ্ক খণ্ড কন্দলি নামত খ্যাত
 এৰে তঞি মোহোক পাঞ্চস ।
 ধন বস্তু পায়ো চাৰি বৃদ্ধ গাৱে শ্রম পাইলো
 শীঘ্ৰে মোক বিদায় দিৱস ॥
 এহি বুলি তৰ্ক বিপ্ৰ ঠেস মনে উঠি গৈলা
 আপোন গৃহক ধ্ৰোণ কৰি ।
 মোহ নিয়াই যি কৰিলা দুয়ো কথা কৈবো পাছে
 প্রস্তুতৰ কথা অনুসৰি ॥

দ্বন্দ্বি ॥

শুনা বিজ্ঞান ইটো শাস্ত্র ধান
মহামোহ পর্ব যাব ।

নাহি মিছা ছাল আত্মাৰ বিচাৰ
কেবল ভক্তিমৰ সাৰ ॥

বাৰাণসী হস্তে আইলা ইটো শাস্ত্র
নপাইলন্ত একোঙ্গনে ।

শ্রীৰামানন্দে প্রকাশিলা আক
জগত উদ্ধাৰ মনে ।

মহামোহ শাস্ত্র
প্রাপ্তিৰ আখ্যান

ইহাৰ অর্থত মহাজন সব
তন্তি বহি থাকে চাই ।

কথা গীত সূত্র ভটিমা পয়াৰ
এগ্নি দিলা ঠাই ঠাই ॥

মহামোহ বুলি আক নাম দিলা
নাট কৰিবাক লাগি ।

ভকত সকলে বিচাৰি গারয়
যিটো জন বস ভাগি ॥

কতো দিনে পাছে শুনিলো ভাৱনা
সত্ৰে কৈলা একবাৰ ।

তৈসানিৰে পৰা কৰন্তা নভৈল
মহামোহ নাট সাৰ ॥

পাচে নিৰঞ্জনে দেৱ অধিপত্য
ভৈলা সব আউনীআটী ।

মহাগুণঅন্ত ধৰ্ম্মতো শ্রীমন্ত
কবি গুণে পৰিপাটি ॥

পাছে অনুদিনে শুক কৃপা শুনে
ভকত সকলে পাই ।

বসন্ত বসন্ত ভাওনা কবিবে
মন ভৈল সমুদাই ॥

যাৰা সবে আত প্রবন্ধ কবিলা
শুনা মোক্ষ কিছু নাম ।

ওজা নবোত্তম বাম নিবন্ধব
প্রহ্লাদক অনুপাম ॥

কণ্ঠ ভবনক লক্ষণ ভাবতী
নির্মূল গতি গোকুল ।

গায়নব ওজা পৰমানন্দপ্রা
কৃষ্ণানন্দ নাহি তুল ॥

জয় দেৱ আদি তিনি চাৰি মাসে
গাৱৰ ভকত সঙ্গে ।

কামৰূপে কাক -তিৰ মন্দিৰত
ভাৱ কবিলন্ত বঙ্গে ॥

বহুবিধ লোকে বঙ্গ চাহিবাক
আসিলন্ত নব নাৰী ।

সভাৰ মহিমা কি কহিবো আৰ
বঙ্গ চাৱে শাবী শাবী ॥

অমৃতৰ ভাণ্ড মহামোহ নাট
ভকতে পান কৰয় ।

আদি অদ্ভুত কথা গীত শুনি
বৃদ্ধ সবে প্রসংসয় ॥

এহি প্রেম ভক্তি বসব আশ্বাহে
অজিল অম্বাৰ বতি ।

পদ ॥

মহামোহৰ পৰাজয়

শুদ্ধ নিগদতি মন শুনিয়ো ব্যৱস্থা ।
 বিবেকৰ যেন ভৈলা প্রশংসিত কথা ॥
 তমক পঠায়াঁ ৰাজা যি বোল বুলিলা ।
 শুনা বিনন্দীয়া পূৰ্ণ ঈশ্বৰৰ লীলা ॥
 সত্য শৌচা ক্ষমা দায়া স্তুবুজি উত্তম ।
 কাকণি কৰুণা মৈত্ৰী যশস্তা পৰম ॥
 ইসৰ প্ৰমুখে সৈন্য পঠাইলা পূৰ্বত ।
 প্ৰবেশিলা বাৰাণসী মোহ নগৰত ॥
 ৰাজাকো আনিলা সঙ্গে মন্ত্ৰীগণে ।
 হাতে গলে বান্ধিয়া ভেটাইলা তেতিক্ষণে ॥
 হেন দেখি বিবেকৰ আনন্দ মিলিলা ।
 পিতৃ শিৰো বৈৰীক উচিত দণ্ড দিলা ॥
 যৈসানি সতীৰ শোকে প্ৰাণ হত্যা হৈল ।
 দণ্ড কৰা প্ৰজা আসি মোৰো শত্ৰু ভৈল ॥
 পিতা পুত্ৰ বৈৰী আন্ধ চাহিবে নলাগে ।
 খাণ্ডা ধৰি কাণ নাক কাট মোৰ আগে ॥
 প্ৰাণ নামাৰিবি মোত আছে গুণ ক্ষমা ।
 পিতা দ্ৰোহী জন্মিজয়ে থৈয়া আছে সীমা ॥
 এহি বুলি বিবেকে মোহক কদৰ্শিলা ।
 সিংহৰ বিক্ৰমে জম্বুকীৰ দৰ্প নিলা ॥
 বাছ কাটি যত্নবৰ গুৰুয়ে ডকাইলা ।
 ঈশ্বৰ কৃপায়ে ৰাজা নিজস্থান পাইলা ॥
 ভাহাতে বুঝাইল চলে মন্ত্ৰীগণ আনি ।
 দূতক শিকাইলা যেন যতে যমে বাণী ॥

সেহিমতে সংসঙ্গৰো আছে সৈন্ত যত ।
 হৰি ভক্তি ধৰ্ম্ম প্রবর্তাইল। নগৰত ॥
 সাধুৰ সঙ্গত সাধু ভাৱ মিলাৱয় ।
 অসাধুৰ সঙ্গে দুৰ্দ্ধ দুৰ্দ্ধ নহোৱয় ॥
 হেন জানি সত্যসঙ্গত থাকি ই নাম ।
 কৃষ্ণপদ হৃদি ধৰি ছয়ো পূৰ্ণকাম ॥
 শুনিয়েক দুসঙ্গ ভাৱ যত যত ।
 কাম ক্ৰোধ আদি শত্ৰু পীড়য় সতত ॥
 সত্যক পীড়য় অসত্যক বঢ়ায় ।
 জবৰ্ণৰ কৰি সংসাৰত ভ্ৰমায় ॥
 এহিমতে জীৱৰ নিকাৰ নিবন্তৰ ।
 কতেক কহিবো দুখ হৰি বিমুখৰ ॥
 এৱে শুনিয়েক যেন সংসঙ্গৰ গতি ।
 সাধন কৰয় নৰে হৰিত ভকতি ॥
 স্বৰূপ বচন মহা শুদ্ধ প্রবৰ্তন ।
 পৰ উপকাৰী অনুগ্ৰহৰ কাৰণ ॥
 গহীন গম্ভীৰ মহা বুদ্ধিত নিশ্চয় ।
 আত্মাক ব্যৱসা কৰে বিষয় তেজয় ॥
 লজ্জাৱন্ত যশৱন্ত সম কৰণক ।
 মন নিষ্ঠা শুদ্ধ বুদ্ধি দশ ভজনক ॥
 কৰ্মাৱন্ত ইন্দ্ৰিয় নিবেশ কৰি ছন ।
 জয় জয় অচ্যুতত একান্ত শৰণ ॥
 ভজন পুৰুষোত্তম সুখ মিলাৱয় ।
 বড় বস অমৃত কাৰক আতিশয় ॥
 এহিমতে অনুভৱ সংসঙ্গ পুৰৰ ।
 বিবেক নৃপতি তাৰ ৰায় ৰাজেশ্বৰ ॥

যেন মতে সম ভাৱে লোক পাজিলন্ত ।
 শুনিয়া যেমতে প্রজা বাক্যে প্রবোধন্ত ॥
 শুন্যোক ধৈৰ্য্য ক্রমা দায়া তুষ্টি বীৰ ।
 এহি চাৰি মোক্ষ মন্ত্ৰী বুদ্ধিত সুখিৰ ॥
 যেন মতে মহা ধৰ্ম্মে প্রবৰ্ত্তি ৰহিবা ।
 তাহাক কহিবো ভাল মতে মন দিবা ॥
 মহামোহে কালে আসি নধৰয় যাৱে ।
 সাৱধানে থাকিয়ো ভজিয়া কৃষ্ণ পাৱে ॥
 যাৱে নতু চুটি পৰে জ্ঞান্য ইটো প্ৰাণ ।
 নিকটে মিলারে গোবিন্দৰ কৰমান ॥
 জীৱন যোৱন ধন সৱে মায়াময় ।
 দুখ সব দূৰ কৰি চাৰিয়ো বিষয় ॥
 গুৰু সেৱাই মন দিয়া তেজা অভিমান ।
 মোহ পাপ তেজি কৰা হৰি পদে ধ্যান ॥
 মাধৱৰ দাস ছয়া নাম লোৱা মুখে ।
 দুসঙ্গ কটক জিনি থাকা মহা স্তখে ॥
 এহি বুলি বিৱেক নৃপতি মোনে বৈলা ।
 ৰাজাৰ বচন সৱে মুনি যেন কৈলা ॥
 অক্ৰোধি কাকৰণি মৈত্ৰী শ্ৰদ্ধা আদি যত ।
 সবে সাজু ছয়া বোলে ৰাজাৰ আগত ॥
 মৈত্ৰী, কৰুণা, শ্ৰদ্ধা, ইতি
 অৰুদ্ৰি অকথা, ই তিনি ভৱনে মোৰ অমিত নোহয় ॥
 অহিংসা, প্ৰীতি, সকলে জগতে মিত্ৰ বুলিয়া জানিবা ।
 স্নেহ, সত্য আদিৰ অমিত্ৰক লাগি কিছু চিন্তা নকৰিবা ॥
 বৰ্ণনা কৰুণা বোলয় ৰাজা মোৰ বাণী শুনা ।
 নিকৰুণ জগতক কৰিবো কৰুণা ॥

মৈত্ৰী, কৰুণা, শ্ৰদ্ধা,
 অৰুদ্ৰি অকথা,
 অহিংসা, প্ৰীতি,
 স্নেহ, সত্য আদিৰ
 বৰ্ণনা

সৰ্বদায়ে হিত পক্ষ তোমাৰ আচৰি ।
 নিকৰ্ণ বীৰক জিনিবো হেলে ধৰি ॥
 শ্রদ্ধা নিগদতি পিতৃ শূনা মোৰ বাক ।
 সবাকো বঢ়াইবো শ্রদ্ধাই জিনি অশ্রদ্ধাক ॥
 স্তুবুদ্ধি বোলয় কুবুদ্ধিক দূৰ কৰি ।
 সহজে থাকিবো মঞি তযু আজ্ঞা কৰি ॥
 স্তকথা বোলয় কুকথাক পৰিহৰি ।
 বৃথা কথা এৰিয়া বোলাইবো হৰি হৰি ॥
 অহিংসা বোলয় মঞি হিংসা নকৰাইবো ।
 প্ৰীতি বোলে ৰাজা মঞি অপ্ৰীতি গুচাইবো
 স্নেহে বোলে অস্নেহ গুচাইবো জগতৰ ।
 স্নেহ গোটে দিয়া লৈবো অস্নেহ লোকৰ ॥
 সত্যে বোলে অসত্যক নানিবো মনত ।
 সত্যেয়ে পৰম ধৰ্ম্ম জানা সংসাৰত ॥
 শুদ্ধ বোলে অশুদ্ধ মনৰ মল যত ।
 শুদ্ধ বৰ্ণ ধোত ৰূপ কৰাইবো জগত ॥
 সুৰসে বোলয় কুৰসৰ কৰি ঠাই ।
 সবাহাকে ভকতি বসক দিবো যাই ॥
 স্তম্ভৰ বচন দুখ গুচাইবো সবাৰ ।
 সন্তোষে বোলয় অসন্তোষ নাহি তাৰ ॥
 যশে বোলে দুযশ নাহিকে সংসাৰত ।
 কহিলো নিশ্চয়ে ৰাজা তোমাৰ আগত ॥
 এহিমতে আনো যত সংসঙ্গগণ ।
 ধৰ্ম্ম ৰাখিবাক প্ৰতি কৰয় যতন ॥
 সবাৰে শুনিয়া ধৰ্ম্ম যুগুতি উত্তৰ ।
 পৰম আনন্দ মন ভৈলা নৃপবৰ ॥

সংসঙ্গৰ লোক-
 সকলৰ ধৰ্ম্ম বক্ষা
 কৰিবলৈ প্ৰতিজ্ঞা

এহিমতে ভক্তসরে বিবেক পুষত ।
 শ্রৱণ কীর্তন মুখে রূপ হৃদয়ত ॥
 মনে শিল শিখা সাৰ কৰিয়া ধৰিল ।
 মহাসুখে সৰ্বজন কুশলে বহিল ॥
 হেন জানি মন হৰি গুৰু পারে ধৰ ।
 কলিয়ুগে নৰৰূপে আত্মা যদুবৰ ॥
 জীৱৰ কাৰণে হৰি কৰি বহু লীলা ।
 হৰি আত্মা জীৱ শিৱে স্বৰূপ দেখাইলা ॥
 কৰ পদে শুদ্ধ জীৱকেসে বোলে ব্ৰহ্ম ।
 অক্ষৰক শ্ৰেষ্ঠ আত্মা বোলে পৰ ব্ৰহ্ম ॥
 দুইকো আদি কৰিয়া উত্তম ভগৱন্ত ।
 পৰপাৰ স্বৰূপে ভূততে প্ৰকাশন্ত ॥
 হেন জানি গুৰুদেৱ নাম ভক্তে ভজ ।
 এহিসে বহু চাৰি বেদ তত্ত্ব সজা ॥
 কৃষ্ণক পাইবাৰ পথ যতেক মহন্ত ।
 নিচিনিয়া নৰে ঘোৰ সংসাৰে ভ্ৰমন্ত ॥
 আকে জানি গুৰুৰ চৰণে চাপি ধৰা ।
 পৰমার্থ লভি সুখে সংসাৰক তৰা ॥
 ভাৰত বৰিষে নৰ তমু অমুপাম ।
 ধন্য কলি যুগে মহাবত্ন ৰাম নাম ॥
 আৰু বাৰ্থ কৰা মিছা বিষয়ৰ ভোলে ।
 পঞ্চামৃতো নষ্ট কৰে শোকোতাৰ জ্বোলে ॥
 হেন অৰ্থ সুখা পান কৰয় যি জন ।
 দূতে ভূতে নিয়োক চাৰি আসোক শমন ॥
 সঙ্গতি সম্প্ৰদা নাম ৰূপ অমুসৰি ।
 কাল সূত্ৰে ভ্ৰমিয়ো ধৰ্ম্মৰ সূত্ৰে ধৰি ॥

গুৰুৰ পদসেৱা

মাধৱৰ পদ ৰেণু শিৰত ধৰিয়ো ।
 আপুনি গোপালে কহে শৰণ পৰিয়ো ॥
 হেনজানি শঙ্কৰৰ চৰণ দুজয় ।
 ভজিয়া চৰণে সেৱা কৰিতে লাগয় ॥
 যাৰ পদ ৰজ শিৰে ধৰিয়া পতিত ।
 অগতিৰ গতি হৰে দূৰ্খোৰ কলিত ॥
 যিটো ৰাম কৃষ্ণ যত্ন কুলে জন্ম ভৈলা ।
 পৃথিবীৰ ভাৰ হৰি বৈকুণ্ঠক গৈলা ॥

শঙ্কৰদেৱৰ পৰিচয়

অনাদি শঙ্কৰে নিজ নাম প্ৰকাশিলা ।
 ৰাজধৰ কুলে জন্মি যশ প্ৰকাশিলা ॥
 লোক নিস্তাৰিলা কৰি ভকতি প্ৰচাৰ ।
 কৃষ্ণ যশ ৰস দিয়া তৰিলা সংসাৰ ॥
 নানা কবি গুণে মন মুহিয়া লোকৰ ।
 অমৃতৰ পানে যেন তৃপ্তি ভকতৰ ॥
 আত অনন্তৰে কথা আছয় পূৰ্ববতে ।
 ৰাম-ৰাম্ভণৰ যুদ্ধ ভৈলা যেন মতে ॥
 সেই মতে শুনা যুদ্ধ বিৱেক মোহৰ ।
 ক্ষুদ্ৰ বিৰাটে বণ ভৈলা ভয়ঙ্কৰ ॥
 পৰম গোপানি ইটো কথা অমূৰ্তক ।
 স্তম্ভিলে সে পাই জানা ইহাৰ তত্ত্বক ॥
 শুবুখিয়া যিটো জনে নিন্দা কৰে আসি ।
 তাহাকো মাতো হেৰা আজলি প্ৰকাশি ॥
 ই কথা ৰহোক আৰে শুনা আতপৰে ।
 লাজ পায় মোহৰাজা গৰ্জ্জিলা বিস্তৰে ॥
 গিৱেকে বোলয় শুনিয়োক ধৈৰ্য্য বীৰ ।
 তুমিসে মোহোৰ মহা পাত্ৰ ৰাজ্যধৰ ॥

মহামোহ

ৰজাৰ দ্ৰোপ

মহামোহ
বজ্রাব আগত
কামৰ নিজৰ
শক্তিব পৰিচয়

তোমাক আশ্রয়ি তৰি সংসাৰ সাগৰ ।
তুমি বিনে বাহি মোৰ সহায় অপৰ ॥
মোৰ যেন তুমি কাৰ্য্য দক্ষ মন্থীবৰ ।
তাৰো সেহিমতে কাম বীৰ ধনুৰ্ধৰ ॥
চৈধ্যয় ভুৱনে যাক জিনিব নপাৰে ।
মহামোহগী ঋষি মোহে কামৰ প্ৰহাৰে ॥
দুহিত্ৰ হাতে ব্ৰহ্মা দেৱকো ধৰাইলা ।
কদ্রকো মুহিয়া কামে গাছে সাৰটাইলা ॥
অহল্যাত পতিত কৰাইলা বাসৱক ।
কাম বাণ প্ৰহাৰে ফুটিল সৌভৰিক ॥
ৰূপ ৰস গন্ধ পৰ্শ শৱদে ভেদয় ।
দেৱাস্তৰগণে যাৰ লেহাৰি নসয় ॥
হেনয় পৰম বীৰ বলিষ্ঠ কামক ।
কোনজনে সমুখ হৈবাহা সমৰক ॥
শুনিয়া ধৈৰ্য্যৰ মহা মিলিল সংশয় ।
কৃষ্ণৰ পৰম ভক্ত কদ্র মহাশয় ॥
কি মতে জিনিলা তাক কাম মন্থীবৰ ।
হেন শূনি দিলা জীৱে হৰিষে উত্তৰ
শুনিকো কহে শূনা প্ৰণৱ উত্তৰ ।
পূৰ্ণেৰ দক্ষ দহিত্ৰ বিহাইলা মহেশ্বৰ ॥
জগত ঈশ্বৰ কৃষ্ণ নপাইলা জমাই ।
সিহেতু বিদ্বেষ তাক কৰন্তু সদাই ॥
একদিনা দক্ষ পাচে যন্ত আৰম্ভিলা ।
যত দেব ঋষি ৰাজ সমস্তে মাতিলা ॥
নমাতিলা সতী মহাদেৱক দগ্ধত ।
তথাপি যাইবাক সতী পাখিলা কৰত ॥

দক্ষ বজ্রৰ বৰ্ণনা

অনেক যুগুতে নিষেধিলা ত্রিনয়নে ।
 তাহাক নগণি সতী থৈলা দুখমনে ॥
 যজ্ঞৰ সভাত প্রবেশিয়া সতী যায় ।
 স্বামী ভাগ নেদেখি বিচাট কৰে গাৱ ॥
 দক্ষক কৰিলা সতী বচনে ধিকাৰ ।
 প্রাণ চাৰিলন্ত সতী মধ্যত সভাৰ ॥
 পাচে হৰে সতী মৰিবাৰ বার্তা পাই ।
 সভাক লাঞ্ছনা বহু কৰিলন্ত যাই ॥
 দক্ষৰো চিঙিলা মুগু আনকো মাৰিলা ।
 মন দুখে আপোনাৰ থানক আসিলা ॥
 সতীৰ সমান প্রিয় আন নাহি কেৱ ।
 এহি হেতু বিষাদ কৰন্ত মহাদেৱ ॥
 অসাৰ সংসাৰে বিধে মিছা মানিলন্ত ।
 কৃষ্ণক চিন্তিয়া চিন্ত দৃঢ় কৰিলন্ত ॥
 সেহি বেলা দৈত্যে জিনি লৈলা অম্ৰাবতী ।
 দেৱতাগণৰ দুখ মিলিলা বিপত্তি ॥
 পাছে গুৰু বৃহস্পতি বুলিলন্ত বাণী ।
 মহেশৰ পুত্ৰ হৈব কাৰ্ত্তিক যৈসানি ॥
 তাহাৰ হাতত দানবৰ হৈব মাৰ ।
 থাকিয়ো নিৰ্ভয়ে দেৱ কহিলোহো সাৰ ॥
 হেন শুনি মহাৰঙ্গ দেৱৰ মিলিল ।
 হোক পুত্ৰ বুলি সবে আশীৰ্বাদ দিল ॥
 ভাৰ্য্যা নাহিকন্ত পুত্ৰ হৈব কেন মতে ।
 এহিবুলি দেৱগণে চিন্তিয়া মনতে ॥
 মহেশৰ পাশক গৈলন্ত দৰদৰি ।
 কৰিলন্ত তুতি নতি দণ্ডৱতে পৰি ॥

নমো ত্রিনয়ন ত্রৈলোক্যৰ অধিকাৰী ।
 নমো নমো শঙ্কৰ সবাৰে অধিকাৰী ॥
 নমো সংহাৰক মূৰ্ত্তি অন্তত যাহাৰ ।
 তোমাৰ চৰণে দেৱতাৰ নমস্কাৰ ॥
 কৰিল অনেক স্তুতি-নতি নত্ৰভাৱে ।
 পদ বাহুইলক ভয়ে নকৈলো স্বভাৱে ॥
 তথাপি শঙ্কৰে তাক নকৰে গ্ৰহণ ।
 জানিলা দেৱতাগণে তাহাৰ কাৰণ ॥
 হৰি মূৰ্ত্তি শঙ্কৰ কণ্ঠাত নাহি মন ।
 কিমতে হৈবেক আৰ দুখ নিবৰ্ত্তন ॥
 এহি শূনি দেৱে গৈলা কামৰ নগৰ ।
 প্ৰবেশি আশ্বাসবাণী বুলিল বিস্তৰ ॥
 শূনা কামদেৱ আমাৰ চিন্তা হিত ।
 তয়ু পাক্ষবাণে শঙ্কৰৰ মথা চিত ॥
 যিমতে কণ্ঠাক বিহা কৰে ত্ৰিপুৰাৰি ।
 হেন শূনি কামে লবিলন্ত কাচি পাৰি ॥
 ছয় ধাতু পাক্ষবাণ কামৰ লগত ।
 লবিল সঙ্গৰ প্ৰজা আগত পাচত ॥
 কেৱলে বহিল নগৰত বতি সতী ।
 তাহাকো হৰিলে আসি সঙ্গৰ দুশ্মতি ॥
 দেৱগণ সম্মে গৈয়া কাম ধনুৰ্ধৰ ।
 শঙ্কৰক লাগি হানিলন্ত কাম শৰ ॥
 ক্ৰমত সমাধি ধৰি আছন্ত শঙ্কৰ ।
 তথাপি হৃদয়ে ফুটিলন্ত কাম শৰ ॥
 মেলিয়া নয়ন তিনি ক্ৰোধ মনে চাইল ।
 দেৱগণে সহিতে কামক ভেট পাইল ॥

হৰব নয়ন-বহিত
 কাম ভঙ্গ

পার্বতীৰ বিবাহ,
কাৰ্ত্তিক-গণপতিৰ
জন্ম আৰু দৈত্যৰ
পৰাজয়

দুসঙ্গ নগৰত কামৰ
বসতি

ধৈৰ্য্য বীৰৰ নিজ
শক্তিৰ বৰ্ণনা

দৰ্শন যাত্ৰকে কাম ভঙ্গ্য তেতিয়কণে ।
হৰক কৰিলা তুতি-নতি-দেৱগণে ॥
পার্বতীক বিহা পাছে কৰিলা শঙ্কৰে ।
কাৰ্ত্তিক-গণপতি পুত্ৰ ভৈল অনন্তৰে ॥
দৈত্যক জিনিয়া দেৱতাক ৰাজ্য দিল ।
তেৱে দেৱতাৰ সৰে দুৰ্গতি খণ্ডিল ॥
হৰক দৃষ্টিত কাম বীৰ ভঙ্গ্য ভৈল ।
হৃদিপুৰে দুসঙ্গ নগৰে বাসী লৈল ॥
সেহিকালে মহামোহে কামক লভিল ।
সমস্তে জীৱৰ হৃদয়তে বাসী দিল ॥
কামৰ সমান বীৰ একো থানে নাই ।
মহামোহ নৃপতিৰ তিনিয়ো সহায় ॥
বিৱেক বদতি ধৈৰ্য্য জানা সেহি ধৰি ।
কামৰ বাহয় বল বস পান কৰি ॥
কাম বীৰে মহেশ্বৰ এহি ছিদ্ৰ পাইল ।
তাতেসে হৰক নিয়া গাছে সাবটাইল ॥
হেনয়ে বনীষ্ঠ বীৰ কাম দুৰাচাৰ ।
সমুখ সমৰে তাক কোনে দিবে ধাৰ ॥
ৰাজ্যৰ বচন শুনি ধৈৰ্য্য মন্ত্ৰাবৰ ।
প্ৰণামিয়া কৰজোৰে দিলন্ত উত্তৰ ॥
যিটো কাম মহা বীৰে ব্ৰহ্মাকো জিনয় ।
তথাপিতো তাক কিছু নকৰোহো ভয় ॥
কৈত শুনি আছা ৰাজা মহামেক গিৰি ।
বিচনীৰ বাৱে তাক লবাইবাকে পাৰি ॥
কৃষ্ণ দেৱতাৰ পদ প্ৰসাদৰ সন্তোষ ।
কাম কোন বস্ত্ৰ মায়া জিনি আছে ভক্তে

ধৈর্য্যৰ বচন শুনি বিদ্বেক মহন্ত ।
 কৰ্মাশীল বীৰক মাতিয়া প্ৰবোধন্ত ॥
 শুনিয়োক কৰ্মাশীল মন্ত্ৰী মহাশয় ।
 ক্ৰোধ মহাবীৰক দেখন্তে লাগে ভয় ॥
 অগ্নিশৰ হানিয়া কৰায়ে অন্ধকাৰ ।
 যাহাৰ ভয়ত ত্ৰিভুবনে চমৎকাৰ ॥
 দুৰ্ব্বাসাক বলে ধৰি দিলে মহাদুখ ।
 হেনয় বীৰক কোনে হৈবাহা সমুখ ॥
 যদি অগ্নি হানে ক্ৰোধে পৰম প্ৰচণ্ড ।
 বকণৰ শৰে কৰিবোহো খণ্ড খণ্ড ॥
 হেন জানি ৰাজ্য মনে নকৰিবা দুখ ।
 ক্ৰোধক লাগিয়া মঞি হৈবোহো সমুখ ॥
 কৰ্মাৰ বচন শুনি বঞ্চে নৃপবৰ ।
 তুষ্টিক চাহিয়া পাছে দিলন্ত উত্তৰ ॥
 শুনা তুষ্টি মন্ত্ৰী তুমি বচন আমাৰ ।
 মোহ নৃপতিক পাইলো মহা বলীয়াৰ ॥
 সংসাৰ ভিতৰে যাক সম নাহি কয় ।
 সিন্ধুমুনি সকলৰো জিহ্বাত ধবয় ॥
 তিত্তা মিঠা স্বাদ বলে বান্ধিলে সৰাক ।
 সমুখ সমৰে কোনে বুদ্ধ দিবা তাক ॥
 বিদ্বেকৰ বচন শুনিয়া মন্ত্ৰীবৰ ।
 দাস্ত কৰ কৰি তুষ্টি দিলন্ত উত্তৰ ॥
 শুনিয়ো ইন্দ্ৰিয় পতি মোৰ যেন কক্ষা ।
 লোভক সমৰে মঞি নকৰিবো বক্ষা ॥
 দশদিশপালে যদি আসিয়া ৰাখয় ।
 তথাপি মাৰিবো তাক কহিলো নিশ্চয় ॥

তুষ্টি বীৰৰ
 শক্তি বৰ্ণনা

তুষ্টিৰ বচনে তুমি নৈলন্ত নৃপতি ।
 অনন্তৰে বোলন্ত শুনিয়ো বিৰকতি ॥
 মোৰ মহামিত্র তুমি পৰম সহায় ।
 তোমাতেসে গহে আছো নৃপতি বোলাই ॥
 মোহ নৃপতিৰ পাত্ৰ শব্দ নাম যাব ।
 চৈধ্যয় ভুবন জিনি আছে ছৰাচাৰ ॥
 মোহ পাশ ডোৰে বৈষ্ণৱকো নেৰে লাগ ।
 হেনয় বীৰক কোন জনে হৈবা আগ ॥
 হেন শুনি বিৰকতি মাতে ধীৰে ধীৰে ।
 কি কৰিতে পাৰে মোক তাৰ মোহ বীৰে ॥
 যদি মোহ ক্ষেত্ৰ হয় জগতে বিজয় ।
 তোমাৰ প্ৰসাদে মাথা ছেদিবো নিশ্চয় ॥
 এতিয়ালি ৰহিলা ভকত বিৰকতি ।
 চাৰিৰো শুনিলা ৰাজ্য বচন সম্প্ৰতি ॥
 মহাৰঙ্গ পায় পাছে ৰাজ্য নৰোত্তম ।
 কহিলা ৰহস্য মহা ভকতি উত্তম ॥
 হৰি পদ সেৱা নাম কৰচ দিলন্ত ।
 কৰচ মন্ত্ৰৰ ৰহস্য বিৰেকে কহন্ত ॥
 পূৰ্বে দাতা দেৱ ভগৱন্ত নিগদতি ।
 যছুৰাজ্য নিস্তাৰিলা এহিসে ভকতি ॥
 পিঙ্গলা বেণুয়ায়ো মুক্ত নৈলা যিটো জ্ঞানে
 তাকাকো কহিবো তুমি সৱ বিচুমাৰে ॥
 ইতিহাস দিয়া দেখাই ব্ৰহ্মক প্ৰৱন্ধে ।
 উদ্ধৱত কৈলা ক্ৰমে একাদশ কন্ধে ॥
 আধিভু আধিদৈৱ আধ্যাত্মিক তাপে ।
 লুচুইবে সবাকো যেন তাৰ দোষ পাপে ॥

বিৰকতি বীৰব
 নিজ শক্তিৰ
 বৰ্ণনা

বিৰেক ৰজাৰ দ্বাৰা
 ভক্তি ৰহস্য ব্যাখ্যা

মহামোহ কাব্য

ধৰ্ম্ম অৰ্থ কাম মোক্ষ বেদৰ মধুৰ ।
নিগুণত থাকিবাহা তাক কৰি দূৰ ॥
ৰাম বল্লভক মূলে থাকিবা বসিয়া ।
কি কৰিব ধৰ্ম্মৰাজা আপুনি আসিয়া ॥
বিৱেক নগৰে আমি প্ৰধান নৃপতি ।
যজুৰ গুৰু পাৱে কৰোহো ভকতি ॥
সেব্য সেৱকৰ কদাচিতো নাহি দুঃখ ।
কালচক্ৰে পাই কৰে সমুখ বিমুখ ॥
যেন গৃহস্থীক পত্নী কৰয় আকুল ।
ধৰ্ম্মক ঠেলিয়া ৰাখে অধৰ্ম্মৰ মূল ॥
ক্ষৰ পদে ইটো দেহ বিৱেক নগৰ ।
ইসেনন্তু হই জীৱ গুটি স্থিৰত্বৰ ॥
ৰূপ ৰস গন্ধ পৰ্শ শব্দ পাঞ্চ বাণে ।
এগোটা বাণৰ চোটে ফুটে মম্মস্থানে ॥
ৰূপত পতঙ্গ গজ পৰ্শে মৃত্যু হয় ।
গন্ধত ভ্ৰমৰ নাশ ৰসে মৎস্য ৰয় ॥
শব্দত হৰিনাম অৰি যাই যমালই ।
এহি পাঞ্চ গোটা বাণ স্ত্ৰীতে থাকই ॥
সিটো স্ত্ৰীমূৰ্ত্তিৰে পুৰুষক নাৰী এথা ।
সবাতো কৰিয়া শ্ৰেষ্ঠ ভাগৱত কথা ॥
বিৱেক নগৰে সৈন্ত যত শক্ৰগণ ।
সবাতো অধিক ছুষ্ট চন্দ্রবংশী মন ॥
শক্ৰতো অধিক চিন্তা আছে মন ভাই ।
উহাৰ বঢ়াইবৈ মজ্জি নেদেখো উপায়
সিটো পাপ কৰ্ত্তক পৰ্বত কুটা প্ৰায় ।
নামাগ্নি বায়ুয়ে পাই কৰিবেক ছাই ॥

চতুৰ্বিংশ গুৰুত লভিলা যিটো জ্ঞান ॥
 উদ্ধৱ বদ্ধুত কৃষ্ণ কৈলা বিদ্যমান ॥
 পূৰ্বত অনেক জ্ঞান মোক দিলে আনি ।
 কাহাকো নলৈলো মঞি অশাস্তত জানি
 কেৱলে মনুষ্যতন্তু ভকতিৰ পাত্ৰ ।
 ইহাতে নিশ্চয় কৰি ৰহিলোহো মাত্ৰ ॥
 যত্নবৰ গুৰু কৃষ্ণ মঞি জীৱ ৰাম ।
 তোৰা দশ দিগপাল আমি নিজ ধাম ॥
 সৱে মিলি ভগৱন্ত নিজ পিতৃ ভজি ।
 সৎসঙ্গে কৃতার্থ সাধো নাম মন্ত্ৰে যজি ॥
 যাৰ যিবা স্বধৰ্ম সাধিয়ো নিজ কাৰ্য্য ।
 প্ৰথমে শৰণ বাক্যে কৈলা যত্নৰাজ ॥
 মন্ত্ৰকৰ পৰা নমাই ছুই পাদ পৰ্য্যন্তে ।
 সবে খানি সমৰ্পিলা পাৱে ভগৱন্তে ॥
 আকো বাৰ্থ কৰা মিছা বিষয়ক লাগি ।
 তোমাসাৰ সঙ্গত আমিও মন্দভাগী ॥
 ভাৰত ৰত্নৰ দ্বীপ মনুষ্য শৰীৰ ।
 মনেন্দ্ৰিয় বায়ু পাই কৰিলে অস্থিৰ ॥
 এহিমতে বিৱেক নগৰে বহু বাদ ।
 শুনি যত্নবৰ গুৰু দিলা আশীৰ্ব্বাদ ॥
 ধন্য ধন্য জীৱ আত্মা মোৰ নিজ দাস ।
 পৰম ৰহস্য কথা কৰিলা প্ৰকাশ ॥
 যাতো মোৰ নিজ অংশ বিৱেকৰ পতি ।
 শত্ৰু মিত্ৰ সবাকো কৰাইলা এক মতি ॥
 নব জনে পাইবাৰ এহিসে প্ৰয়োজন ।
 বিৱেকপূৰ্ব প্ৰজা হোক সচেতন ॥

তেবেসে কৃষ্ণৰ পাইবে অভয় চৰণ ।
 স্বৰূপ কহিলো ইটো বেদৰ বচন ॥
 মজিয়া বহোক মন গুৰুৰ চৰণে ।
 ভকতি আনন্দ বসে ডুব দিয়ো ঘনে ॥
 বাম কৃষ্ণ নাম তেজি নমৰ গৰলে ।
 পান কৰা অমৃতক যাৰ ভাগ্য বলে ॥
 সহস্র বয়ন আদি ব্রহ্মা ত্রিনয়ন ।
 নাৰদ প্ৰমুঞ্জে আনো যত মূনিগণ ॥
 সনকাদি সিদ্ধে থাকে হৃদয়ে ভাবিয়া ।
 জপে বাম নাম মহা যোগক জানিয়া ॥
 বাম নামে মূল মন্ত্ৰ অমূল্য বতন ।
 চাৰিয়ো বেদৰ সাৰ কৃষ্ণৰ বচন ॥
 বেদপাল গোপালত ভকতি মাগিয়া ।
 যত্নমণি পাৰে ৰতি পিৰিতি লাগিয়া ॥
 অভেদ সন্মুখা ইটো গাৱত চড়াই ।
 দুসঙ্গৰ সেনা মানে ভয়তে ডৰাই ॥
 সংসঙ্গৰ সৈন্য মাজে বৈৰা একমতি ।
 হৰিক সহায় লই তৰিয়ো দুৰ্গতি ॥
 অবিজ্ঞা আন্ধাৰ নাশিবেক দিব্য জ্ঞানে ।
 চৈধ্যয় ভুবন দেখিবাহা বিজ্ঞমানে ॥
 এহি বুলি মোন ভৈল বিবেক মহন্ত ।
 ৰাজাৰ আঞ্জাত বীৰগণ ৰহিলন্ত ॥
 ধৈৰ্য্য ক্ৰমা দায়া তুষ্টি মোক্ষ আনো বীৰ ।
 আপোনাৰ সেনা সৈন্য কৰিলন্ত থিৰ ॥
 অস্ত্ৰ শস্ত্ৰ ধৰি সৱে যুদ্ধক আকলি ।
 নগৰ ৰাখিয়া ৰাজা বৈলা মহাবলী ॥

ধৈৰ্য্য, তুষ্টি, ক্ৰমা,
 দয়া আদি বীৰৰ
 দ্বাৰা বিবেক নগৰ
 বন্ধা

নমো নমো কৃষ্ণ মোক কৰিয়ো নিস্তাৰ ।
 অপাৰ সংসাৰে মজি আছে ছৰাচাৰ ॥
 ব্রহ্মাৰ বাহুনি তনু ব্যৰ্থ গৈলা আনু ।
 কৈত কেতিকণে ছুটে ইটো প্ৰাণ বায়ু ॥
 আউৰ কোন জন্মে আসি নব তনু পাইবোঁ ।
 তোমাত ভকতি কৰি তয়ু গুণ গাইবো ॥
 ইটো আশা দূৰে মোৰ এহি জন্মে গৈল ।
 তোমাৰ ভূত্যৰ ভূত্য সঙ্গতি নভৈল ॥
 মায়াৰ বচনা যত তিলে হৈব ছন্ন ।
 তাহাতে আকুল হয় হৰাইল চেতন ॥
 কত কোটি পুণ্য ফলে নবতনু পাইলো ।
 দিনে আলে জালে ব্যৰ্থ জনম গৰ্ভাইলো ॥
 তাকে জানি তাৰিয়ো তৰিয়ো লৈয়া নাম ।
 ভণে বামানন্দে ডাকি বোলা বাম বাম

দুলাড়ী ॥

শুদ্ধ নিগদতি ইন্দ্ৰি অধিপতি
 শুনা আক পাচ কথা ।
 তমৰ মুখত শুনি গৰিহিত
 মোহে যি বুলিলা তথা ॥
 ছবন্ত চিন্তায়ে হৃদয় ভেদিল
 সুখ শাস্তি তাৰ নাই ।
 পাছে আপোনাক দঢ়াই কতো বেলি
 ধিব কৰিলন্তু কাই ॥
 কালক মাতিয়া বুলিলন্তু পাছে
 সাধিয়ো কাৰ্য্য আমাৰ ।

বিবেক নগৰ
 আক্ৰমণ কৰিবলৈ
 মহামোহৰ দ্বাৰা
 নিৰ্দেশ

ভৈৰবী কন্তাব সজ্জে তুমি গৈয়া
বিবেকৰ ৰাজ্য মাৰ ॥

ধৰ্ম্ম অৰ্থ কাম সাৰক টানিয়া
অক্ষয় ভোগক দিবা ।

ভোগ্য ক্ষয় হৈলে তুমি কালে ধৰি
নৰকক লাগি নিবা ॥

ব্ৰহ্মাৰ থানৰ পৰা অধিকাৰ
আনিবা তুমি নিশ্চয় ।

কৰ্ম্মক বোলয় আমি বিদগ্ধান
নকৰিবা কাকো ভয় ॥

কৰ্ম্মে জনমাইবা কালে সংহাৰিবা
তৰু তৃণ আদি কৰি ॥

অষ্টাদশ লক্ষ জন্ম ধৰাইবাহা
বৈকুণ্ঠ পয়ান ধৰি ॥

এহি বুলি ৰাজা ছুই হাঙ্কে বুলিলা
আলিঙ্গি সৎকাৰ কৰি ।

কৰিলো আদেশ চলিয়ো যুদ্ধক
নকৰিবা পাচ ভৰি ॥

তোমাৰ লগত বহু সৈন্য জাউক
হাতে লৈয়া ধনু বাণ ।

হয় হস্তী ৰথ পদাতি কটক
পাতিয়োক বাহু খান ॥

এহি বুলি ৰাজা কামকো আদেশ
কৰিলা আতি প্ৰচণ্ড ।

কামৰ পদাতি সাগৰ সঙ্ক্ৰাম
দলদোপ মহীধণ্ড ॥

বেত্তিকণে বীৰ যুদ্ধক লবিল
অমঙ্গল মিলি গৈলা ।
তথাপি তো কিছু ভাল মন্দ চাই
মনত পাগী নলৈলা ॥
শাক ঈশ্বৰ ভণ্ডিবাৰ চিত্ত
কুমতি বঢ়ায়ে নিত্য ।
অনিহিতে হিত হিতে অনিহিত
ভাহাৰ মৃত্যু সম্বিত ॥
আক জানে বিটো গম্ভীৰ মন্ত্ৰীয়ে
কাৰ্য্যক আলম্বি থাকে ।
আপদ কালত ধৈৰ্য্য মহোষধি
ফুৰে কাল চক্ৰ পাকে ॥ ৩৩৭

পদ ॥

প্ৰথমে আসিলা খেদি ক্ৰোধ অগিআন ।
ক্ষমাশীল বীৰক হানিলা এক বাণ ॥
অহঙ্কাৰ চাণ্ডাল আসিল খেদি বেগে ।
বকণৰ বাণ হানিলন্তু সেহি ছেগে ॥
পথতে কাটিয়া শৰ ক্ষমা বঙ্গ ভৈলা ।
দেখি ক্ৰোধে বিকৰ্ণনা শৰ তুলি লৈলা ॥
মহাছোটে হানিয়া ক্ষমাক কদথিল ।
সহন শক্তি শৰে বন্ধ মাজে ছেদিল ॥
শৰ ছয় দেখি ক্ৰোধে দুগুণে জ্বলিল ।
অগনিৰ শৰ আনি গুণত যুঝিল ॥
কৰ্ণমানে ধনু টানি বলে হানিলেক ।
গিৰ গিৰ শব্দ কৰি অগ্নি জ্বলিলেক ॥

ক্ৰোধৰ লগত
ক্ষমাৰ যুদ্ধ

স্বৰ্গক লজ্জিল যেন প্ৰলয়ৰ জুই ।
 পলায়ন প্ৰজাগণ মহা ভয় ছুই ॥
 ত্ৰিদশে বোলয় আজি প্ৰলয় মিলিল ।
 হৰি হৰি ক্ষমাশীল বীৰ সে নাশিল ॥
 ক্ৰোধৰ দাক্ষণ অগ্নি শব আসে খাই ।
 ক্ষমাজল সাগৰত পৰিয়া লুমাই ॥
 ক্ষণেকতে নিশব্দ ভৈলা অগ্নিশৰ ।
 দেখি মহাক্ৰোধ ভৈলা লজ্জিত বিস্তৰ ॥
 জন্ধাৰয় মাথা গোট বিজুলী সন্ধাৰে ।
 ঘনে ঘনে মৃত পান কৰে দুৰাচাৰে ॥
 গৰ্ভ অহঙ্কাৰ বাৰ তাহাৰ লগৰ ।
 সৰে ক্ৰোধে সুৰাপান কৰে বাৰম্বাৰ ॥
 আছে তাৰ সৈন্য যত সুৰা লাগি গাৱে ।
 আপোনাক আপুনি প্ৰহাৰে শত্ৰু ভাৱে ॥
 নানা মতে গালি পাৰি অহঙ্কাৰ কৰি ।
 তথাপি ক্ষমায়ে জিনে নানা তুতি কৰি ॥
 যদি কিল ভুকু মাৰে তথাপি সহয় ।
 ধৰ্ম্মক বাখিয়া প্ৰতি কাৰণ সাথয় ॥
 ভৃগুৰ প্ৰহাৰে কৃষ্ণদেৱ নটলিল ।
 সমস্তে দেৱতে শ্ৰেষ্ঠ কৰিয়া মানিল ॥
 তাহান সেৱক যিটো সিমত সন্ভাৱ ।
 মহন্ত পীড়াতো নকৰয় পৰাভৱ ॥
 কাটিবো বুলিয়া খেদি আসে খাণ্ডা ধৰি ।
 সতকাৰ কৰি মাতে হাতজোৰ কৰি ॥
 মহাশত্ৰু বুলি ক্ৰোধে খেদিয়া আসয় ।
 দুখ পাইলা বুলি সৎকাৰ কৰয় ॥

সিবেলা ক্রোধৰ টোনে পাইলে যত শৰ
 ক্ষমাক লাগিয়া প্ৰহাৰিলা নিবন্তৰ ॥
 ক্ষমা গুণে সমস্তকে নিৰ্গান কৰয় ॥
 ক্ষমা অন্তপূৰ শৰ নাহি পৰাভৰ ॥
 ক্ষমাক নোঞাঁৰি ক্রোধে তৰিলেক দাস্ত ।
 প্ৰচণ্ড অগনি যেন জলে কৈলা শাস্ত ॥
 ক্ষমাৰ ভৈলেক জয় ক্রোধে ভঙ্গ পাই ।
 পৰিয়া থাকিল বীৰ মুষক পৰাই ॥
 যুদ্ধ জিনি ক্ষমা বীৰে ক্রোধক বোলয় ।
 মিছাত লভিলা দুখ কিয় মহাশয় ॥
 ক্রোধক মূৰ্ত্তি চাণ্ডালক সহন নযাই ।
 তাহাৰ বলত তুমি কৰা মুনিবাই
 শুনিয়েক ক্রোধক কহো তোমাৰ আগত ।
 আছিলন্ত অশ্বৰীষ নৃপতি পূৰ্বত ॥
 বিষ্ণু ভক্ত নৱ বিধ ভক্তি আচৰন্ত ।
 তাহাৰ পাশক ঋষি দুৰ্বাসা গৈলন্ত
 অশ্বশূক খলনক কৰিবাক প্ৰতি ।
 আসিলা দুৰ্বাসা ঋষি পৰম দুৰ্ম্মতি ॥
 ধৰ্ম্ম পথ নাচাই ঋষি ৰাজাক শপিল ।
 ভক্ত দ্ৰোহ পাপ আসি তেখেনে মিলিল ॥
 কৰিলেক দ্ৰোহ মুগুনি আগ পাছ ।
 ভ্ৰময় জলত যেন বিষ লগা মাছ ॥
 মাধৱৰ চক্ৰে তাপ দেই শৰীৰত ।
 মুগুচিল ভয় সত্য কৈলাস পুৰত ॥
 ক্রোধ কৰি দুৰ্বাসাৰ সুখ শাস্তি নাই ।
 যৈক যাই তৈকে লাগি চক্ৰে খেদি যাই ॥

অশ্বৰীষ আৰু
 দুৰ্বাসা ঋষিৰ
 কৃতান্ত

বৈকুণ্ঠপুৰত গৈয়া প্ৰবেশিলা পাছে ।
 মাধৱ সহিতে যৈতে লক্ষ্মী মাৰ আছে ॥
 দেখিয়া দুৰ্ব্বাসা পাছে কৰজোৰ কৰি ।
 বোলন্ত ৰাখিয়ো মোক চক্ৰ ক্ষমা কৰি ॥
 অৱনত ভাৱে পৰি প্ৰণাম কৰিল ।
 বৈকুণ্ঠৰ নাথে পাছে ঋষি বুলিল ॥
 শুনিয়ে দুৰ্ব্বাসা মঞি ভকতৰ বশ্য ।
 মুহিকো স্মতন্ত্ৰ ঋষি কহিলো বহস্য ॥
 সাধু মহন্তৰ হৃদয়েসে মোৰ ঠাই ।
 ভকতৰ পৰে মোৰ আন প্ৰিয় নাই ॥
 অশ্লৰীষ জানিবা সুহৃদ ভক্ত মোৰ ।
 তাহান দোষক তুমি আচৰিলা যোৰ ॥
 তাহান পাশক শীঘ্ৰে বেগে যোৱা শাই ।
 তেবেসে তোমাৰ চক্ৰ তাপ লুইব ঠাই ॥
 হেন শূনি ঋষি পাছে গৈলা বেগ ধৰি ।
 ৰাজাক বুলিবে লৈলা কৃতাজ্জলি কৰি ॥
 জানিলোহো ৰাজা মোৰ তোমাত বিনাই ।
 নাহি আন স্থানে দেখো তৰণ উপাই ॥
 নাজানি কৰিলো দোষ ক্ষমিয়োক মোক ।
 চক্ৰ তাপে প্ৰাণ যাই ৰক্ষা কৰিয়োক ॥
 তুমি সম ভক্ত ৰাজা নাহি ত্ৰিভুবনে ।
 জগততে ভবিল তোমাৰ যশ-গুণে ॥
 সৰ্ব গাৱ পুৰি মৰো চক্ৰৰ তাপত ।
 জীৱ ৰাখি দিয়ো মোক নিৰ্ভয় মনত ॥
 হৰিতো অধিক তুমি আবেসে জানিলো ।
 ৰাখিয়ো অভয় দিয়া শৰণে পশিলো ॥

হাতে দাস্তে তৃণ ধৰি কৰয় কাতৰ ।
 দেখিয়া ৰাজ্যৰ দায়া মিলিলা বিস্তৰ ॥
 এড়াইলা চক্ৰৰ ভয় পাছে ঋষিবৰে ।
 ৰাজ্যক প্ৰশংসা কৰি চলি গৈলা ঘৰে ॥
 এহিমতে যাৰ যিটো দ্ৰোহ আচৰয় ।
 সেহিজনে ক্ষমিলে কুশল তাৰ হয় ॥
 এহি জানি ক্ষমাশীল ধৰ্ম্ম ধৰিয়োক ।
 ক্ৰোধ অহঙ্কাৰ তেজি হৰি ভজিয়োক ॥
 ইহ পৰলোকে নাহি দ্ৰোহীৰ কল্যাণ ।
 অশ্বৰীষ দুৰ্ব্বাসাতে লৈয়োক প্ৰমাণ ॥
 নিজ আয়ু ক্ৰী যশ যতোক কল্যাণ ।
 বৈষ্ণৱ বিকথে কৰে সমস্তে নিৰ্য্যান ॥
 হেন জানি দুৰ্জনে শুনিয়ে হিত বোধ ।
 বৈষ্ণৱকো নকৰিবি কিঞ্চিতো বিৰোধ ॥
 পাছে ক্ৰোধে যুদ্ধ হাৰি পায়৷ মহাভয় ।
 ক্ষমাৰ মুখত শুনি যুক্তি কথাচয় ॥
 নিৰ্বাৰ্জি গৈলেক পাছে আপোনাৰ ৰাজ ।
 মোহ নৃপতিত নিবেদিলা যত কাজ ॥
 হেন শুনি মোহে পাছে নকৰিলা কোপ
 ক্ষমাশীল সাধুভাৱে তেজিলা আক্ষেপ ॥
 মুখত মধুৰ ধানি হৃদয়ত থৰ ।
 যুদ্ধত হাৰিয়া মিছা চেষ্টাৱয় ক্ৰুৰ ॥
 দুৰ্জনেৰ মন শান্ত কৰাইবাক টান ।
 অন্তৰে পাথৰ মুখে ভাগৱত জ্ঞান ॥
 বাজে আভ্যন্তৰে যাৰ মন হৱে শুদ্ধ ।
 কদাচিতো নকৰয় পাচত বিকল্প ॥

হেন জানি দুৰ্জ্জনক দিব হবি দুখ ।
 ভকতৰ মিলে প্রেমানন্দ মহা সুখ ॥
 কায় বাক্য মনে লৱে হৰিত শৰণ ।
 বিষয়ৰ আশা কিছু নকৰে যতন ॥
 ইন্দ্ৰি রুত্তি দূৰ কৰিয়া বহয় ।
 শত্রু মিত সম দেখে বেগু নোপজয় ॥ গিঞা
 পৰম বিবেকী সেহি জন শুক্লাশয় ।
 যৈকে যাই তৈতে সৰ্গজনে স্তম্ভয় ॥
 যৈতে থাকে হৰি ভক্ত উদাৰ চৰিত ।
 কীট পতঙ্গকো তথা কৰয় পৰিত ॥ ৭১৩

ছবি ॥

ক্ৰোধ বীৰ যুদ্ধ হাৰি মোহৰ আগত গৈয়া
 কহিলা সমস্তে যেন কাজ ।
 ক্ষমাক নপাৰি বণে মহা লাজ ভৈলা মনে
 যেন যুৱাই চিন্তা মহাবাজ ॥
 শুনি মোহ নৃপতিৰ হিয়াত লাগিল জুই
 সিংহাসনে মুৰ্ছা গৈলা পৰি ।
 সৰল বৃক্ষক যেন বায়ুয়ে উভাৰি বলে
 পৃথিবীত পৰিল উভৰি ॥
 কতো ক্ষণ মনে থিৰ জয়া পাছে মহা বীৰ
 শোকতে দেখিলা অন্ধকাৰ ।
 গুণি চাৱে মোৰ যত দাস দাসী হস্তী বধ
 আৱেসে হবাইল ৰাজ্য ভাৰ ॥
 যিটো ক্ৰোধক মহাবীৰ সম্ভৱত বলীয়াৰ
 যাক সম নাহি গ্ৰৈলোক্যত ।

ক্ৰোধৰ পৰাজয়ত
 মহামোহ বজাৰ
 আক্ষেপ

ব্রহ্মা কদ্র দেৱতাক বাৰে বাৰে জিনি আছে
হেন বীৰক হাৰিল ৰণত ॥

যত আছে সদ কৰ্ম্ম তীৰ্থ ত্ৰত তপ ধৰ্ম্ম
যাগ যোগ স্বধৰ্ম্ম সন্ন্যাস ।

দেৱ পিতৃ যজ্ঞ দান কোনে ভঙ্গ কৰাইবেক
কাহাত কৰিবো মই সাস ॥

এহি বুলি মহামোহ বিস্তৰ ক্ৰন্দন কৈলা
শুনি সৰে নিশৰদৈ ভৈলা ।

লোভৰ যুদ্ধলৈ
যাবলৈ প্ৰতিজ্ঞা

পাছে লোভ অগিআন অগ্নিসম জ্বলি গৈলা
নৃপতিক বুলিবাক লৈলা ॥

শুনিয়েক মহাৰাজ এৰা ইটো চিন্তা কাজ
লুহি ইটো দুখৰ সময় ।

আমি বিগ্ৰহানে তুমি কাক তুমি শঙ্কা কৰা
কোন ধানে আছে তবু ভয় ॥

বৈকুণ্ঠ পৰ্য্যন্ত কৰি জীৱক আনিবো ধৰি
ধন স্ত্ৰীৰ লোভক দেখাই ।

ব্ৰহ্ম বধ সুৰাপান অগম্যা গমন আদি
ৰাজদ্রোহ কৰাইবোহো যাই ॥

মিত্ৰ দ্ৰোহ আদি পাপ কৰিব লোভত থাকি
তিতা মিঠা স্বাদত লাগিয়া ।

জিতেন্দ্ৰিয় সকলৰো জিহ্বাত ধৰিয়া আছে
তাকে জানি থিৰ কৰা হিয়া ॥ ৪২১

দুলাড়ি ॥

লোভৰ বচন শুনি মহামোহে
 মনে মহা বজ্জ ভৈলা ।
 লোভক সৎকাৰ কৰিয়া ভৈবৰী
 কণ্ঠাক বুলিবে লৈলা ॥
 ভৈবৰী কণ্ঠাকৈ
 মহামোহৰ নিৰ্দেশ শুনিয়ে ভৈবৰী স্নেহৰ দুহিতা
 চিলনী বেষ ধৰিয়ে ।
 মায়ায়ে হিয়াত পশি বিবেকৰ
 শ্রদ্ধাক দূৰ কৰিয়ে ॥
 যেন মতে তান কৰুণা নোপজে
 দায়া যেন নলাগয় ।
 তিনি গুণ বৃত্তি অস্ত্ৰ প্ৰহাৰিয়া
 ভোগ্যে যেন মন বয় ॥
 এহিমাণে কাম কৰিয়ে ভৈবৰী
 মোৰ আত্মা মনে ধৰি ।
 তুমি চলা লোভ ভৈবৰী সহিতে
 নকৰিবা পাচ ভৰি ॥
 লোভৰ কথাক থৈলো এহিমাণে
 ভৈবৰী যেন কৰিল ।
 বস্ত্ৰ পিত্ত ৰূপ ধৰি চমৎকাৰ
 বিবেক আগে বহিল ॥
 অনেক নিষ্ঠুৰ বাক্যক বচিয়া
 ৰাজাক বুলিলা চাই ।
 কত জনমৰ ফলে পুণ্য কৰি
 পায়োছা মানবী কাই ॥

আপোনা সদৃশ ঘটিয়ে সুন্দরী
 ক্রীড়া কবি থাকা চাই ।
 সভার্যো গৃহৰ সাধিয়োক প্রীতি
 পাছে ভোগ্য কৰা যাই ॥
 ত্রজ্ঞা ইন্দ্র পদ লভিবাহা সুখ
 ইহলোকে সাধা সিদ্ধি ।
 পূৰ্বেৰ ইটো কথা মোহোৰ আগত
 কহিয়া আছন্তু বিধি ॥
 দিখাতাৰ বাণী জানি মহামানী
 নেৰিবা তাক সদাই ।
 কাল মূৰ্ত্তি মায়া ৰূপে প্রবেশিলা
 বিৰেকপুৰত যাই ॥
 হেন মন্দ বাণী বিৰেকে অন্তৰে
 লোভৰ কথা জানিলা ।
 শোভন দৃষ্টিয়ে তুষ্টিক চাহিয়া
 মাতি উপদেশ দিলা ॥
 শূনা তুষ্টি ভাই মোহ দূতে পাই
 নকবন্তে লটিঘটি ।
 ভজিবাহা হৰি মনে দৃঢ় কৰি
 উলটি যাউক কপটি ॥
 ভাৰতত যাই নৰ নৌকা পাই
 হেলা তাত নুযুৱাই ।
 যমৰ কিঙ্কৰে ক্ষেণেকে নিবেক
 কেনে আছা বাট চাই ॥
 কাচ নৌকা ধানি ৰাম ৰত্নমণি
 বেসায়ে যতন কৰি ।

বাগিজ মাধুৰী এৰিয়া চাতুৰি
জানি নিয়ো নান ভৰি ॥

নকৰা বিকল জন্মৰো সাকল
আত একো দুখ নাই ।

নামে বতি স্নখ পাইবা তেজি দুখ
প্ৰেমানন্দ পদ পাই ॥

সেহি পদ বেণু ত্ৰক্ষায়ো প্ৰাৰ্থন্ত
জানিয়া তুষ্টি ধৰিয়ে ।

মোহোৰ বচনে গৈয়া এতিস্কণে
দুই হাক্কো বণে জিনিয়ো ॥

নমো নাৰায়ণ পশিলো শৰণ
অকণ পদ যুগল ।

তিনি তাপময় সংসাৰ নিকাৰ
দূৰ কৰা কৰ্মফল ॥

তোমাৰ মায়ায়ে আমাক মুহিয়া
আছয় হৰি সমুলি ।

কাকূতি কৰিয়া ধৰো চৰণত
নিয়ো সংসাৰৰ তুলি ॥

সভাসদ লোক রূপা কৰি মোক
দোষচয় পৰিহৰি ।

অনন্ত চৰিত্ৰ গহন অৰ্থক
জানিবোহো কেন কৰি ॥

তথাপি কিছু যিখানি জানিলো
পূৰ্বাপৰ শাস্ত্ৰ চাই ।

বৃষ্টি জলে মিশ্ৰ গঙ্গাজল ডুজি
তথাপি মুকুতি পাই ॥

কবির প্ৰাৰ্থনা

ই গ্রন্থ পদক কর্দম জানিবা
 গঙ্গাজল কৃষ্ণ নাম ।
 আৰ অৰ্থচয় শুকতে বুকিয়া
 মুখে বোলা বাম বাম ॥ ৪৩০

পদ ॥

লোভৰ লগত
 তুষ্টিৰ যুদ্ধ

শুদ্ধ নিগদতি শুনিয়েক শুদ্ধ চিত ।
 লোভৰ তুষ্টিৰ ভৈলা যুদ্ধ বিপৰীত ॥
 সমৰ ভূমিত গৈয়া লোভ প্রবেশিলা ।
 তুষ্টিক চাহিয়া কোপে গৰ্জ্জিবে লাগিলা ॥
 শুন অবে তুষ্টি আজি দেখো তোৰ সাস ।
 যমত ঘেলার গার হৈবি সৰ্বনাশ ॥
 মোহোৰ বিক্রম তঞি নোয়ো শুনা কাণে
 লোভক কিনোতা বীৰ আছে কোন স্থানে
 এহি বুলি নিজ অস্ত্র ধৰিয়া মুষল ।
 বহল উদৰ উচ্চ কৰিলন্ত গল ॥
 খাওঁ খাওঁ মূৰ্ত্তি ধৰি গৈলা মুখ বাই ।
 তাহাকো দেখিয়া তুষ্টি বীৰে গৈলা ধাই ॥
 অমৃত সদৃশ বাক্য শৰে তুষ্টি বীৰ ।
 তুম্ব কৰি লোভক বোলন্ত ছয়ো থিৰ ॥
 সদায়ে সন্তুষ্ট জানা হোৱে যাৰ মন ।
 তুম্ব শৰে শূল ছেদিলেক তেতিক্ষণ ॥
 শূল ছেদ দেখি দুফে মুষল উছাঁই ।
 খাওঁ খাওঁ বুলি পুনৰপি গৈলা ধাই ॥
 হেন দেখি তুষ্টি কথার বস শৰে ।
 লোভৰ মুষল ছেদিলন্ত অনন্তৰে ॥

লোভৰ পৰাজয়
আৰু তুষ্টিৰ
নিন্দা বচন

মুখলৰ ছেদ দেখি লোভ ভৈলা ক্ষোভ ।
কনক কামিনী ৰূপ দেখাই দিলে লোভ ॥
উপনিষদৰ মন্ত্ৰ শৰক হানিয়া ।
পেলাইলন্ত মোহনিৰো বাণক ছেদিয়া ॥
যেহি যেহি অন্ত ক্ষোভে হানয় ধৰিয়া ।
হাসি হাসি তুষ্টি বীৰে পেছলায়ে ছেদিয়া ॥
একোমতে নোৱাৰিয়া ভাগৰে পীড়িল ।
তুষ্টি শৰীৰৰ লোমগাছ নলবিল ॥
মহাধৰ্ম্মী তুষ্টি বীৰ অমৰ শৰীৰ ।
কোন অলমত লোভ আগে হৈব ধিৰ ॥
এহিমতে লোভে ক্ষোভে যুদ্ধে হাৰিলন্ত ।
পাছে তুষ্টি বীৰে হাসি নিন্দা বুলিলন্ত ॥
শুন অৰে লোভ দুৰ্দ্ধ নিৰ্গত কুকুৰ ।
মাৰণতো চাপি আস লাজে নাযা দূৰ ॥
হৰি ভক্ত গৃহস্থকো কামুৰিবে চাস ।
দাসীৰ উচ্ছিন্ন যোগ্য তাকো বলে খাস ॥
শুন কহো লোভ তই নিলোভি ছয়োৰ ।
হৰি কথা অমৃতত লোভ কৰিয়োক ॥
শ্রদ্ধা ভক্তি বিনে বস্ত্ৰ পান নকৰিবা ।
সহজে প্ৰাণীক দায়া কৰুণা কৰিবা ॥
কৰুণা বিহীনে ধৰ্ম্ম নাহি সংসাৰত ।
বৃথা এৰি শ্রদ্ধা কৰা ভকতি পথত ॥
এতেকে তৰিবা পাৰি সংসাৰ আপদ ।
অন্তকালে লভে গৈয়া বৈকুণ্ঠ সম্পদ ॥
এহি বুলি তুষ্টি বৈলা লোভক জিনিয়া ।
যুদ্ধ জিনি শুদ্ধ ভৈলা হৰিক শ্বৰিয়া ॥

পাছে লোভে যুদ্ধে হারি ভয় পাই বব ।
 মোহ নৃপতিব পাশে দিলেক লব্ব ।
 শুনা মহাৰাজ হুথ নিবেদিব কত ।
 বলে নপাবিলো তুষ্টি বীৰক বণত ॥
 অজয় অমৰ বীৰ নিকম্প শৰীৰ ।
 মোতোধিক শত লোভি আগে লুহি থিৰ ॥
 হেন শুনি মহামোহে ভৈল্লম্ব বিস্ময় ।
 লোভক সুমৰি হুখে বিলাপ কৰয় ॥
 হৰি হৰি মোৰ কিনো অভাগ্য কপাল ।
 যেহি ডালে ধৰে ভাগি পৰে সেহি ডাল ॥
 আৰে হাসিবেক মোক বিব্ৰেক নৃপতি ।
 জানো কাটি লৈবে মোৰ সকলে সম্পত্তি ॥
 শত্ৰুৰ শুনিয়া যশ নসহে শৰীৰ ।
 বিব্ৰেক সাগৰে পাৰ কৰে কোন বীৰ ॥
 ৰাজাৰ বিলাপ শুনি মোহে আগ ভৈলা ।
 মহাদৰ্প কৰি বাক্য বুলিবাক লৈলা ॥
 শুনিয়েক ৰাজা মোক ত্ৰৈলোক্য মধ্যত ।
 কৈত শুনি আছা জিনি আছয় পূৰ্বত ॥
 ইন্দুকো জিনিলো অহল্যাক দৰশাই ।
 ৰাৱণকো মুহি আছো সীতাক দেখাই ॥
 শিৱদেৱ মুহিলো মোহিনী ৰূপ ধৰি ।
 অৰ্জুনকো মুহিলো নিশ্চলে ৰইলা পৰি ॥
 সখিক জীয়াইলা কৃষ্ণে গীতা দৰশাই ।
 তেৱেৰে হৰিলা ভাৰ বংশক মৰাই ॥
 কতো কতো মন্ত্ৰণা মোহোৰ সত্য হই ।
 তোমাৰ মন্ত্ৰণা বুদ্ধি অনেক আছই ॥

লোভৰ পৰাজয়ত
 মহামোহৰ বিলাপ

মোহৰ যুদ্ধলৈ
 বাবলৈ প্ৰতিজ্ঞা

তোমার শক্তিয়ে মই নানা মূৰ্ত্তি ধৰো ।
 তযু প্ৰসাদত মোৰ যুদ্ধতো নিস্তৰো
 হেন শুনি মহামোহে আনন্দ লভিলা ।
 ধন্য মন্ত্ৰী মিত্ৰ বুলি আশ্বাস কবিল
 ব্ৰহ্মাণ্ডত তুমি হেন মন্ত্ৰীক নপাই
 তোমাতেসে গহে আছে নুপতি বোলাই ॥
 মহা উপকাৰী মোৰ নাহি তুমি বিনা ।
 কিন্তু আতে উক্ত যুক্তি তাক কহো শুনা ॥
 বিব্ৰেক নগৰ পতি যত্নবৰ বাই ।
 চৈধ্যয় ব্ৰহ্মাণ্ডে সেৱে কিঙ্কৰ পৰাই ॥
 যাৰ সম ধনুৰ্ধৰ পৰাক্ৰমী নাই ।
 হৃদয়ে স্তম্ভতে বসি লীলা থাকে চাই
 শ্যাম তনু পীত বস্ত্ৰ বিজুলী উজ্জ্বল ।
 মুকুট মণ্ডিত চুড়া দেখি চমৎকাৰ ॥
 পঞ্চবৰ্ণে ৰচিত নিগুণ মহাধনু ।
 গুণময় মেঘত প্ৰকাশে পুন্ম পুন্ম ॥
 হেনয় গুপ্তে আছে যত্নবৰ গুৰু ।
 তান দূতে পাইলে জানা ভোসাৰিবে ভুৰু ॥
 তানে নাম ধৰ্ম্ম আগ কৰিছে প্ৰধান ।
 জানিবাহা ময়ো তাক জিনিবাক টান ॥
 তান পাৰিষদগণ মহা বলবন্ত ।
 বলে নপাৰিয়া যমে দূততো কহন্ত ॥
 শ্ৰীবৎস কৌন্তভ আদি নানা অলঙ্কাৰ ।
 ভূবন মোহন ত্ৰিভঙ্গিমা বেশ যাৰ ॥
 ব্ৰহ্মা আদি কৰি যত দিগপাল আমি ।
 সবাৰে উপৰি ত্ৰৈলোক্য যত্নবৰ স্বামী ॥

যত্নবৰ গুৰুৰ মহিমা

শুচি সজ্জনক ভাৱে মুহিবাক পাৰি ।
 জল্প কুজল্পক কৰি ঠুকিব নঞাঁৰি ॥
 নানা তৰ্ক বিতৰ্ক ভাৱক দৰশাই ।
 তথাপিতো মুহিবে মোহোৰ শক্তি নাই ॥
 ৰাজ্যৰ বিভৱ মোৰ গৱত আছয় ।
 কিন্তু মল্লয়াতে মোৰ মিলি আছে ভয় ॥
 ঘোৰ পাপী অজামিলে পুত্ৰ নাম স্মৰি ।
 সিয়ো শুদ্ধ হয় বৈকুণ্ঠক গৈলা লৰি ॥
 কি কহি তোমাসাত তাহান মহাত্মা ।
 বিৱেক নৃপতি জীৱতেহে পৰমাত্মা ॥
 চন্দ্ৰ সূৰ্য্য বায়ু বহ্নি কুবেৰ বৰুণ ।
 যম কাল মায়া মৃত্যু আদি তৰু তৃণ ॥
 বিৰাট ব্ৰহ্মতে আছে যত চৰাচৰে ।
 সমস্তে আছয় জানা বিৱেক নগৰে ॥
 নানা ক্ৰীড়া লীলা হেতু লগায়ে কন্দল ।
 ৰঙ্গ চাই বসি থাকে হৃদয় মণ্ডল ॥
 সি হেতু তাহাতে আমি বলে যুদ্ধ ঘাটো ।
 সৰ্বস্বক দিয়া আমি তান পাৱে খাটো ॥
 সৰ্ব শ্ৰুতি শিৰোবত্ত আনো নানা তন্ত্ৰে ।
 সাজে পাজে কৃষ্ণক পূজিবো মূল মন্ত্ৰে ॥
 এহিবুলি ৰাজ্যক বুঝাইলা মন্ত্ৰীবৰ ।
 তথাপি নভৈল ক্ষান্তি হুৰ্জন মনৰ ॥
 মন্ত্ৰীৰ শুনিয়া ৰাজ্য যুগুতি আশয় ।
 পুনৰপি যুদ্ধক পঠাইলা ক্ৰুৰাশয় ॥
 তুমি হেন স্মৃত কৈলো হিতাহিত ।
 তথাপিতো নমানিল কিনো দুৰ্ঘ চিত ॥

মন্ত্ৰীৰ শুনিলা যুক্তি বিবেক মহন্ত ।
 ধন্য ধন্য সাধুমানি বাক্য শ্রাংসন্ত ॥
 তেহো সেহিমতে পুন্তু লাসে হাসিলন্ত ।
 বিৰকতি বীৰক আদেশ কৰিলন্ত ॥
 শীঘ্ৰে বিৰকতি মন্ত্ৰী যুদ্ধে চলিয়োক ।
 মহামোহ যুদ্ধে আইল তাক জিনিয়োক ॥
 বাৰে বাৰে মোহে হাৰি দিয়া আছে দুখ ।
 নিজিনিলে ভক্তিত নিমিলে মহা সুখ ॥
 আকে জানি যেন যুৱাই কৰা মন্ত্ৰীচয় ।
 চলিয়োক যুদ্ধক হেৰা দিলোহো বিদায় ॥
 হেন শুনি বিৰকতি কাৰ্য্যত প্রধান ।
 মোহৰ যুদ্ধক প্ৰতি কৰিলা পয়ান ॥
 গৈয়া পাছে ছয়ো বীৰে দেখা দেখি ভৈলা ।
 আগে মোহে মন্ত্ৰণাক কৰিবাক লৈলা ॥
 খাবৰ ই যিটো দ্ৰব্য চিন্তিও উপাই ।
 ইহলোকে দান পুণ্য পৰে সুখ পাই ॥
 সেহি পুণ্য ফলে দুখী ভোগ্য জন্ম পাই ।
 তাকে খাইবে আশা কৰি থাকি বাট চাই ॥
 বিৰকতি বোলে ভোগ্য কৰা নাহি ভাল ।
 ইন্দ্ৰিয়ৰ বল বঢ়াই বান্ধে মায়া জাল ॥
 পৰলোকে বৈকুণ্ঠৰ সুখ দূৰ কৰে ।
 নিষ্কামী ভকতি নাই মাধৱত পৰে ॥
 কৃষ্ণত নিবেদি অন্ন যত খাই দাই ।
 এক গুণে হানি কৰি শত গুণে গাই ॥
 মোহে বোলে দেৱৰ পদ্মিনীগণে আসি ।
 দাসী ছয়া সেৱা কৰি থাকিবে উপাসি ॥

মহামোহৰ সৈন্তৰ
 লগত যুদ্ধ কৰিবলৈ
 বিৰকতিৰ যাত্ৰা

বিৰকতিৰ লগত
 মোহৰ আলোচনা

কবियो শৃঙ্গাৰ ভোগ অতি মন বঞ্চে ।
 সুগন্ধি শীতল বায়ু বৰৈ তাৰ সঞ্চে ॥
 কোকিলৰ সুৰ যেন বাইক সুস্বৰিত ।
 মুনিয়ে বোলয় স্পৃহা নাহি কামিনীত ॥
 ভাল দেখি ঋষি নকৰিলা অভিলাস ।
 উৰ্বশীক দিয়া ইন্দ্র কৈলা সৰ্বনাশ ॥
 যুবা কালে কামিনী কোলত আছে সুখ ।
 বৃদ্ধ হৈলে যুৱতী মিলার বৰ দুখ ॥
 বিষয় সন্তুৰ্দ্ধ সুখ নানা যোনি পাই ।
 মুকুতি বসৰ ভোগ্য ভক্তিতে মিলাই ॥
 মোহে বোলে পিতৃৰূপে ভুলাইবে মদন ।
 নানা অলঙ্কাৰে দেহা কৰন্তে ভূষণ ॥
 বিবৰ্দ্ধিত বোলে তাক শোভা নোবোলয়
 ছয় উৰ্ম্ম জিনি মন যিমতে শোভয় ॥
 কোটি সূৰ্য্য সম সাধু প্ৰকাশ কৰয় ।
 যাক দৰ্শনে বিষ্ঠালেড়ু মুক্ত হয় ॥
 শুনি মোহে যত কৰৈ মন্ত্ৰণা বিস্তাৰ ।
 বিবৰ্দ্ধিত ছেদি তাক কৰৈ ছাৰখাৰ ॥
 সুগম্ভীৰ বিবৰ্দ্ধিত বচন স্থিৰ ।
 শুনিয়া প্ৰৱন্ধ কৰি বৈলা মোহ বীৰ ॥
 বিবৰ্দ্ধিত বোলে মোহ কথা থাকা শুনি ।
 বাজা আজ্ঞা নুপতিত জনাইবো আপুনি ॥
 মনৰ লগত জীৱ নৰকক যাই ।
 লোহাৰ কাৰণে যেন অগ্নি বাঢ়ি যাই ॥
 হেন জানি মনে জীৱ হোক এক মতি ।
 বহুবৰ গুণ পালে কবোক ভকতি ॥

তেবেসে সংসারক যদি তৰিবাক পাৰে ।
 তাহান দোষত পুৰি আমাকো নামাবে ॥
 বাৰাণসী বিৱেকৰ যত ৰাজা প্ৰজা ।
 সবাবো উপৰি হৰি যত্নবৰ ৰাজা ॥
 হেন শুনি মোহে বোলে কি কাম কৰিলোঁ ।
 মনৰ আদলে ৰাইজ সমূলে মৰিলো ॥
 হৰিক ঈশ্বৰ চিনি বিৰকতি বাণী ।
 তুমি সি আত্মায়ে যুদ্ধ কৰিলো নজানি ॥
 কিনো মই অনাচাৰ পাপী অগিয়ান ।
 তোমাক হেলিয়া কৈলো আনক ধিয়ান ॥
 আপোনাকে আপুনি নাশিলো ছুৰাচাৰ ।
 পতিত পাৱন তুমি বিনে নাহি আৰ ॥
 আন কিছু মোৰ মনে নাহিকয় আশা ।
 মাধৱ বান্ধৱ পাৱে কৰিছো ভৰসা ॥
 এহিবুলি মহামোহে নগৰে চলিল ।
 বিৰকতি বীৰ নিজ আত্মাতে ৰমিল ॥
 এহিমতে বিৰকতি মোহক জ্বিলিল ।
 সৎসজ্জৰ গোষ্ঠী দেখি আনন্দ মিলিল ॥
 ৰণে হাৰি মোহে পাছে ৰাজ্যত কহিল ।
 শুনি মন মোহে চলি আসনে পৰিল ॥
 মহাভয়ে বিমূৰ্ছিত ছয়া কতোক্ষণ ॥
 কৃষ্ণ কৃষ্ণ বুলি বীৰ লভিল চৈতন ॥
 মহাশূন্য ঈশ্বৰে ফুকতি ভৈলা জ্ঞান ।
 যত্নবৰ গুৰুক কৰিল মনে ধ্যান ॥
 নমো নমো নাৰায়ণ কৰুণা সাগৰ ।
 ইবাৰ দোষক মোৰ ক্ষমা দামোদৰ ॥

মোহৰ লগৰ
 আলোচনাত
 বিৰকতিৰ জয়

মঞি তুখিতক কৃপা কৰা হুযিকেশ ।
 তোমাৰ ভক্তৰ সঙ্গে দিয়ো উপদেশ ॥
 তযু গুণ নাম সদা মুখত বহোক ।
 কৰ্ণে তযু যশ বস আশ্বাদ কৰোক ॥
 যদি মঞি ভুঞ্জো নিজ দৈৱৰ বিপাক ।
 আপেথিয়া বৈব যেন তোমাৰ কৃপাক ॥
 মিছা অকাৰ্য্যত ক্ষেপ কৰিলো তোমাত ।
 সিটো অমোচন পাপ ক্ষমিবা আমাত ॥
 ষোড়শ বিকাৰ দিলা তন্মাত্ৰা সহিতে ।
 তাৰ বলে দেইশ্য কৰো তুমিএ সহিতে ॥
 ইটো মোৰ যুদ্ধ নোহে তোমাৰেসে লীলাঃ
 আপোনাৰ কৰ্ম্ম তুমি আপুনি কৰিলা ॥
 তথাপি পিতৃৰ কেহো নেদেখয় দোষ ।
 পুত্ৰক গৰিহি তভো হয়োক সন্তোষ ॥
 শুকৰ কুকুৰ আদি জনম লভিলো ।
 জীৱৰ লগত আমি হৰি নভজিলো ॥
 মনুষ্য শৰীৰ গুটি ভক্তিৰ ভণ্ডাৰ ।
 তাতে উপদেশি গুৰু সুদৃঢ় কণ্ডাৰ ॥
 তাস্তে পুহু সংসঙ্গ লভিয়ো কৰি যত্ন ।
 অৱশ্যে বৈকুণ্ঠ পাইবা বেসাই ৰাম ৰত্ন ।
 এহিবুলি মনে স্তুতি কৰিলা বিস্তৰ ।
 সংক্ষেপি কহিলো পদ বাহুল্যক ডৰ ॥
 গুনা সমাজিকে গুৰু নকৰিয়ো হেলা ।
 নৰ ৰূপে হৰি সি তাহানে ভৈলা ॥
 ক্ষৰ পদে দেহা ইটো অহঙ্কাৰে ভৈলাঃ
 অক্ষৰ শৱদে জীৱ ব্ৰহ্ম বুলি থৈলা ॥

কব যে অক্ষর ছুয়ে বিচাৰত সম ॥
 ছই হান্তো কৰিয়া পৰমাত্মাসে উত্তম ॥
 পৰম গহন মহামোহ নাট সাৰ ।
 সারশেষ অৰ্থ কোনে জানিবে ইহাৰ ॥
 তথাপিতো ইষ্ট গুণ দেৱৰ কুপাত ।
 পদাৰ্থ প্ৰকাৰে গাই নিবন্ধিলো আত ॥
 মোৰ পদ বুলি কেহো নধৰিবা দোষ ।
 বাম বাম শব্দ কৰি ছয়োক্ত সম্ভাষণ ॥৪৮১

ଦୁର୍ଗାଡ଼ି ॥

শুদ্ধ নিগদতি শুনা সাধু মন
পাছে যেন কথা ভৈলা ।
জবাসন্ধে যেন কৃষ্ণত হাৰিয়া
পুহু যুক্তিবাক গৈলা ॥
বীৰ অশ্বখামা অৰ্জুনৰ হাতে
চূড়ামণি ছেদ ভৈলা ।
পাঞ্চালীৰ পুত্ৰ শিবক ছেদিল
তথাপি লাজ নভৈলা ॥
সেহি মতে ছুটে দুসঙ্গৰ গোষ্ঠী
লাজ কাজ পাসৰিলা ।
মোহ হাৰিবাব শুনি মহামোহে
বিলাপ কৰিবে লৈলা ॥
হা হৰি হৰি আশা দূৰ গৈল
হেৰুৱাইলো দণ্ডপাট ।
কপটীয়া বিধি কপট কৰিয়া
লেখিল মোৰ ললাট ॥

যিটো কাম বীৰ ত্রৈলোক্য কম্পন
ব্রহ্মা হব জিনিলেক ।

কোন অল্পমত ধৈর্য্যৰ হাতত
সিয়ো বীৰ পৰিলেক ॥

মহাবীৰ ক্রোধ সন্নাতে বিৰোধ
সৰ্বলোকে জয় ভৈল ।

ক্ৰমাৰ হাতত সি হেন বীৰৰ
গৰ্ব্ব বল দূৰ পৈল ॥

লোভৰ শৰত সিদ্ধমুনি যত
বহিবার শক্য নাই ।

তুষ্টিয়ে হেনয় বীৰকো জিনিলে
আসিল ভয়ে পলাই ॥

সম্প্রতি মোহোৰ মিত্রক পাঞ্চিলো
শত্রুক জিনিবে প্ৰতি ।

মোৰ বিধি বক্ৰে সিয়ো হাৰিলেক
আরে হইবে কোন গতি ॥

কেনমতে স্থিতি বহিব সম্পত্তি
থাকিবো কি ভোগ্য কৰি ।

চাৰি পাত্ৰ হাৰি মৰ্য্যাদা খণ্ডিল
কি কৰিবো এথা পৰি ॥

আরে মগ্ৰ কাক মাতিবো আনন্দে
অবা লোভ মোহ বুলি ।

মোক হিত বুদ্ধি দিব কোনে আসি
বুড়িল মোৰ সমূলি ॥

মোহোৰ সহায় ছইবাক মাতিবো
দুসঙ্গ নগৰ বাজে ।

কিমতে বিমুখ কৰাইবো হৰিত
 আৰে বৈলো মহা লাজে ॥
 হৰি হৰি আৰে যত জীৱগণ
 যাইবেক মোক চড়াই ॥
 কাম ক্ৰোধ লোভ মোহ দূৰ গৈলে
 তৰিবেক নাম গাই ॥
 এহি মহা খেদ ভৈলা পৰিছেদ
 আসিল যি কাৰ্য্যো লাগি ।
 তন্মাত্ৰা সহিতে একাদশ ইন্দ্ৰি
 জীৱৰেসে মন্দ ভাগী ॥ ৪৮৩

ছবি ॥

মহামোহৰ লগত
 ক্ৰোধৰ পুনৰ যুদ্ধলৈ
 যাবলৈ প্ৰতিজ্ঞা

এহিমতে মহামোহে বিস্তৰ বিলাপ
 মনে লাজ পায় অতিশয় ।
 ক্ৰোধে অগ্নি জ্বলি গৈল ৰাজাক বুলিবে লৈল
 কেন ৰাজা কৰা হেন ভয় ॥
 তোমাৰ চিন্তাক দেখি কিসক জীৱন ধৰো
 থাকি আসি কৰো কোন কাম ।
 পৰম আটোপে সাজি সংসঙ্গ নগৰে আজি
 গাৱে গাৱে কৰিবো সংগ্ৰাম ॥
 আমাৰ লগত ৰাজ্য তুমিয়ো যুদ্ধক সাজা
 দেখা কৰো কেন বিসঙ্গতি ।
 সংসঙ্গ নগৰ ভাজি দুসঙ্গ নগৰ পাতে
 আজি সৱে খণ্ডাও ভকতি ॥
 তুমি জগতকে জিনি আছা সৱে বশ্য কৰি
 দেৱগণে খাটয় তোমাত ।

পাত্ৰ মঞ্জী সমন্বিতে বিবেকক ধৰি আনো
 নকৰিবা সংশয় ইহাত ॥
 হেন শুনি মহামোহে উলসিত ছয়া আতি
 সাজ সাজ বুলি আদেশিলা ।
 হস্তী ঘোৰা পদাতিৰ গিৰত পৃথিবীখান
 দলদোপ কৰিয়া লবিলা ॥
 হাতে ধনু শৰ ধৰি মুক্ষ মুক্ষ বীৰগণ
 নৃপতিৰ লগ ধৰিলন্ত ।
 বথে তুলি ধনু শৰ মহামোহ নৃপবৰ
 পাছে যুদ্ধ কাছে কাচিলন্ত ॥
 আঠ গোটা ঐশ্বৰ্য্যাক কৱচ পিন্ধিয়া গারে
 কাল ৰূপ শূল পাট লৈল ।
 অবিজ্ঞাৰ পঞ্চ পৰ্বা ধনুখান লৈয়া হাতে
 তিনি গুণ তাতে যোড় ভৈল ॥
 চতুৰ্বিংশ কুৰি বৰ্ণ টোনক পিঠিত লৈল
 দশেন্দ্ৰিয়ে শৰ ভৈলা তাত ।
 শঙ্কৰত বৰ মাগি সেহি শৰ ধনু পাইলা
 ত্ৰিভুবনে হাৰি আছে যাত ॥
 তাৰ যত সেনাচয় কোনে লেখা কৰিবেক
 বস্ত্ৰ পীত বৰ্ণ অপৰ্য্যন্ত ।
 ভূলোক ভুবলোক মহজন তপ লোক
 সত্যলোক সৈন্তে যুড়িলন্ত ॥
 সাতো পাতালক জুৰি লৰিলেক মহামোহ
 চৈধ্যয় ভুবনে বীৰ সাৰ ।
 পৃথিবীক শুষিলেক দেৱতাক জিনিলেক
 ব্ৰহ্মাকো দিলন্ত গৈয়া ধাৰ ॥

স্বৰ্গ ত্ৰ্যম্বকপদ সবাৰো কাটিয়া লৈলা
 হৰপুৰ কৈলাস জিনিলা ।
 বিষ্ণুপুৰক জিনি গোলোক বৈকুণ্ঠে গই
 মহামোহে আপুনি চৰিলা ॥
 বিচাৰ বিবেক ধৈৰ্য্য তুষ্টি বিৰকতি ক্ষমা
 দায়া বীৰো দেখি জিহ্বাবিল ।
 দেখা দেখা নৃপবৰ মোহ ৰাজ্য অধমৰ
 সয়ে জিনি পাইলা বিষ্ণুপুৰ ॥
 এতমান মহামোহ কাত বলে কৰে গহ
 পাণীৰ ভাবনা হোক দূৰ ॥৪৯২

পদ ॥

মহামোহ আৰু
 বিৱেকৰ বৰ্ণক্লেৱত
 সাক্ষাৎ

হেন শুনি সম দম লৈয়া বীৰগণ ।
 বিৱেক নৃপতি যুদ্ধে কৰিলা গমন ॥
 মহামোহে বিৱেক ৰাজ্যে ভেট ভৈল ।
 হাতে ধনু শৰ ধৰি গজ্জিবাক লৈল ॥
 শুনিয়া বিৱেক ৰাজা ভাল কাম কৈলা ।
 আমাতো অধিকে তুমি বলে চাৰ ভৈলা ॥
 তাতেসে কৰিলা জানো হেন মন্দ কাম ।
 নতু শুনি আছা মোৰ মহামোহ নাম ॥
 চাৰিয়ো পাত্ৰক মোৰ কৰিলাহা লাজ ।
 তাৰ প্ৰতিফল আজি দিবো মহাৰাজ ।
 তোমাৰ বিৱেক নাম আজি দূৰ গৈল ।
 মহামোহ কালে আসি আজি লাগ লৈল ॥
 প্ৰচণ্ড বহ্নিক কেনে জানি কৈল জাস ।
 আজি মোৰ হাতে ৰাজা সেন্ধবে নেৰাস ॥

হেন শুনি বিৱেক নৃপতি মহাসন্ত ।
 পৰম গম্ভীৰে বাক্য হাসি বুলিলন্ত ॥
 শুন মহামোহ মন্দ কপটৰ ঘৰ ।
 ভালমন্দ কিছু নজানস পূৰ্বাপৰ ॥
 ধৰ্ম্মাধৰ্ম্ম সত্যাসত্য তাকো নিচিনিলি ।
 নিৰন্তৰে জীৱ সৱ সংসাৰী কৰিলি ॥
 ভকতৰ দ্ৰোহ আচৰিলি ছদ্মুচাৰ ।
 বেদ নীতি ধৰ্ম্মক কৰাইলি তিৰস্কাৰ ॥
 তোৰ মহামোহ নাম অধৰ্ম্মৰ হেতু ।
 ইটো ত্ৰিজগতে তঞি তৈলি ধূমকেতু ॥
 আজি মহামোহ নাম গুচিব তোমাৰ ।
 মোহোৰ হাতত তুমি যাইবা যমদ্বাৰ ॥
 হেন শুনি মহামোহে ক্ৰোধত জ্বলিলা ।
 অবিচাৰ পঞ্চশৰ প্ৰহাৰ কৰিলা ॥
 দেখি পাছে বিৱেক নৃপতি ধৰ্ম্মশীল ।
 বিচাশৰ হানি তাক বাটতে ছেদিল ॥
 শৰৰ বিনাশ দেখি ক্ৰোধত জ্বলিল ।
 পুত্ৰ তিনি পাট শৰ গুণত জুৰিল ॥
 ব্ৰহ্মা বিষ্ণু ৰুদ্ৰত পাইলেক তপ কৰি ।
 বিৱেকক লাগি হানিলেক বলে ধৰি ॥
 নিগুণ সাধুৰ সঙ্গ কথাত বতি শৰে ।
 হাসি হাসি বিৱেকে ছেদিলা নিৰন্তৰে ॥
 ছুলাই চাৰি পাট শৰ মাৰিয়া পাঠাইল ।
 যম ইন্দ্ৰ কুবেৰ বিষ্ণুত ঘিটো পাইল ॥
 ভকতিৰ পঞ্চ তত্ত্ব বিচাৰক হানি ।
 নিবাৰ কৰিলা শৰ ৰাজা মহামানী ॥

বিৱেকৰ লগত
 মহামোহৰ যুদ্ধ

শৰৰ বিনাশে মহামোহ জলি গৈলা ।
 ছনাই তিনি পাট শৰ প্ৰহাৰিবে লৈলা ॥
 তিনি শৰে তাপ দিয়া বিদ্বিক আচৰে ।
 সাধু সেৱা শৰে নিমাইলন্ত নুপবৰে ॥
 শৰ চনে মহামোহে হুগুণে জলিল ।
 দশ পাট শৰ আনি গুণত যুৰিল ॥
 কৰ্ণমানে টানি হানিলাহা দশবাণ ।
 নামাগ্নি শৰত পৰি ভৈলা খান খান ॥
 এহিমতে মোহে প্ৰহাৰয় যত শৰ ।
 তাকে তাকে নিবাৰন্ত ৰাজা বিৱেকৰ ॥
 হেন দেখি মোহ ৰাজা বিস্ময় ভৈলন্ত ।
 কিনো আতি মহাবীৰ বিৱেক মহন্ত ॥
 ভালেতো সবাতে জয় আৰ সৈন্ত যত ।
 এহি বুলি কৰে মনে বিষাদ মনত ॥
 আনৰ নহয় যুদ্ধ বিৱেক মোহৰ ।
 সংসঙ্গ দুসঙ্গ অৰি জীৱ ইন্দ্ৰিয়ৰ ॥
 তুই হানো লগৰ সেনা সাগৰ সমান ।
 ধৰ্ম্মাধৰ্ম্মে যুদ্ধ কৰি প্ৰহাৰয় বাণ ॥
 কাহাকো মাতয় কেহো থাক থাক বুলি ।
 কাহাকো ধৰিয়া কতো আছাৰন্ত তুলি ॥
 কাকো কেহো বোলে খঞ্জে গৰিহা বচন ।
 মুখ চাহি তুমো দলে কৰয় গৰ্জ্জন ॥
 অস্ত্ৰ শস্ত্ৰ ধৰি কতো ক্ৰোদ্ধে খেদি যাই ।
 কতোহো প্ৰহাৰে কতো জন লাগ পাই ॥
 পৰিখ পটিশ হানৈ গদা মুদগৰ ।
 কতো হতাহতি যুদ্ধ কৰে নিবন্তৰ ॥

জিনিয়া বিবেক সৈন্তে কবে বজ ঢল ।
 মহামোহ সেনা হাবি পলাই দেই ভল ॥
 সীতার নিমিত্তে যেন বান্ধস বানবে ।
 লঙ্কা নগরত বেড়ি ঘোর যুদ্ধ কবে ॥
 সেহিমতে সংসজি মন্ত্ৰজি ছয়ো ঘবে ।
 ধর্ম বন্ধা নাশ হেতু যুজে নুপববে ॥
 হৃদিপুৰ নগরত মিলিল প্রমাদ ।
 জীৱবে মনবে প্রজা সহিতে সম্বাদ ॥
 আকাশ বায়ুৰে যেন মূৰ্ত্তি নাহিকয় ।
 গুৰুৰ প্রসাদে জানি তত্ত্বক নিশ্চয় ।
 ভুবুঝি দৃষয় যিটো তাত কিবা কাজ ।
 কিন্তু হৰি নাম ধর্ম প্রপঞ্চত বাজ ॥
 বিবেকৰ সৈন্ত যেন অগ্নিৰ প্রকাশ ।
 পাপমূৰ্ত্তি মোহ প্রজা পুৰি হুইব খাশ ॥
 ধর্মক বাখিব হৰি অধর্মক নাশি ।
 সেহি হেতু নব কাপে আছন্ত প্রকাশি ॥
 দুই হানো আন্দোলে মহী কৰৈ টলবল ।
 বহিবেক নপাৰি যেহেন যাই তল ॥
 দিগ্গজ সকলো থিৰে বৈব নপাৰয় ।
 কৃষ্ণ অনন্তৰো মহা মিলি গৈলা ভয় ॥
 সাতো সাগরত জল খলক লাগিল ।
 সুৰাসুৰ লোকে বোলে প্রলয় মিলিল ॥
 চন্দ্র সূৰ্য্য গ্রহ তাৰা কম্পিবাক লৈলা ।
 গুনিয়োক আত পৰে যেন কথা ভৈলা ॥
 পুনৰপি মোহে সমে সুমিত্র বীৰব ।
 ধৰ-মাৰ বুলি ঘোর মিলিল সমব ॥

নিকৰণ বীৰে কাকণিক গৈলা ধাই ।
 অক্ৰোধিয়ে ক্ৰোধক ধৰিলা লাগ পাই ॥
 আলাস্ত্ৰে সহিতে যুদ্ধ ভৈল উজোগৰ ।
 নিদ্রা উজাগৰে ঘোৰ মিলিল সমৰ ॥
 নিন্দা সহ নৰ লাগিলেক ঘোৰ বণ ।
 হিংসা অহিংসায়ে বাক্যে কৰয় ঘালন ॥
 কুযশ সহিতে সুযশৰ ঠেলাঠেলি ।
 কুব্ৰুতি সুব্ৰুতি যুদ্ধ কৰে হাত মেলি ॥
 সুকথায়ে কুকথাক কৰয় প্ৰহাৰ ।
 সত্য সমে যুজয় অসত্য ছৰাচাৰ ॥
 অশ্ৰদ্ধাবীৰে অশ্ৰদ্ধাক বোলে থাক থাক ।
 অগ্ৰীতিয়ে গ্ৰীতিক দিলেক শৰ জাক ॥
 নিগুণে সহিতে গুণে কৰৈ মহাযুদ্ধ ।
 নব্রসমে অনব্রক মিলিল বিৰুদ্ধ ॥
 নিৰ্ভয়ে সহিতে যুজে ভয় মহাবীৰ ।
 সুখৰ প্ৰহাৰে কাষ্পে দুখৰ শৰীৰ ॥
 অস্নেহক গৈলা ধাই স্নেহ মহাশয় ।
 পাপে সমন্বিতে পুণ্যে যুদ্ধ আচৰয় ॥
 ধৰ্ম্মে সমে অধৰ্ম্মৰ মিলিল তুমুল ।
 নীতি অনীতিয়ে ছয়ো কৰে ছলস্থল ॥
 এহিমতে যুজে আনো বীৰগণ যত ।
 সংক্ষেপ পদত তাক নিবন্ধিবো কত ॥
 অন্ত্ৰে অন্ত্ৰে চাই ক্ৰোধে কৰয় আক্ৰান্ত ।
 কতো কতো বাহু ডান্ধি কামোৰয় দাস্ত ॥
 কাহাকো কটাইক্ষে কতো চাহে টেব কৰি ।
 জিনিলো বুলিয়া টানি আনে হাত ধৰি ॥

দুসঙ্গৰ সেনাৰ
পলায়ন আৰু
সংসঙ্গৰ জয়

সহিবে নপাৰি দুসঙ্গৰ সেনাচয় ।
দিলে ভঙ্গ সংসঙ্গ সেনাৰ ভৈলা জয় ॥
কৃষ্ণৰ চৰণে যাৰ আছয় ভকতি ।
কি কৰিতে পাৰে তাক দুসঙ্গ দুৰ্ম্মতি ॥
সংসঙ্গৰ সেনাগণ যতক আছয় ।
একেবাৰে সবাবো ভৈলেক বণজয় ॥
দুসঙ্গৰ বীৰগণ হাবিয়া পুলাই ।
হৈবোহো ভকত বুলি মাগি লৱে ঠাই ॥
সংসঙ্গৰ স্মৃথ নিতে বাঢ়ে ভকতিত ।
সদায়ে কৰুণাশীল সকৰুণ চিত ॥
তাতেসে পৰৰ উপকাৰক জানয় ।
দুসঙ্গীৰ দুখ দেখি মনে নসহয় ॥
শুন হেৰ দুৰ্জ্জন ৰাজাৰ প্ৰজাগণ ।
দেখি নেদেখস কেনে অন্তৰ লক্ষণ ॥
বাৰে বাৰে হকুৱাইলো তভো লাজ নাই ।
হৰি নভজিলে দুখ সেন্থৰে নেড়াই ॥
যদুবৰ ঈশ্বৰত পশিয়ো শৰণ ।
তেবেসে হৈবেক জানা দুৰ্গতি তৰণ ॥
এহি বুলি বিৱেক প্ৰজায়ে দিলা বোধ ।
হিতক অহিত মানি জলি গৈলা ক্ৰোধ ॥
প্ৰজা ভঙ্গ দেই দেখি মোহে দিলা হাক ।
কৈক যাস বুলি থিৰ কৰিলা সেনাক ॥
মোহোৰ আগত কৰে এত মান গহ ।
লঘু হস্ত দেখি কৰে প্ৰজাক নিগ্ৰহ ॥
এহিবুলি মহামোহে ধৰি ধনু শৰ ।
বৰেকক লাগি শৰ মাৰিলা বিস্তৰ ॥

বিবেক আক
মহামোহৰ যুদ্ধ

পাপৰ সাগৰে মোহ ক্ৰোধত জ্বলিল ।
বিষয় কু তৰ্ক শৰ অনেক হানিল ॥
শ্রদ্ধাভক্তি শৰে তাক ছেদিল নৃপতি ।
পুনৰপি মহামোহ দাক্ষণ কুমতি ॥
পাপ মোহ জৰী শৰে বন্ধন কৰয় ।
ধৰ্ম্ম শ্রদ্ধা বিৰকতি হৰি স্মৰয় ॥
বাগ বাগিনীক আদি গীতৰ পয়াৰ ।
মহামোহ ৰাজাৰ ভাঙ্গিল পটোৱাৰ
ছনাই ছনাই মহামোহে ধৰি ধনু শৰ ।
বিৱেকে সহিতে ঘোৰ কৰয় সমৰ ॥
যত যত শৰ মানে মোহে প্ৰহাৰয় ।
ভক্তিমুখী বিৱেকৰ লোমো নলৰয় ॥
কামদেৱ মদনৰ পুষ্পবাণ ধৰি ।
প্ৰহাৰ কৰয় নৃপতিক লক্ষ্য কৰি ॥
দেখ দেখ এহি শৰে যম ঘৰে নেওঁ ।
যত কৰি আছ তাৰ প্ৰতিকাৰ দেওঁ ॥
মোহৰ মোহিনী বাণ সূৰ্য্য সম কাস্তি ।
দশোদিশে প্ৰকাশ কৰিয়া জ্বলে আতি ॥
তেতিক্ষণে ধৈৰ্য্য মেক গিৰি শৰ ধৰি ।
বিৱেক নৃপতি ছেদিলন্ত লীলা কৰি ॥
হেন দেখি মহামোহে বিস্ময় ভৈলন্ত ।
কোন অস্ত্ৰ হানি জিনো বিচাৰি নপাস্ত ॥
পাছে কতো বেলি চিত্ত কৰিলন্ত থিৰ ।
অগ্নিশৰ যুৰিলন্ত ক্ৰোধে সুৰাপিৰ
আধ বেথ কৰি হানিলন্ত মহাবেগে ।
ধম ধম অগ্নি জ্বলি গৈলা সেহি ছেগে ॥

স্বৰ্গ লজ্জিলেক জুই দেখি ভয়ঙ্কৰ ।
 যুদ্ধ এৰি সেনা ভিড়ি দিলেক লৱৰ ॥
 প্ৰচণ্ড বহ্নিৰ তাপে শৰীৰ পোৰয় ।
 বাখা ৰাজ্য বুলি প্ৰজা আটম পাৰয় ॥
 হেন দেখি বিৰেক নৃপতি বুদ্ধিমন্ত ।
 ক্ষমাশীল সাগৰৰ জল সিঞ্চিলন্ত ॥
 তেখনে লুমাইলা জুই গৈলা তাপ ভয় ।
 দেখি মোহ নৃপতিৰ মিলিল সংশয় ॥
 আতপৰে মোহে লোভ নামে বাঘশৰ ।
 বিৰেকৰ গাৱে হানিলন্ত দৃঢ়ভৰ ॥
 খাএঁ খাএঁ বুলি মুখে ভোন্ধে আসে খাই ।
 হাসি হাসি বিৰেক নৃপতি আছে চাই ॥
 সন্তুষ্টি সম্বৰ শৰ নৃপতি হানিল ।
 লোভ বাঘ শৰ কাটি জিহ্বা কাঢ়ি নিল ॥
 কুমন্ত্ৰ বাণক হানে মোহ ছৰাচাৰ ।
 ব্যাকুল কৰিতে প্ৰতি কৰিলা প্ৰহাৰ ॥
 গুণমন্ত্ৰ হানিয়া তাক বাটতে কাটিল ।
 মহামোহ ৰাজ্য পাছে যুদ্ধত ঘাটিল ॥
 যেই যেই শৰ হানে মোহ নৃপবৰে ।
 তাকে তাকে কাটন্ত বিৰেক নৰেশ্বৰে ॥
 একোমতে উপায় নাপান্ত গুণি চাই ।
 মহামোহ নৃপতিৰ বল বুদ্ধি নাই ॥
 মহা ক্ৰোদ্ধে শ্ৰান্ত পায় নিশ্বাসকো কাঢ়ে ।
 নাৰাচতো শৰ হানিলন্ত একেবাৰে ॥
 মিছা কাৰ্য্যে যত শৰ বহি মৰে ভাৰ ।
 অযুতে নিযুতে শৰ কৰিলা প্ৰহাৰ ॥

মহামোহ বজাৰ
যুদ্ধত পৰাজয়

আকাশ চানিয়া চন্দ্র সূৰ্য্য নিবাৰিল ।
 প্ৰলয়ৰ মেঘে যেন গগন ঢাকিল ॥
 দেখিলন্ত বিৰেক নৃপতি মহাবধ ।
 শৰে ছানি আসে ঢাকি গগনৰ পথ ॥
 আশী পাট শৰ হানিলন্ত নৃপবৰ ।
 মোহৰ ছেদিল মাৰিলন্ত যত শৰ ॥
 পাইছে মহামোহ ৰাজা যুদ্ধে হাবিলন্ত ।
 শুধা হাত হয় অধোমুখে বহিলন্ত ॥
 সাগৰৰ উৰ্মি যেন নিজম পৰিল ।
 সিদ্ধমুনি বিছাধৰে জয় জোকাৰিল ॥
 ব্ৰহ্মা হৰ ইন্দ্র চন্দ্র যত গ্ৰহ ৰাশি ।
 বিৰেক ৰাজাক স্তুতি কৰিলন্ত আসি ॥
 নমো নমো অন্তৰ্য্যামী বিৰেক মুৰাৰি ।
 ভকত বৎসল দেৱ দীন দুখহাৰী ॥
 সমস্তৰে জীৱ আত্মা সাধি ভগৱন্ত ।
 তোমাতেসে গহে কৰে সৃষ্টি ধিতি অন্ত ॥
 হেন মহেশ্বৰ তুমি বিনে নাহি আন ।
 তোমাৰ আশ্ৰয়ে সাধে জগতে কল্যাণ ॥
 আছন্তো সৱাতে সম ৰূপে দয়াময় ।
 তথাপি ভক্তকো স্নেহ কৰা কৃপাময় ॥
 মহামোহে পাপী মনে আমাকো নাশিল ।
 তোমাৰ চৰণে সেৱা কৰিতে নিদিল ॥
 আৱে তাক জিনি কিনো কৰিলাহা দায়া ।
 সবাৰো গুচাইলা সংসাৰৰ যত মায়া ॥
 অধম মনৰ সঙ্গ নৰাঞি বসাতলে ।
 কৰিয়ো উদ্ধাৰ তযু চৰণ কমলে ॥

বাবাণসী আক
বিরেক নগৰ
নিৰ্মাণৰ বৃত্তান্ত

শত্ৰু বোধে কৈলোঁ যুদ্ধ মোহ সঙ্গে আমি ।
সেহি অপৰাধক ক্ষমিয়ো বাম স্বামী ॥
বিস্তৰ কৰিল স্তুতি নতি দেৱগণ ।
শুনিয়া সন্তোষ ভৈলা বিৱেকৰ মন ॥
এহি বুলি দেৱগণে প্ৰণাম কৰিলা ।
মেলানি যাগিয়া থানে থানে প্ৰবেশিলা ॥
যুদ্ধ জিনি বিৱেক নৃপতি মহা সন্ত ।
মহামোহ নৃপতিক শাস্তি বুলিলন্ত ॥
হে মহামোহ ৰাজা ইন্দ্ৰি অধিপতি ।
শুনিয়োক কহো মঞি শাস্ত্ৰৰ যুগুতি ॥
যি কালত ঈশ্বৰ সৃষ্টিত ইচ্ছা ভৈলা ।
চৈধ্যয় ব্ৰহ্মাণ্ডৰ প্ৰাণী একস্থান কৈলা ॥
অজাইলা অনেক দেহা কুচাণ্ড কুভাণ্ড ।
পাচত নিৰ্ম্মিলা ইটো মনুষ্যৰ ভাণ্ড ॥
তাহাতে নিৰ্ম্মাণ কৰিলন্ত দুই থান ।
বাবাণসী বিৱেক নগৰ পুৰীখান ॥
একাদশ ইন্দ্ৰিতত্ব সত্ত্ব ৰজ তম ।
চন্দ্ৰ সূৰ্য্য অগ্নি বায়ু প্ৰজাপতি যম ॥
ব্ৰহ্ম বিৰাটত জীৱ অজি আছে যত ।
সমস্ততে সমৰ্পিলা ক্ষুদ্ৰ বিৰাটত ॥
নৱখান দ্বাৰতে নিৰ্ম্মিলা দশদ্বাৰ ।
কোন পাপ কোন পুণ্য কৰিয়া বিচাৰ ।
সেহি দুই নগৰতে তুমি আমি ৰাজা ॥
পাপ পুণ্য ফল ভুঞ্জো দুয়ো দল প্ৰজা ।
সৰাৰে উপৰি গুৰু যদুৱৰ ৰাই ।
হৃদয় কমলে বসি আছে ৰজ চাই ॥

সৰ্ব্ব শ্ৰুতি শিবোৰত্ব মূৰ্ত্তি ভগৱন্ত ।
 পাপ পুণ্য ফলে স্তম্ভ দুখ ভুঞ্জাবন্ত ॥
 এতেকে তাহান পাৰে ভজি মোক্ষ সাধো ৷
 প্ৰথমতে ভক্তিভাৱে গুৰুক আৰাধো ॥
 এতেকে সংসাৰ স্তম্ভে তৰিবাক পাৰি ৷
 সমস্তে শাস্ত্ৰৰ মৰ্ম্ম কহিব বিচাৰি ॥
 তেহে পিতা মাতা তেহে ইষ্ট গুৰুজন ।
 মনুষ্য স্বৰূপে আছা প্ৰভু নাৰায়ণ ॥
 তাহান স্তম্ভদ দুই জীৱ মন ভাই ।
 শৰণ পশিয়ো জান্টে ইন্দ্ৰিয় বড়াই ॥
 এহি বুলি বিৱেক নৃপতি মৌন ভৈলা ।
 মনক বুঝায়া ধৰ্ম্ম সংক্ষেপিয়া কৈলা ॥
 তাক শুনি মনৰ উতপাত কৰে মতি ।
 হৰি হৰি আৱে কিনো গৈলো অধোগতি ॥
 ইন্দ্ৰিয়ৰ ৰাজ্য ছৰা কৈলো নানা ভোগ ।
 তাৰ ফলে শৃগাল স্নানৰ ভৈল যোগ ॥
 হা হৰি হৰি মোৰ কি কৰিলা গতি ।
 অকাৰণে মিথ্যা যুদ্ধ কৰিলো দুৰ্ম্মতি ॥
 মোৰ ইটো কৰ্ম্ম নোহে তোমাৰেমে লীলা
 আপোনাৰ কাৰ্য্য প্ৰভু আপুনি কৰিলা ॥
 তথাপিতো আমাতে মানিলো সিটো দোষ ।
 নিজ ভৃত্য বুলি মোক ছয়োক সন্তোষ ॥
 তোমাৰ কুখিত আছে যত ইন্দ্ৰগণ ।
 সবাৰে পালন কৰ্ত্তা তুমি নাৰায়ণ ॥
 অৰুণে চৰণে সত্যে পশিলো শৰণে ।
 এহি বুলি বহু তুতি কৰিলন্ত মনে ॥

বিবেকৰ ওচৰত
মহামোহৰ আৰ্থনা

হেন শুনি যদু গুৰু দিলা আশীৰ্বাদ ।
সেহি দিনা হস্তে গৈলা সবাৰে প্ৰমাদ ॥
পাছে মহামোহে বিবেকৰ পাশে গৈলা ।
জ্যেষ্ঠ পিতৃ মানি স্তুতি কৰিবাক লৈলা ॥
হে প্ৰাণ বন্ধু কৃষ্ণ অনাথৰ নাথ ।
কৰোহো কাতৰ চৰণত ধৈৰ্য্য মাথ ॥
তোমাৰ চৰণে মোৰ নভৈল ভকতি ।
মোহ সাগৰত মজি গৈলো অধোগতি ॥
তিনি তাপে তাপ দিয়া শ্ৰুতি হৰাইলা ।
আপোনাকে আত্মা সমে যুদ্ধ আচৰাইলা ॥
তোমাৰে সে কুট নাট কপট প্ৰকৃতি ।
জ্ঞান পথ নাশি ঘোৰ মিলোৱা বিপত্তি ॥
আপোনাৰ গুণে তুষ্ট হয়ো মোক প্ৰতি ।
জন্মে জন্মে বোক যেন তোমাত ভকতি ॥
ইবাৰ ককণা মোক কৰা তুমি স্বামী ।
সসৈন্তে সহিতে ৰাইজ সমৰ্পিলো আমি ॥
আকে জানি ৰূপা মোক কৰিতে যুৱাই ।
ইবাৰ পৰিলো পাৱে নেৰিবা গোসাঁই ॥
অপাৰ সংসাৰ পাৰ কৰা যেন কৰি ।
নিবন্তৰে ইন্দ্ৰগণে বোলা হৰি হৰি ॥ ৫৫৫

তুলি ॥

পাছে মহাৰাজা বিবেকৰ পতি
যুদ্ধত ভৈলন্ত জয় ।
মহামোহ ৰাজ্য বণ হাৰি য়েৰে
অধোমুখ হুৱায় ॥

বিবেকব উপদেশ

পৰম কৰুণা

বিবেক নৃপতি

কৃপাৰ যেন সাগৰ ।

মোহ নৃপতিক

পুন্নু যি বুলিলা

শুনা তাক অনন্তৰ ॥

বিবেক বদতি

শুনা ইন্দ্রপতি

কহো মগ্ৰিঁ তব্ধসাৰ ।

ব্রহ্মা শঙ্কৰত

যি বৰ লভিলা

ত্রিভুবনে চমৎকাৰ ॥

তথাপি কৃষ্ণৰ

দাসক জিনিবে

নকৰিবা কিছু আশ ।

অষ্ট গুণ তেজি

নিগুণ হৰিত

ভজি হোৱা তান দাস ॥

তেবেসে মায়াৰ

ভ্রমক এৰাইবা

মন ছইবা শুদ্ধাশয় ।

শ্রৱণ কীৰ্তন

কৰি অনুক্ৰমে

লভিয়ো ভক্তি অভয় ॥

ভকতৰ সঙ্গে

থাকি মহানুখে

মুখে লৈয়া গুণ নাম ।

সুদৃঢ় বিশ্বাসে

কৰিয়ো ভকতি

তেবে হৈবা পূৰ্ণ কাম ॥

বিবেকৰ হেন

বাইক অমৃতত

মোহ ছয়া নৃপবৰ ।

মায়া পাশ ছেদি

নিৰ্ম্মল ভৈলন্ত

সঙ্গী ভৈলা সহসঙ্গৰ ॥

পূৰ্ব ব্যৱহাৰ

তেজি নিবন্তৰ

ছৰি ভক্তি কৈলা সাৰ ।

হুয়া নম্র ভাব বিবেকৰ পাৰে
কবিলন্ত নমস্কাৰ ॥

নমো নমো পিতৃ আমি তযু ভৃত্য
অজ্ঞানে কবিলো দোষ ।

ভক্তি জ্ঞান দিয়া গুচাই মোহ মায়া
দাসত ছয়ো সন্তোষ ॥

পাপ দ্বাবে যুক্ত নরকি বাধাগসী
নগবে পাতিয়া ব্রাজা ।

দুসঙ্গ কণ্টক কাঁচ ত্রোখ আদি
নর୍କি ভৈল। সবে প্রজা ॥

সি সবে সহিতে মোকে ভক্ত কৰা
বিবেক নগৰে আনি ।

তেবেসে সবাবো দেহে প্রাণে মনে
দাস হৈবো চক্রপাণি ॥

হেন অনুগ্রহ কৰা জীৱ আত্মা
পৰমাত্মা শ্ৰুতি হোক।

নকৰা বিফল জন্মৰ সাফল
 তদু যশ বিস্তাৰোক ॥

মোহর ভক্তিক দেখি বিবেকব
ভৈল আতি মনতুষ্ট।

প্রেমত মঝিল লোভক ঝবিল
ধৰিলা উঠ সাবটি ॥

দুইক দুই স্নেহে চুম্বন করিয়া
এক সাজু হুয়া বৈলা ।

সৎসঙ্গ নগবে এক প্রাণ হয়
 ভকতি শিখাইবে নৈলা ॥ ৫৫৯

ছবি ॥

শুদ্ধ জীব নিগদতি শুনা মন মহামতি
 হবি ভকতব যেন বল ।
 সৎসঙ্গব দুঃসঙ্গব তুমি আমি মূল ভূত
 তাক পুষ্টে কহিব সকল ॥
 ঈশ্বরব ইচ্ছামতে দেহ প্রাণ বুদ্ধি মন
 দশ বায়ু দশেন্দ্রিয় সমে ।
 দশ দিগপাল আদি চক্ষু কর্ণ নাসা মুখে
 থানে থানে থৈলা অনুক্ৰমে ॥
 অরলোম প্রতিলোম ভরবন্ধ অপবর্গ
 স্বর্গ নর্ক প্রকৃতিব কাণ্ডে ।
 পুৰঞ্জয় লোকপাল মহামায়া ভূতপাল
 সমস্তে আছয় এহি ভাণ্ডে ॥
 পাপ পুণ্য ফলে লোক ভুঞ্জৈ সুখ পারে শোক
 সরে খানি তোমাৰে সে ফলে ।
 ধর্ম্য পথে চলা যদি প্রাণী হোরে ব্রহ্মবাদী
 পাপ কৰা যাইব বসাতলে ॥
 পাপ কর্ম্ম এৰিয়োক সবে হবি ভক্ত হোক
 তেৱেসে আমাৰ কৃত্য হই ।
 সবাবো উপৰি গুৰু আছে বৃক্ষ কল্লতক
 তান্তে ভক্তি মাগিবে লাগয় ॥
 আউৰ কিবা মোহ তুমি পুছিবাক বাঞ্ছা কৰা
 বুলিয়ো মোহোৰ আগে যত ।
 ইবাৰ কি শোক মোহ গুচিল কি মুগুচিল
 মোৰ আগে কহিয়ো সমস্ত ॥

মহামোহ বজাৰ
পূৰ্ণজন্মত
দক্ষ প্রজাপতি
কপে জন্ম

যিটো জ্ঞান শুনিছিল। বুঝিলা কি লুপ্তিলা
দুনাই কহে। তোমাৰ আগত ।
দক্ষ নামে প্রজাপতি জীৱ শিৱ বৈবী হয়।
মহামোহ ৰাজা ই জন্মত ।
যদুৰ গুৰু বুলি পৰম আত্মা চিনাইলোহে।
বিৱেকেসে জীৱ তান অংশ ।
মোহমায়া বুলি যিটো প্রকৃতিক কহিলোহে।
দুসঙ্গ কণ্টক তানে বংশ ॥
সৎসঙ্গৰ গোষ্ঠী যত সত্য শৌচ ক্ষমা আদি
আত্মা আত্মা ই মোহোৰ সঙ্গতি।
আত্মা পৰ চয় আতি বিৱেকপুৰত থাকি
সৎসঙ্গত কৰয় ভকতি ॥
পাপৰ সঙ্গতি যত মহামোহ আদি কৰি
দিলে যুদ্ধ সবে সম দল ।
ধৰ্ম্মৰ সঙ্গতি ভক্ত বিৱেকে জিনিলে তাক
দেখা কেনে ভকতিৰ বল ॥
হেন হৰি ভকতিৰ মহিমা কহিবো ক'ত
সমস্তে পাপক বিনাশয় ।
তোমাকেসে দায়াতৰে বুঝাই কহিলোহে অৰ্থ
ভক্তিৰ পৰম তত্ত্বয় ॥
শুন্যোক মন ভাই হেলা আত লুপ্তাই
হৰি পাৱে কৰিয়ো ভকতি ।
কাম ক্ৰোধ লোভ মোহ পূৰ্বৰ স্বভাৱ ত্যজি
আৱে তুমি হয়ো শুদ্ধ মতি ॥
এহিমতে শুদ্ধ জীৱে মনক বুঝাইবে লৈলা
মনেয়ো মানিলা নিৰন্তৰে ।

সমস্তে ইন্দ্রিয়গণ জীৱৰ সঙ্গতি ভৈল
 ধৰিলন্ত ভকতি কৃষ্ণৰে ॥
 মনে জীৱে একে ভৈলা সংসঙ্গ নগৰে বৈলা
 ভৈলা পৰম আত্মাৰ সঙ্গতি ।
 আত্মাৰ বিচাৰ বস মহামোহ কথা যশ
 এহি মানে ভৈলা সমাপতি ॥ ৫৬৪

ছবি ॥

ভণে পুত্ৰ বমানন্দ তয়ু পদ মকবন্দ
 বসে ৰতি মন হোক পূৰ ।
 আপদ গ্রস্থত মোক সংসাৰৰ তুলিয়োক
 তুমি প্ৰভু কৃপাৰ ঠাকুৰ ॥
 তোমাৰেমে অংশ জীৱ তোমাক ভজিবো বুলি
 গৰ্ভতো কৰিলো নানা স্তুতি ।
 যেতিস্কণে জন্ম ভৈলো স্তন দান পাসৰিলো
 তয়ু মায়াই কৰিলা বিচুৰ্ভি ॥
 তয়ু ভূত্যা মোক্ষ হেতু আপুনি গৰুড় কেতু
 নৰ নাটে পাইলা বহু ক্লেশ ।
 দুৰ্জ্জনকো সংহৰিলা নিজ কুল নিস্তাৰিলা
 এহি কাৰ্য্যো জন্মি হৰিকেশ ॥
 নমো নমো কৃষ্ণ ৰাম মোৰ যত দোষ কাম
 ক্ষমিয়োক কৰুণাসাগৰ ॥
 মোৰ মন দুৰাচাৰ দূৰ দৃষ্টি নেদেখয়
 তুমি প্ৰভু গুণৰ সাগৰ ॥
 তয়ু গুণ মহিমাৰ অনন্তে নপারে পাৰ
 হেন অৰ্থ জানিবাক চাঞা ।

পিতৃ ইষ্ট গুণ মোৰ কৃপা বিছা বাসিনীৰ
 অমুগ্ৰহে অৰ্থক বনাঞ ॥
 এহি অপৰাধ ঘোৰ মৰষিৰো প্ৰভু মোৰ
 কৰোহো প্ৰাৰ্থনি বাৰম্বাৰ ।
 হৃদয়ত থাকি তুমি যি কিছু বুদ্ধিৰ গুণে
 মোহনাট কৰিলো প্ৰচাৰ ॥
 মূল সূক্ষ্ম ৰূপে হৰি ১ হৃদয়তে ছদ্ম কৰি
 থাকিবা ই যে মূৰ্ত্তি দৰশাই ।
 মহামোহ নামে শাস্ত্ৰ বেকত কৰিবে দিলা
 শূনি সৰে আনন্দিতে গাই ॥
 কিনো কৃপাময় হৰি শঙ্কৰৰ নাম ধৰি
 সমস্ত লোকক নিস্তাৰিলা ।
 আপোনাৰ সধৰ্ম্মক আপুনি বিস্তাৰ হেতু
 শ্ৰেষ্ঠ ভক্তি সৎসঙ্গ পাতিলা ॥
 ইটো প্ৰকৰণ অৰ্থ চাৰি বেদে কহি আছে
 আশী বিধ ভক্তি তাৰ সাৰ ।
 তাতো শ্ৰেষ্ঠ নৱ বিধ মধ্য সাৰ তিনি বিধ
 সৎসঙ্গে সবাতো সাৰোদ্ধাৰ ॥
 ইটো তত্ত্ব প্ৰসৱৰ শ্ৰুতি জননীসে মূল
 কহে শুক সনক নাৰদ ।
 মুমুৰ্খি মুবুৰ্খ অৰ্থ হৈল জন্ম গৈল ব্যৰ্থ
 ঘোৰ নৰ্কে ভুঞ্জিবে প্ৰমাদ ॥
 ইহাৰ তত্ত্বক বুজি একান্ত শৰণে ভজি
 নিস্তাৰিল বলি যে প্ৰহ্লাদ ।
 অতাপি সুকীৰ্ত্তি ঘোষে মুচুইলা সংসাৰ দোষে
 পাইলা বিষ্ণু পৰম প্ৰসাদ ॥

আকে জানি যত্রি মুঢ় মহামোহ নাট গুঢ়
 আৰ পদ বৰ্ণাইলো কিঞ্চিত ।
 চৈধ্যয় ব্রহ্মাণ্ড অর্থ ভাগবত পৰমার্থ
 একস্থানে দেহাতে বিদিত ॥
 ইটো অপবাধ ঘোৰ মিলৈ অহঙ্কাৰ মোৰ
 নজানি সমুদ্রে দিলো জাম্প ।
 এহি দোষ ক্ষমা কৰি উদ্ধাৰিয়ো দেৱ হৰি
 তযু পারে সমৰ্পিলো বাপ ॥
 যত্রি মহা বুদ্ধি হত নজানো ইহাৰ তত্ত্ব
 কোন অর্থ কিমতে আছয় ।
 আপোন কুশল অৰ্থে তথাপি ৰচিয়া চাইলো
 সৰ্ববদোষ ক্ষমা কৃপাময় ॥ ৫৬৭
 নমো বাম দামোদৰ বন্দো পদ গোপালৰ
 প্ৰণামোহো জয় হৰি দেৱ ।
 সেৱো দেৱ নিৰঞ্জন নমস্কাৰ কেশ দেৱ
 কৃতাঞ্জলি বামচন্দ্র দেৱ ॥
 প্ৰভুৰতে দামোদৰ নতি কৰো হৰিদেৱ
 প্ৰণতিতে প্ৰাণ হৰি দেৱ ।
 স্তুতি কৰো লক্ষ্মীনাথ পদ্মপাণি পারে মাথ
 লখিৰাম পদে কৰো সেৱ ॥
 মিনতিতে কুশদেৱ ভকতিতে দত্তদেৱ
 দণ্ডৰতে শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ ।
 কাতুৰ্বাদে মাধদেৱ আশ্বাসতে যদুমণি
 প্ৰাৰ্থনা কৰোহো সৰে দেৱ ॥ ৫৭৫

ହୁଳାଡ଼ି ॥

ইসর গুরুত্ব আশাৰ সমষ্টি

স্বভারে প্রসন্ন হোওঁ ।

নিজ ভৃত্য বুলি অধম জীবটি

তাবিয়া যশস্ফা থোঞা ॥

কপটে জপতে আউৰ জন্মে সেৱা

কৰিবাব আশ্ব নাই।

কোটি জন্মে তপি মনুষ্য ভৈলোহেঁ।

ব্যর্থেরে খাইব কালে পাই ॥

সত্য যুগে ধর্ম চতুপাদপূর্ণ

ତ୍ରେତାତ ତ୍ରିପାଦ ଶୈଳ ।

দ্বাপৰ কলিত সিয়ো খীণ ছয়া

হবি কীর্তনত বৈল ॥

ସନ୍ତ କାଳି ଯୁଗେ ଭାରତ ବାସିନ୍ଦେ

ধন্য নবতমু পাইলো ।

মুখে বাঁম নাম শ্রবণ পূর্ণ কাম

নায়ে বিপু আখি থাইলো ॥

ইহাৰ ঔষধ মাগো কৃপাময়

পূৰ্ণিয়ে। মনৰ কাষ ।

କହେ ବାମ ଦାସ ସାଧୁତ ବିଶ୍ୱାସ

মুখে বোলা ঝাম ঝাম ॥ ৫৮০

শব্দ-সূচী

[কেইটামান প্রাচীন শব্দবহে অর্থ আক মূল দিয়া হল। শব্দব কাষত দিয়া সংখ্যাই পৃষ্ঠা নুচাইছে। সং—সংস্কৃত ; প্রাঃ—প্রাকৃত ; তুঃ—তুলনীয়া]।

অগি আন, অগিমান, ৭৬, ৮৭, অজ্ঞান।

অপবৰ্গ, ১০৭, মুক্তি, মোক্ষ।

অবা, ১১, সোধোদন বাচক ; (অল্লা অববা অম্মা য় অবাএ)।

অমূর্তক, ৫৮, মূর্তিহীন, কপহীন, গভীর, দার্শনিক।

অশ্রধা, ৩৫, অশ্রদ্ধা।

অবলোম, ১০৭, অমুকুল।

আইলো, ৪৭, আহিলো (আয়ত + ইল)।

আউব, ৬৮, আক ; [< অবব]।

আকলি, ৬৭, আকোৱালি ধৰি, সাজু হৈ।

তুঃ—মাৰিল অন্তৰ বামে হাতত আকলি। (দশম)

অনি, ১১২, চকু ; [< অক্ষি]

আন্তুইচয়, ৫, আন্তিসমূহ ; [অন্তুষ্ঠ]।

আটোপে, ৯১, অহঙ্কার, দৰ্প।

তুঃ—ধাইলেক কৃষ্ণক হুনাই আটোপ। (দশম)

আতপবে, ১৪, ইয়াৰ পিছত।

আদলে, ৮৭, বশত পৰি।

আপেখিয়া, ৮৮, অপেক্ষা কৰি।

আলেজালে, ৭, অবাবত, অসার্থকত, নিষ্ফলত, অজ্ঞানত।

তুঃ—(১) কোন বস্তু ছাৰ খুজিলোহেঁ পণ্ডচাল।

ইহাক নিদিয়া পাতিলাহা আলজাল ॥ (অবগ্যাকাও)

(২) নেনা আয়ু আলেকালে, কেভিক্কেণ ধবে কালে। (দশম)

আন্তুদি, ৩৪, ঔষধি, ঔষধ।

উচ্চিত, ৪, উচ্চ, ওখ।

উজ্জ্বল, ৫, ভবিষ্যৎ পিতৃ অঙ্গভাব বিশেষ ।

তুঃ—চম্পাৰ পাকৰি সম আত্মনিৰ পাস্তি ।

উজ্জ্বল উজ্জ্বল নথমণি কৰে কাস্তি ॥ (মাধব কন্দলি)

উজ্জ্বল, ৮৩, উজ্জ্বল ।

উদগু, ৪২, শাসন নমনা, নিজৰ ইচ্ছামতে চলা ।

একাদশ ইন্দ্রিয়, ১, পঞ্চ জ্ঞানেন্দ্রিয় + পঞ্চ কৰ্ম্মেন্দ্রিয় + মন (উভয়েন্দ্রিয়),

চক্ৰ, জিহ্বা, নাক, কাণ, ছাল, মূৰ্ধ, হাত, ভৰি, পায়ু, উপস্থ আৰু

মন—এই এঘাৰটা ইন্দ্রিয়ৰ তত্ত্ব । তুঃ—অনাৰ্দ্ৰ পাতন ।

কচ্চিত, ১৩, কাচিৎ [কচ্চিত] ।

কটক, ১৮, সৈন্তবাহিনী, সেনাদল ।

কট্টিত, ৫, কট্টিত (স্বতোনালিক্যোত্তৰ) ।

কণ্ঠাৰ, ৮৮, কণ্ঠাৰ, কাণ্ঠাৰী (কণ্ঠগাৰী), নাৰৰ গুৰিয়াল ।

কক্ষ, ৬৪, স্বক্ষ ।

কৰণ্ডিক, ৪০, কৰণি ।

কৰৈ, ২৭, কৰৈ ।

কক্ষা, ৬০, প্ৰতিজ্ঞা ; স্থান (Orbit) ।

তুঃ—বাৰেক কৰিয়ো বক্ষা । গুচিল আঁমাৰ কক্ষা ॥ (সভাপৰ্ক)

কাচি, ২২, < কৃত্য ।

কাণ্ডে, ১০৭, বিশিষ্ট অৰ্থত কোষ ।

কাণ্ডে, ১০০, প্ৰাঃ কণ্ডই < কৰ্ণতি ।

কামক্ৰমে, ১৮, (শুদ্ধপাঠ)—কাম অৰে ।

কামোদ, ৬, কামনা পূৰ্ণ কৰোঁতা ; [< কামদ]

তুঃ—ভকত কামদ পাদ-পদ্ম মনোবস । (শঙ্কৰদেৱ)

কিটাট, ২৪, ডাঙোপ মাৰি ; ফেৰ পাতি (সং ১/কিট) ।

তুঃ—শব ঘাৱে হৃৎপুণে কিটাইল দ্বিজবৰ । (মহাভাৰত)

কুখিত, ১০৩, < কুক্ষি ।

কুশদেৱ, ১১১, আউনিআটা সত্ৰৰ অধিকাৰ (১৮১৮ - মৃত্যু) ।

খলিত, ২৪, ২৯, খলিত ।

খাশ, ৯৬, ক্ষয়, বিনাশ ।

খেড়ি, ৩৯, ক্রীড়া, খেল-খেয়ালি (ক্ষেড়া সিংহনাদে ছবাসদে চ কুটিলে—যেনিনী) ।

গকড়কেতু, ১০৯, গকড়বাহন শ্রীকৃষ্ণ ।

গৰাঁইলো, ৬৮, অভিবাহিত কবিলোঁ ।

গহ, ২০, অহঙ্কার, দৰ্প ।

গোপ্যানি, ৫৮, গোপনীয়, গুপ্ত ।

গালন, ৯৭, হত্যা কৰা, কষ্ট দিয়া অর্থত, (প্রাঃ ঘল) ।

চঅঁড়ি, ৩৮, চৰবি, পৃঃ ৪২ চৰ্মাসন, ভালৰ আসন [চৰবি] ।

চটাআই, ৪১, ছথ দিয়া [হিন্দী—সতানা] ।

চড়াইল, ২৪, ত্যাগ কবিলে [প্রাঃ—ছড়] ।

চনে, ৯৫, ছন, ২১, ৫৬ উচ্ছন্ন । তুঃ বাক্সে সহিতে যজ্ঞ চন্ন কৰি,
অনেক ঋষিক পাইলোঁ । (অৰণ্যকাণ্ড) ।

চৰাট, ২৪, অতিক্রম কৰি, বচাই ।

চানিয়া, ১০১, আচ্ছাদিত কৰি ; (√ চদ) ।

চাৰ, ৯৯, শ্রেষ্ঠ, ডাঙৰ, প্রবল । (দেশী চাড়ই) ।

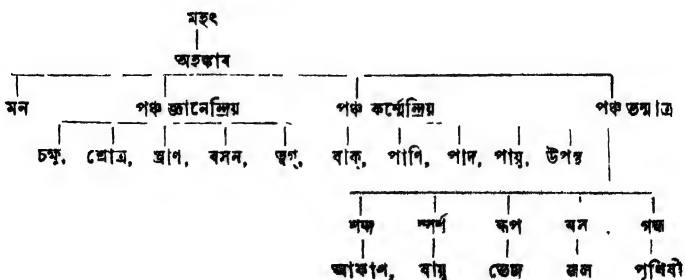
চুটলিয়া, ৪০, চোপোলা, গৈলা ।

চুটি পৰে, ৫৫, বেগেৰে বাহিৰ হয় । (সং ক্ষিপ্ . > প্রাঃ ছুট্) ।

চেষ্টাট, ৩০, চিঞৰে, চৈচায় ।

চৌবিশাদি তত্ত্ব, ৮, মূল প্রকৃতি, মহৎ বা বুদ্ধি, অহঙ্কার, মন, কপ, বস, গন্ধ
স্পর্শ, শব্দ, চকু, জিভা, নাক, কান, ছাল, হাত, ভৰি, মুখ, পায়ু উপস্থ, ক্ষিত্তি,
অপ্, তেজঃ, মকং আৰু বোম—এই চৌবিশ তত্ত্ব (সাংখ্য মতে)

প্রকৃতি (অৰাক্ত)

হয় উৰি, ৮৬, কাষ ফোঁধ, লোভ, মোহ, মদ আৰু ঝাংসৰ্য্য বা শোক, মোহ, জ্বা,
মৃত্যু, কুখা আৰু পিপাসা।

ছুইবে, ৭, স্পৰ্শ কৰিব। প্রাঃ ছিব্ (স্পৃশ)।

জড়িয়ে, ১০, জৰী, বচী, (পাশজৰী)।

জম্বাই, ৪৬, গোট খুৱাই, একেলগ কৰি।

তুঃ—হহেজ্জ শিখৰে জন্তায়া বসিল দহাৰ দিখক চায়া। (সুললকাণ্ড)

জয় হ'বদেৱ, ১১১, বংশীগোপালদেৱৰ ভতিজাক আৰু গড়মুৰসত্ৰ স্থাপনকৰ্ত্তা।

জলে, ২৬, জলে।

জাউক, ৬৯, যাওঁক।

জাণ্টে, ১০৩, সোনকালে, লীয়ে [<কাটতি]

তুঃ—কাণ্টে গুচি যাওঁ আমি আনো বনাস্তৰ। (ৰামায়ণ)

জাস, ৯৩, জাহ, আত্মহত্যা।

জিকৰিল, ৯৩, জিকাৰ থাই উঠিল।

জোতি, ৪, জ্যোতি, পোহৰ।

জবিল, ১০৬, <ক্ষতি।

টুটিল, ২৫, কমিল, নষ্ট হল; (প্রাঃ—টুটুই)।

টোন, ৭২, তুণ, শৰ থোৱা চুঙা।

ঠুকিব, ৮৪, আঘাত কৰিব।

ঠেৰ, ২১, ঠেও, ভগ্নিয়া।

তন্মাত্ৰা, ৮৮, শব্দ, স্পৰ্শ, ৰূপ, বস, গন্ধ—পঞ্চ তন্মাত্ৰ। এই পঞ্চ তন্মাত্ৰই বোড়শ

তত্ত্বৰ অপকৃষ্ট পঞ্চতত্ত্ব। পঞ্চ তন্মাত্ৰ আকাশাদি পঞ্চভূতৰ বাৰণ

তভো, ৯৮, তথাপি।

তৰিলেক, ৭২, নিকটালে, উলিয়ালে।

তাপৰিবে, ১৭, দমাবলৈ, টাপৰিবলৈ।

তিনি তাপময়, ৭৯, আধ্যাত্মিক, আধিদৈৱিক আৰু আধিভৌতিক।

তিৰিমিৰি, ২১, চকুত ধৰাকৈ, উজ্জল, চিকমিক।

তুঃ—ফাগু পৰি শ্ৰাম তুমু কৰে তিৰিমিৰি।

কুণ্ডে, ৩৭, টোটেৰে।

খব, ১০, হিব।

দস্তদেব, ১১১, কুশদেবৰ পৰবৰ্তী আউনিআটা সত্ৰৰ অধিকাৰ (১৮১৮—১৮৮৬) ।
দৰদৰি, ৬০, শীত্বে, লৰালৰিকৈ ।

তুঃ—আকাশৰ পথে গোবীনাথ গৈল লৰি ।

বিষ্ণুৰ পুৰীক আটাইলৈক দৰদৰি ॥

দৰ নাই, ৩৫, (শুকপাঠ) দৰশাই ।

দামোদৰ, ১১১, দামোদৰীয়া বৈষ্ণৱ সম্প্ৰদায়ৰ প্ৰবৰ্ত্তক (১৪৮৮—১৫২৮) ।

দিগ্গজ, ২৬, ত্ৰৈবাত, পুণ্ডৰীক আদি দিগ্ৰক্ষক আঠোটা হাতী ।

দুজয়, ৫৮, দ্বিতীয়, দুগুণ, দুটা । (প্ৰাঃ—দুইজ) ।

ডুঃ—সাত ঘটি গেল হএ দুঅজ পহৰ ।

তেঁ না নিল কেহেঁ গোপী দুঅজ বসনে । (শ্ৰীকৃষ্ণ কীৰ্ত্তন)

দ্বতি, ৩৭, দ্বিতীয় ।

দ্বৰিত, ৪৪, পাপ, দুৰ্গতি, কলুষিত ।

দেইশু ভাৱ, ৩৫, দেব ভাৱ ।

দোৱাৰি, ৪২, দুৱৰী ।

ধিধান, ৮৭, ধ্যান ।

নঞাঁৰি, ৮৪, নোৱাৰি ; (ন + পাৰয়তি) ।

নপালৰা, ১২, নেপাহৰা ; (ন + পৰতি) ।

নয়, ২১, ৩৫, নিচিনা, সদৃশ, ধৰণ, নীতি ।

নাহিকন্তু, ৬০, নাই ।

নিগম বৃক্ষ, ৩, বেদাদি শাস্ত্ৰ । তুঃ—সকল নিগম কল্পতক, তাৰ ফল মহাভাগৱত ।

নিমজ্জিল, ৭, নিমজ্জিত হ'ল, মগ্ন হ'ল ।

নিবঞ্জন, ১১১, নিবঞ্জন পাঠক বংশীগোপালদেৱৰ কুৰৱাবাহী সত্ৰৰ পাঠক আছিল ।

জয়ধ্বজ সিংহই এওঁত শৰণ লৈ আউনিআটা সত্ৰ স্থাপন কৰি অধিকাৰ
পদত বহুৱায় ।

নিম্বল, ১৫, ১৯, দুট, অসাধু, দুৰ্বৃত্ত ।

নিহল, ৩০, বন্দীৰ শুৰিত লগোৱা শিকলি [নিগড়]

নোয়ো শুনা, ৮০, নাই শুনা ।

পকচিহ্ন, ৫, ধ্বজ, বজ্জ, ধৰ, অক্লেশ আক কৰণ ।

পঞ্চ পৰ্বা, ২৩, তম, মোহ, মহামোহ, তামিশ্র আৰু অন্ধতা ; “তমো মোহো
মহামোহস্তামিশ্রচ্চান্ধসংজ্ঞক” — (বিষ্ণুপুৰাণ) ।

অজ্ঞান, অহঙ্কাৰ, আসক্তি, বিদ্বেষ আৰু জীৱনাভিলাষ

“অবিদ্যাস্থিতা বাগ্ধেষাভিনিবেশাঃ পঞ্চক্লেশাঃ” (যোগদৰ্শন) ।

পঞ্চতত্ত্ব, দেহ, ১, ক্রিতি, অপ, তেজঃ মৰুৎ, ব্যোম—এই পঞ্চভূত বিশিষ্ট দেহ ।
স্থূল আৰু সূক্ষ্ম ।

পটৌৱাৰ, ২২, মানুহ বা সৈন্তৰ শাৰী । (সং পটৌৱাৰ) ।

তু :—বান্ধসেৱো পটৌৱাৰে ।

থাকে ঢাল ধৰি । (লক্ষা কাণ্ড) ।

পুৰন্দৰে ভূমিত নমিলা পটৌৱাৰে । (সভা পৰ্ব) ।

পদ্মিনী গণে, ৮৫, চাৰিবিধ জীৱ ভিতৰত সৰ্ব্বোত্তমা জীৱী । এই তিৰোতাৰ
লক্ষণ :—ভবতি কমলনেত্ৰা নাসিকা সূদ্র বজ্জা । অবিৰল কুচ যুগ্মা
দীৰ্ঘকেশী কুশাঙ্গী । মৃদু বচন সুলীলা নৃত্যগীতানুৰক্তা । সকল তনু
স্ববেশা পদ্মিনী পদ্মগন্ধা ॥ (ৰতিমঞ্জৰী) ।

পৰাই, ৮৩, প্ৰায়, নিচিনা (স্বৰ-বিভক্তিৰ হেতু) ।

পাঞ্চবাণ, ৬১, মদনৰ পাঞ্চবাণ—উন্মাদন, তাপন, শোষণ, সন্মোহন আৰু

পিঙ্গলা বেণ্ডায়ো, ৬৪, বিদেহ নগৰত থকা পিঙ্গলা নামৰ বেণ্ডা এজনীয়ে দৃঢ়
ভক্তিব বলত মুক্তি পাইছিল । (শ্ৰীমদ্ভাগৱত, ১১।৮) ।

পুছিলা, ১৪, সুখিলা, প্ৰসন্ন কৰিলা [প্ৰাঃ √ পুচ্ছ]

পুৰঞ্জয়, ১০৭, পুৰ বা নগৰ বিজ্ঞেতা ; পুৰঞ্জয় নামে সূৰ্য্যবংশী ৰাজকোৰ্ৱৰ এজনে
ষাড়ৰূপধাৰী ইজ্জৰ ওপৰত উঠি দৈত্যসকলক নিধন কৰিছিল ;
(বিষ্ণু পুৰাণ) । ভাগৱত পুৰাণ মতে পুৰঞ্জয়ে পশ্চিমফালে থকা দৈত্য
সকলৰ নগৰ দখল কৰিছিল ।

পেচন্দাৰ, ৫, এবিধ অলঙ্কাৰ ।

তুঃ—প্ৰকাশে জিলিমিলি পেচন্দাৰ । (কীৰ্ত্তন) ।

প্ৰতিভোম, ১০৭, বিপৰীত, অসবণ, ভিন্ন জাতি (বিশেষকৈ বিবাহ সম্বন্ধে) ।

প্ৰপঞ্চ, ২৬, মায়া (ৰামানুজ) ; বহিঃপ্ৰপঞ্চ, দৃশ্যমান জগৎ (শঙ্কৰাচাৰ্য্য) ।

প্ৰাৰ্থনি, ১১০, প্ৰাৰ্থনা, নিবেদন ।

ফৰমান, ৫৫, আদেশপত্ৰ, আদেশ (ফাৰ্চী) ।

ফুকতি, ৮৭, (শুদ্ধ পাঠ) ফুকতি ।

বঢ়াই, ১০৩, বড়াই দিয়া, ৩৯, বৃদ্ধি কৰোঁৱা [প্রাঃ—বৃড্‌ডঅক] ।

বনাঞ, ১১০, বৰ্ণনা কৰেঁ ।

বৰদ, ৪৫, বৰদাতা ।

বয়ন, ৬৭, বদন ।

বৰৈ, ৮৬, বয় (সং বহতি) ।

বাই, ৮০, মেলি, ব্যাদন কৰি ।

বাইক, ১০৫, বাক্য ।

বাজি, ২৩, আবদ্ধ হৈ, [< বদ্ধ] ।

বাজে, ৭৪, বাহু ।

বাগিআক ১৩, বগিক, [বগিজ + আক + উক]

বাহুইলক, ৬১, বাহুল্যৰ ।

বাহু, ৪৯, বাৰ, বাৰ গুণকৈ (বৰ্ণ-বিপৰ্য্যয়) ।

বিচাট, ৬০, ইচাট-বিচাট, ব্যাকুল ।

বিচেষ্টা, ৪৩, বড়য়ন, বিকল্প আচৰণ ।

বিথ, ৬৯, (হব লাগে) বিথমানে ।

বিথ্যাচাই, ৫৫, (শুদ্ধ পাঠ) বিথ্যাচয় ।

বিথ্যাবাসিনী, ১১০, (শুদ্ধ পাঠ) বিথ্যাবাদিনী ; সম্বন্ধতী ।

বিনাঞ, ৭, [< বর্ণাঙ্ক ১, নিবেদন কৰেঁ ।

বিপাক, ৪৪, বিধিনি, কৰ্মফল, সঙ্কট । জন্ম, আয়ু আৰু ভোগকপ তিনি
প্রকাৰকে বিপাক শব্দৰ দ্বাৰা বুজায় ।

বিঠৈ, ৬০, বিষয়, সংসাৰ আসক্তি ।

বিঠালেড়, ৮৬, বিঠাৰ পৌক ।

বিস্তৰ বিলাপ, ৯১, (হব লাগে) বিস্তৰ বিলাপ কৈল ।

বিহাইলা, ৫৯, বিয়া কৰালা (বিবাহ + ইল) ।

বুড়িল, ৯০, বুৰ গ'ল (বুড্ড + ইল, ইল) ।

বুলন্তে, ২১, বুলোতে, খোজ কাঢ়োতে ; [প্রাঃ বুল—পৰিক্ৰমে] ।

বেকত, ১৫, ব্যক্ত ।

বেদ বিবোধ, ১৪, বেদৰ মূলমন্ত্ৰ, গুণাব ।

বেলাই, ৮৮, বেহা বেপাৰ কৰি ।

বৈশ্বণ, ৩৭, বিষ্ণু, বিঘিনি, অন্তৰায় [সং—বৈষ্ণৱ্য] ।

বৈশ্ব, ২০, বশ ।

বৈষ্ণৱ, ৭৪, বৈষ্ণৱ ।

বোদ্ধকপে, ১২, বুদ্ধকপে, মৌনভাৱে, নিৰ্বীকভাৱে, মাতবোল নকৰাকৈ ।

ভৱবদ্ধ ১০৭, সংসাৰ বান্ধোন ।

ভিড়ি, ১০০, উলটি, বেগাই ।

ভূবনে, ১৫৫, (শুদ্ধপাঠ), ভূবন ; ইয়াত তিনি ভূবন মানে স্বৰ্গ, মৰ্ত্ত্য, পাতাল
বুজাইছে ।

ভৃগুৰ প্ৰহাৰে কৃষ্ণদেৱ নটলিল, ৭১. ভৃগু মুনিয়ে বিষ্ণুৰ হিয়াত গোৰ মৰা সন্তো
বিষ্ণুৱে থং কৰা নাছিল ।

ভেটাইল, ৫০, সাক্ষাত কৰালে ; ($\sqrt{\text{ভেট}}$) ।

ভোলে, ৫৭, মোহত ; (প্ৰাঃ, ভুল) ।

ভোসাৰিবে, ৮৩, ভোহাৰি পেলাব ।

ঝজি, ৬৮, ময় বা মুখ হৈ ।

মথা, ৬১, মছন কৰা ।

মৰ্দন, ২৬, চূৰ্ণ বিচূৰ্ণ ।

মল, ২, অজ্ঞান ৰূপ মল বা মলি ।

মন্ত্ৰজি, ৯৬, হুসজক বুজাইছে ; সংসজিৰ উপশব্দ ।

মহ, ২০, ২২, মহতালি, গৰ্ভভাব ($\sqrt{\text{মহ}}$) ।

মাজি, ৪, মাজ্জন কৰি ($\sqrt{\text{মজ}}$) ।

মাহবদেৱ, ১১১, মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱৰ প্ৰধান শিষ্য (১৪৮৮-১৫২৬) ।

মাৰিবাক, ৪৭, (শুদ্ধপাঠ) মাৰিবাক ।

মিচা, ৫০, (শুদ্ধপাঠ) সিঠা ।

তুঃ—নাহি তাৰ সিঠা হাল,

নাছিলেক একো কাল,

স্বৰ্গ মৰ্ত্ত্য পাতাল মধ্যত । (ভাগৱত)

মূষক পৰাই, ৭২, নিগমিৰ দৰে [মূষপ্ৰায়] ।

মহুৰৰ গুৰু, ৮, মহুৰৰ গুৰুত গুৰু। শ্ৰেষ্ঠ পুৰুষ ; শ্ৰীকৃষ্ণ ।

বহুমণি, ৩, ভবানীপুৰীয়া গোপাল আতাৰ এখন প্ৰধান শিষ্ট, বহু বহুমণি বা
হেতুলীয়া বহুমণি ।

বাস্তবৰে, ৩, বাস্তব, বিজ্ঞানতকৈ ।

বৃষ্ণতি, ১২, বৃষ্ণি ।

বুৰাই, ১০৪, বৃষ্ণত, উচিত হয় ।

বখা শালে, ৪৭, বন্দীশাল বন্ধাশাল ।

ৰতিপতি, ১৬ কামদেৱ ।

ৰমাইলা, ১৫, মোহ কৰালে, আবৃত কৰিলে, ক্ৰোড়া কৰিলে ।

ৰাজে, ৪৫, শোভা কৰে ।

ৰামচন্দ্ৰ, ১১১, সঠিককৈ জনা নাযায় । দক্ষিণপাটৰ দ্বিতীয় জনা অধিকাৰ
নামো ৰামচন্দ্ৰ ।

ৰামদেৱ, ১২, শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ ।

ৰায়, ৫৪, বজা ।

বৈব, ৯৬, বব, তন্ত্ৰিব ।

লখিৰাম, ১১১, বিশেষ জনা নাযায় ।

লহ লহ, ১৬, [লঘু লঘু] লাহে লাহে ।

লক্ষীনাথ, ১১১, বিশেষ জনা নাযায় ।

লুড়ি, ১৮, লুটি [লুঠ < লোড়] ।

লেখাৰি, ৫২, পৰাক্ৰম ।

শিল শিখা ৫৭, (শুদ্ধ পাঠ) শীল শিখা ।

শুক, ৫৭, (শুদ্ধ পাঠ) শুক অৰ্থাৎ শুক পুৰুষ ।

শুকৰ, ৮৮, (শুদ্ধ পাঠ) শূকৰ ।

শুদ্ধ, ১, শুদ্ধ পুৰুষ, মায়াক জাৰা অনাবৃত পুৰুষ ।

শুধা, ১০১, শুদা, বিস্ত, খালি ।

শৃগাল নান, ১০১, নিফল কৰ্ম ।

শ্ৰীদামোদৰ, ৩, দামোদৰীয়া বৈষ্ণৱ সম্প্ৰদায়ৰ প্ৰবৰ্ত্তক (১৪৮৮—১৫৯৮) ।

শ্ৰীমন্ত গোপাল, ৩, ভবানীপুৰীয়া গোপাল আতা ; বংগীগোপালদেৱো
হৰ পাৰে ।

শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰ, ৩, অসমত মহাপুৰুষীয়া ধৰ্ম্মৰ প্ৰবৰ্ত্তক (১৪৪২—১৫৬৮) ।

ঋতি জননী, ১১০, বেদমাতা ;

তুঃ—ঋতি জননীৰ পদ-পঙ্ক অমূল্যৰি । (নামঘোষা)

বড় বস, ৫৪, ছয় বস ; মিঠা, তিতা, টেঙা, কেহা, জলা আৰু খাৰ ।

বোড়শ বিকাৰ, ৮৮, পঞ্চ মহাত্ম আৰু একাদশ ইন্দ্ৰিয় । এই বোলাটি পদার্থ কেবল বিকাৰ অর্থাৎ কার্য্য । সাংখ্যবাদী সকলে মূলতঃ পদার্থবিলাকক চাৰি ভাগত ভাগ কৰি এই বোলাটি পদার্থক কেবল কার্য্য বুলি স্বীকাৰ কৰে । এই বিলাক অন্ত পদার্থৰ প্ৰতিকাৰণ নহয় । তুঃ—“বোড়শ-কল্প বিকাৰঃ” । (সাংখ্যকাৰিকা ৩নং) ৮

সঙ্কাস, ৬৯, সদৃশ, নিচিনা ।

সন্তে, ৬২, শক্তিত, বলত ।

সজ্জা, ৫৭, নিৰ্ম্মিত ।

সগুহা, ৬৭, বৰ্ণ্য, কৱচ (সং—সম্মাহ) ।

সম্মিত, ৬, সম্মিহিত, সম্মিধি, ওচৰ, কাষ ।

সমসৰ, ৬, (সম + সদৃশ), সদৃশ, অমূল্যপ ।

তুঃ বোলাহা পুত্ৰক হোক তুমি সমসৰ । (দশম)

সম্বৰ, ৬১, সম্বৰ নামৰ অম্লৰ ; বাল্যকালত কামদেৱক সম্বৰে হৰণ কৰিছিল ।

সৰি, ২২, সদৃশ ।

সাদ্ধে পাদ্ধে, ৮৪, সাদ্ধোপাদ্ধে, আগে-পুৰিয়ে তেনেই ।

সাজি, ৪, সাজি, নিৰ্ম্মাণ (স্বতোনাসিকীভবন) ।

সাৰ, ৩৩, ঘাই, প্ৰধান, শ্ৰেষ্ঠ ।

সাস, ৭৬, সাহস, সাহ ।

সেস্তবে, ৯৩, সত্বে ।

স্ৰবি, ১০, স্ৰবণ কৰি, বৰষি ।

হৰিদেৱ, ১১১, সম্ভৱতঃ হৰিদেৱী সম্প্ৰদায়ৰ প্ৰৱৰ্ত্তক ; মানেনি, বহনি আদি সত্ৰৰ প্ৰতিষ্ঠাতা ।

হেন, ১০০, সেই (প্রাঃ হিম্মি) ।

হেলা, } ৯, অৱহেলা, মিছাতে, অৱজ্ঞাত ।

হেনে, } ৫৬

জম্বু, ৬৪, কক্ৰিয় ।